

- تحول بنیادین و آموزش فنی و حرفه‌ای / دکتر بتول عطاران / ۲
- استانداردهای شایستگی و فرایند تدوین آن / دکتر بهناز مرجانی / ۴
- منش مهارتی؛ شرط ورود به آموزش‌های مهارتی / دکتر عباس صدری / ۸
- «تخصص‌گرایی نرم» (بخش دوم) / غلامحسین حسین‌زاده یوسفی / ۱۰
- ورزش دختران، سلامتی مادران آتی / معصومه سلطان رضوانفر / ۲۰
- سؤال‌های آزمون پیشرفت تحصیلی / احمد شریفان / ۲۴
- گفت و گو / دکتر بتول عطاران / ۲۸
- مواد آموزشی رشته خلبانی / مهیار پازوکی / ۳۴
- اکلیل کوهی یا زُمار بنوس / علی محمد بخشوده / ۳۷
- هنرهای دیجیتال و بازی رایانه‌ای / مژگان اصلانی / ۴۳
- نقش نظام ارزشی اسلامی در شکل‌گیری معماری خانه‌های ایرانی / مرجان محمدی‌نژاد / ۵۰
- اخلاق کاربردی / محمد کفاشان / ۵۶
- معرفی کتاب / علی محمد بخشوده / ۶۰

مدیرمسئول: محمد ناصری

سر دبیر: دکتر بتول عطاران

مدیر داخلی: علی محمد بخشوده

هیئت تحریریه: مهندس محسن جعفرآبادی، دکتر بهناز مرجانی، دکتر بتول عطاران،

غلامحسین حسین‌زاده یوسفی، نصرالله دادار، آیدین مهدیزاده

ویراستار: دکتر حسین داوودی

طراح گرافیک: علیرضا جوادی

نشانی دفتر مجله: تهران، ایران شهر شمالی، پلاک ۲۶۶، صندوق پستی ۶۵۸۵-۱۵۸۷۵

تلفن دفتر مجله: ۸۸۸۴۳۲۵۱-۹ - ۰۲۱ داخلی ۳۰۵

وبگاه: www.roshdmag.ir

پیام‌نگار: faniherfeie@roshdmag.ir

تلفن پیام‌گیر نشریات رشد: ۸۸۸۳۹۲۳۲ و ۸۸۳۰۱۴۸۲

چاپ: شرکت افست

شمارگان: ۵۲۰۰ نسخه

تحول بنیادین و آموزش فنی و حرفه‌ای

سرمقاله

دکتر بتول عطاران

سال تحصیلی ۹۱ - ۹۰ را در شرایطی به پایان می‌بریم که هنوز بسیاری از سؤالات اقتصاد آموزش و پرورش بی‌پاسخ مانده است، از جمله اینکه نظام آموزش و پرورش فعلی چند درصد در ایجاد رفاه و آرامش و رضایت‌مندی فراگیران نقش داشته است؟ آیا ساختار و روش‌ها در آموزش و پرورش به گونه‌ای طراحی شده است که فراگیر به مهارت و شغل مناسب با رشته تحصیلی خود، طی اقتصادی‌ترین دوره زمانی برسد؟

کوزنتس، اقتصاددان معاصر، هنگام دریافت جایزه نوبل در سال ۱۹۷۱ رشد اقتصادی را این‌گونه تعریف می‌کند: «افزایش بلند مدت ظرفیت تولید به منظور افزایش عرضه کل، تا بتوان نیازهای جمعیت را تأمین کرد. افزایش ظرفیت بلند مدت بستگی به ترقیات نوین فنی و تطبیق آن با شرایط نهادی وایدئولوژیک مورد تقاضای آن دارد». جاکوب دیگر اقتصاددان معاصر الگویی تنظیم کرد که

مشاغل و محتوای تربیتی آن داشته باشند و طی پیاده‌سازی دوره‌های تحصیلی مطابق با برنامه درسی ملی، فراگیران را چنان درگیر یادگیری تکنولوژی‌های روز در مشاغل مختلف نمایند که آنان با احراز منش مهارتی به شایستگی آماده جذب در بازار کار باشند.

در آن اختصاصات توزیع درآمد افراد را به کمک تفاوت میان نیروی کار با درجات متفاوت آموزشی توضیح داد. وی نتیجه گرفت که منشأ اساسی قدرت تولید و درآمد فردی، میزان آموزشی است که شخص دریافت نموده است.

لذا در پایان سال تحصیلی که آن را با جهاد آغاز کردیم، از مدیران ارشد خود انتظار داریم پاسخی برای اثر اقتصادی آموزش و پرورش بر پدیده توزیع درآمد بین افراد جامعه، ساخت شغلی نیروی کار با توجه به نیازهای مهارتی

استانداردهای شایستگی و فرایند تدوین آن

پژوهش

دکتر بهناز مرجانی

استانداردهای شایستگی

استانداردهای شایستگی در طراحی برنامه‌های مهارت‌آموزی شایسته محور از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ به نحوی که بدون پرداختن به آنها تدوین برنامه‌های درسی امکان‌پذیر نخواهد بود.

در حقیقت این استانداردها اساس برنامه‌های درسی مبتنی بر شایستگی را تشکیل می‌دهند. به منظور آشنایی و درک چگونگی ارتباط استانداردها با طراحی برنامه‌های درسی نخست باید دید منظور از شایستگی و استانداردهای شایستگی چیست؟ از شایستگی تعاریف متفاوتی توسط متخصصان ارائه شده است که پرداختن به آنها در این نوشتار امکان‌پذیر نیست، اما از تحلیل آنها می‌توان چنین نتیجه گرفت که مفهوم شایستگی به مجموعه‌ای از دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و توانایی‌هایی اشاره دارد که حاکی از تسلط فرد بر یک حیطة تخصصی و توان کاربرد آن در عمل و موقعیت کاری است.

از تحلیل شایستگی می‌توان چنین نتیجه گرفت که مفهوم شایستگی به مجموعه‌ای از دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و توانایی‌هایی اشاره دارد که حاکی از تسلط فرد بر یک حیطة تخصصی و توان کاربرد آن در عمل و موقعیت کاری است

مقدمه

در قرن بیست و یکم آنچه حائز اهمیت است نه کمیت نیروی انسانی، که کیفیت آن است. از این رو پرورش استعداد و توانایی‌های افراد از ارزش خاصی برخوردار است. یکی از رویکردهایی که امروزه در تربیت نیروی انسانی و به‌ویژه در آموزش‌های حرفه‌ای و مهارت‌آموزی به کار می‌رود رویکرد شایستگی است. آموزش و مهارت‌آموزی شایستگی محور، آموزشی مبتنی بر پیامد است که با نیازهای در حال تغییر فراگیران، معلمان و جامعه سازگار است. به عبارت دیگر برنامه‌ریزی و یادگیری مبتنی بر شایستگی در قلمرو شغلی، به معنای شناسایی شایستگی‌هایی است که با عملکرد آینده فرد ارتباط مستقیم دارد، بنابراین می‌تواند اهداف برنامه آموزشی را تشکیل دهد. بدون تردید تدوین شایستگی‌هایی که بتواند هم در عرصه آموزش و هم در حوزه کار مناسب باشد، امری دشوار است و مستلزم هماهنگی کارفرمایان، برنامه‌ریزان و عوامل اجرایی نظام آموزشی است.

در واقع در فرایند تدوین برنامه‌های درسی شایستگی محور آنچه مبنا قرار می‌گیرد تحلیل شایستگی‌هایی است که براساس آنها باید برنامه‌ها و مواد آموزشی تهیه شود. بنابراین تعیین استانداردهای شایستگی که به شیوه‌های مختلف صورت می‌گیرد، اساس برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی را تشکیل می‌دهد. بدیهی است تدوین و کاربرد این استانداردها مستلزم طی فرآیندی است که در این نوشتار به بررسی آن می‌پردازیم.

کلید واژه‌ها: استانداردهای شایستگی، مهارت‌آموزی، دستاورد، فرایند

بدیهی است مهارت داشتن و توان به‌کارگیری آن تخصص و مهارت باید براساس استانداردها عملیاتی شوند. بنابراین، تدوین برنامه‌های درسی شایستگی محور مستلزم تهیه استانداردهای شایستگی است. استانداردهای شایستگی را می‌توان به‌گونه‌های متفاوتی تعریف کرده‌اند. برخی استانداردهای شایستگی را مشخصات اجرایی (کارکردی) معینی می‌دانند که مهارت‌ها، دانش و نگرش‌های مورد نیاز را برای اقدام مؤثر در صنعت یا حرفه‌ای خاص شرح می‌دهند. ودل (۲۰۰۶) نیز، در تعریفی که ارائه می‌کند، استانداردهای محتوا را مهارت‌های پایه و دانشی می‌داند که فراگیران باید در سطوح خبرگی مشخصی دارا باشند. به این ترتیب در رویکرد مبتنی بر شایستگی، که تأکید اساسی آن بر پیامدهاست، استانداردها باید مبنای برنامه‌ریزی قرار گیرد.

لزوم تهیه استانداردهای شایستگی این سؤال را مطرح می‌سازد که چه کسانی می‌توانند استانداردها را تدوین کنند؟ فینچ و کرانکلیلتن معتقدند «استانداردها باید توسط افرادی تنظیم شود که برای تدوین ضوابط برنامه‌های حرفه‌ای / شغلی با کیفیت، توانمندترین افراد هستند. این افراد عبارت‌اند از معلمان حرفه‌ای / شغلی، دانش‌آموزان، کارکنان، کارکنان شاغل در حوزه‌های مرتبط به حوزه‌های شغلی مورد بحث، مدیران، سرپرستان شغلی و برنامه‌ریزان درسی. در برخی موارد استانداردهای معین در سطح ملی تدوین و برای همه برنامه‌ها / دوره‌های ایالتی و محلی به کار گرفته می‌شوند» (ترجمه فتحی و اجارگاه و همکاران، ۱۳۳۸، ص ۷۳). به این ترتیب در تدوین استانداردهای شایستگی باید همه افراد ذی‌نفع مشارکت داشته باشند.

فرآیند استانداردسازی شایستگی‌ها

تهیه استانداردهای شایستگی نیازمند طی فرایندی است که در برنامه‌های درسی باید به آنها توجه داشت. سازمان بین‌المللی کار فرآیند استانداردسازی شایستگی در یک سازمان را متشکل از مراحل کلی زیر می‌داند که می‌تواند در برنامه‌ریزی درسی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

مرحله مفهوم‌سازی

در این مرحله برای بخش‌ها و کارگران به تشریح این نکته می‌پردازند که ضمن در نظر گرفتن زمان، نگرش و احساس تعهد، در فرآیند استانداردسازی شایستگی، باید در جست‌وجوی چه چیزی باشند؟ این مرحله با توافق یک سازمان و یا یک بخش شغلی شکل خواهد گرفت. به این ترتیب که جلساتی بین مدیران و نماینده کارگران برگزار می‌شود. سطح مدیریتی و نظارتی ویژگی‌ها و فلسفه کار و نیز تلفیق آنها را در فعالیتهای شرکت برای سطح عملیاتی تشریح می‌کنند.

مرحله تحلیل کیفی کار

این مرحله مستلزم شناسایی محتوای کار (یا شایستگی‌ها) است که بخشی از یک حرفه (occupation) به شمار می‌رود. شناسایی این محتوا اغلب به روش‌های مختلفی انجام می‌گیرد. رایج‌ترین شیوه‌ها عبارت‌اند از:

الف) تحلیل کارکردی؛

ب) DACUM^۲ (تدوین برنامه درسی)؛

ج) AMOD^۳ (یک مدل)؛

د) SCID^۴ (برنامه درسی نظام‌مند و توسعه آموزشی).

در این جا به تبیین دو شیوه‌ای که بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد (یعنی تحلیل کارکردی و داکوم) می‌پردازیم.

الف) تحلیل کارکردی

این روش اطلاعات شغلی شرکت را سازمان‌دهی می‌کند. کارکرد اصلی این روش به ترتیب زیر تعیین شده است: علت وجودی، آنچه که انجام می‌دهد و آنچه که به‌دست می‌آورد. تحلیل کارکردی به کمک رویکرد سیستمی، به‌طور متوالی کارکرد عمده (کلی) را به کارکردهای اساسی تجزیه می‌کند و به این منظور از منطق پاسخ‌گویی به سؤال زیر پیروی می‌کند:

«برای دستیابی به این کارکرد چه کاری باید انجام داد؟»

این فرایندی تعاملی است که نه از دقت فرمول‌های ریاضی برخوردار است و نه دستورالعملی برای انجام آن وجود دارد. در پایان این فرایند، نمودار کارکرد به دست می‌آید؛ یعنی نمودار (چارت) کلی کارکردهای سازمان که در عین پیوستگی درونی، به هدف نهایی دست می‌یابد. این امر مستلزم مشارکت کارگرانی است که از حیثه‌های تحلیل شده و کارکردهای اجرا شده کاملاً آگاهی

دارند. اشخاصی که برای انجام این کار برگزیده می‌شوند، برای آن که بتوانند ظرفیتهایی را برای تحلیل شغلی ایجاد کنند آموزش خاص می‌بینند و در این زمینه به مطالعه می‌پردازند.

اولین گام در استانداردسازی شایستگی مرحله مفهوم‌سازی است، به این ترتیب که جلساتی بین مدیران و نماینده کارگران برگزار می‌شود. سطح مدیریتی و نظارتی ویژگی‌ها و فلسفه کار و نیز تلفیق آنها را در فعالیتهای شرکت برای سطح عملیاتی تشریح می‌کنند

ب) DACUM

واژه اختصاصی «داکوم» از عبارت غربی «تدوین برنامه‌ریزی درسی» به‌دست آمده است. این روش ابتدا در سال ۱۹۶۸ در بریتیش کلمبیا کانادا پدید آمد. از داکوم نیز تعاریف متفاوتی ارائه شده است. والفرد و همکارانش (۱۹۹۶) داکوم را فرایندی می‌دانند که برای ایجاد تحلیل‌های یک وظیفه شغلی که مبنایی برای فرآیند برنامه‌ریزی درسی است؛ مکانیسم مؤثر هزینه و زمان را فراهم می‌کند. فینچ و کرانکلینتن نیز داکوم را یک نیم رخ تک صفحه‌ای (شامل فهرست مهارت‌های مورد نیاز برای یک شغل) می‌دانند که هم برای برنامه درسی و هم به‌صورت ابزار ارزش‌یابی برای برنامه‌های مهارت‌آموزی شغلی به کار می‌رود. به اعتقاد آنان جنبه بی‌نظیر رویکرد داکوم روش ارائه محتوای برنامه درسی است. نیم‌رخ مهارتی تک صفحه‌ای برای ارائه مهارت‌های یک شغل کامل به کار می‌رود. بنابراین شناس توجه بویژه به یک عنصر جدا از سایر عناصر یک شغل کاهش می‌یابد. در این نیم‌رخ مشخصات آنها را درک کنند و از آن جا که هر یک از این مهارت‌ها در بسته‌های کوچکی در داخل چارت سازماندهی می‌شوند، هر یک می‌توانند به‌صورت یک هدف مستقل برای دانش‌آموزان به کار روند. همچنین این نیم‌رخ می‌تواند دارای یک مقیاس درجه‌بندی باشد، به‌نحوی که ارزش‌یابی از موفقیت هر یک از رفتارها را آسان سازد. در این روش نیم‌رخ می‌توانید جهت ثبت موفقیت دانش‌آموزان و معلمان هر دو مورد استفاده قرار گیرد.

فینچ و کرانکلینتن رویکرد داکوم را در برنامه‌ریزی درسی دارای مزایای زیر می‌دانند:

۱. کم هزینه بودن؛

۲. کوتاه بودن مدت زمان؛

۳. فراهم شدن این امکان که محتوای برنامه درسی بتواند با درجات مختلفی از تلفیق نظری و عملی به‌دست آید.

شاید چنین تصور شود که تفاوت عمده‌ای بین داکوم و فرایند سنتی تجزیه و تحلیل شغل وجود ندارد، اما باید توجه داشت که این رویکرد متکی به مدرسی است که با اندک راهنمایی افرادی که

- اثبات از طریق بررسی‌ها؛
- اثبات از طریق آزمون‌های کتبی؛
- اثبات گزارش‌های مربوط به موفقیت‌های قبلی.

در مجموع، برای هر صلاحیت شغلی واحدهای شایستگی مختلفی وجود دارد. واحدهای شایستگی از عناصر شایستگی ساخته می‌شود و آنها نیز به نوبه خود در معیارهای اجرا، دامنه (وسعت) کاربرد، اثبات دانش و اثبات اجرا مشخص می‌شوند

مرحله مهارت آموزی به کمک شایستگی‌ها

در این مرحله فعالیت‌های مهارت‌آموزی انجام خواهد گرفت و در پی دستیابی به سطوحی از شایستگی است که برای اجرای موفق و تکمیل شایستگی‌های قبلی مناسب خواهد شد. این مرحله شامل موارد زیر است:

شناسایی منابع مهارت‌آموزی، تهیه مطالب آموزشی برای پشتیبانی از فعالیت‌ها و محقق ساختن فعالیت‌ها برای آنهایی که مهارت‌آموزی را ارائه می‌دهند.

برنامه‌های مهارت‌آموزی براساس نیازهای مشخص و ابراز شده در استانداردهای شایستگی شغلی، اجرا خواهد شد. سازمان‌ها می‌توانند شایستگی‌ها را ارزیابی کنند و به تعیین بخش‌هایی از شایستگی بپردازند که ضرورت دارد. از طریق مهارت‌آموزی تقویت شوند.

منبع

۱. فینچ، کرتیس. کرانکلین، جان. (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی درسی در آموزش فنی و حرفه‌ای. ترجمه کوروش فتحی واجارگاه، علی‌اصغر خلاق و غلامرضا شمس مورکانی. تهران: مؤسسه پژوهشی برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی.

در یک محیط کار واقعی کار می‌کنند، به تعیین محتوای درسی می‌پردازند (ترجمه فتحی واجارگاه، ۱۳۸۸، صص ۱۵۸ - ۱۵۶).

سودسامبون (۲۰۰۷) معتقد است فرآیند داکوم بر مبنای سه فرض زیر استوار است:

۱. کارگران خبره، بسیار دقیق‌تر از هر کس دیگر می‌توانند شغل خود را توصیف و تشریح کنند.
۲. هر شغل (Jab) را می‌توان به گونه‌ای مؤثر و بر حسب وظایفی توضیح داد که کارکنان (کارگران) موفق آن حرفه (occupation) انجام می‌دهند.
۳. همه وظایف برای آن‌که به‌درستی انجام شود مستلزم دانش و نگرش‌های ویژه کارکنان است.

مرحله استاندارد کردن شایستگی

تجزیه کارکردها، که در مرحله اول انجام می‌گیرد، معمولاً از چهار یا پنج سطح فراتر نمی‌رود. آخرین سطح که مورد تحلیل قرار می‌گیرد شامل شایستگی‌هایی است. این شایستگی‌ها در واقع کارکردهایی است که در سطح توسط افراد شایسته می‌تواند انجام شود. زمانی که این کارکردهای مختلف توسط افراد قابل انجام باشد و آنها اعمالی را شرح دهند که قابل حصول و خلاصه کردن باشد، به آن عنصر شایستگی می‌گویند. به عبارت دیگر، عناصر شایستگی مبنایی برای استاندارد کردن تلقی می‌شوند. این مجموعه عناصر، واحد شایستگی نامیده می‌شوند.

واحدهای شایستگی، پودمان‌هایی هستند که معنایی روشن و ارزشی مربوط به کار دارند. گروهی از واحدهای مختلف، صلاحیت‌های شغلی را به‌دست می‌دهند. باید توجه داشت که شایستگی‌های شغلی، نام‌های مشاغل نیستند، بلکه مجموعه‌هایی از شایستگی‌ها به‌شمار می‌روند که می‌توان آنها را ملاک اجرا در مشاغل سازمانی دانست و مورد استفاده قرار داد. واحدهای شایستگی را باید برای هر شغل به روشنی مشخص کرد و تحقق شایسته بودن آنها متلزم تأیید سات.

در مجموع، برای هر صلاحیت شغلی واحدهای شایستگی مختلفی وجود دارد. واحدهای شایستگی از عناصر شایستگی ساخته می‌شود و آنها نیز به نوبه خود در معیارهای اجرا، دامنه (وسعت) کاربرد، اثبات دانش و اثبات اجرا مشخص می‌شوند.

ارزش‌یابی و صدور برای شایستگی‌ها

در این مرحله مفاهیمی برای کنترل و بررسی بر مبنای استانداردها، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این مرحله مستلزم تعیین روش و دلایلی است که باید مشخص سازد آیا فردی شایسته هست یا نه؟ روش‌های مختلفی که می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد عبارت‌اند از:

- اثبات اجرا با مشاهده در محل کار؛
- اثبات از طریق تمرین‌های شبیه‌سازی شده؛

از دیگر ویژگی‌های معلمین این حوزه علاقه وافر به ارائه آموزش‌های عملی و مهارتی است که حتی این مهم را در حد یک ثواب و عاقبت به خیری برای خود بداند و احساس نماید که به‌وسیله انتقال این مهارت می‌تواند آینده شغلی و معیشتی شاگردانش را تأمین کند

اشاره

در این بخش از مباحث خود به ابعادی از ویژگی‌ها و صلاحیت‌های معلمان فنی‌و حرفه‌ای می‌پردازم. از جمله ویژگی‌های معلمان جامعه فکور، امین، متعهد، و دلسوز بودن است و کسی که به حوزه آموزش‌های فنی‌و حرفه‌ای وارد می‌شود نیز باید حتماً از چنین ویژگی‌هایی برخوردار باشد.

دکتر عباس صدری

منش مهارتی؛ ابعادی از صلاحیت‌های معلمان

آموزش

از ویژگی‌های مهم دیگری که باید به آن توجه کرد، ورود به کسوت فنی و حرفه‌ای است. به عبارت متداول امروز افتخار «فنی و حرفه‌ای چی» (واجد منش و خوی فنی) بودن است. که این امر نیازمند رضایت خاطر در یادگیری مهارت‌های فنی و حرفه‌ای در دوران تحصیل و به روزآوری آن در طی دوران کار می‌باشد. معلمی می‌تواند در این حوزه موفق باشد که خود نیز آموزش‌های فنی و حرفه‌ای را از روی شوق به‌نوعی کسب کرده باشد و با بازار کار آشنا باشد اگر چه کسب دانش از طریق دانشگاه، شاید در این حوزه مفید و مؤثر باشد اما شرط کافی برای موفقیت در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای نیست مگر اینکه معلم پیش از ورود به این حوزه سابقه کسب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای را با کار در حوزه عمل به‌دست آورده باشد. اینجانب از اینکه سالیان دراز در این حوزه مشغول به کار بودم و یک فنی و حرفه‌ای چی هستم بسیار خرسندم و آن را یکی از افتخارات خود می‌دانم.

باید توجه داشت که معلمین باید برای حضور هرچه بهتر در این حوزه از صلاحیت‌های تربیتی، تخصصی، استفاده از نرم‌افزارهای مورد نیاز در رشته مربوط و تحقیق در مقیاس کوچک در حوزه‌های فنی و حرفه‌ای برخوردار باشند

نکته مهمی که از اهمیت زیادی برخوردار است این است که آموزش‌های فنی و حرفه‌ای می‌تواند به شیوه استادشاگردی ارائه شود و بان روش خود حاکی از آن است که آموزش فنی و حرفه‌ای باید بتواند تبدیل به یک مهارت و بلکه بالاتر از آن یک منش مهارتی گردد، بنابراین این نوع آموزش‌ها می‌توانند رویکرد و روشی مؤثر در سیستم آموزش رسمی و غیر رسمی به‌شمار آیند. به این ترتیب می‌توان بر این امر مهر تأیید زد که معلمی که قصد ورود به آموزش فنی و حرفه‌ای دارد قطعاً باید در بهره‌برداری از شیوه‌های آرایه مؤثر ظرفیت‌های بالایی داشته باشد. و این مهم حاصل نمی‌شود مگر با آموزش‌های حین کار، به این معنی که معلم در طول عمر کاری خود باید مدام در جست‌وجوی یادگیری در محیط‌های کاری و عملی باشد، بیاموزد و با علاقه وافر آنچه را که آموخته به حرفه‌آموزان یاد دهد و نهایتاً بتواند با بهره‌برداری از شیوه‌های مختلف و تلفیق این روش‌ها با یکدیگر آموزش را به‌نحوی

مؤثر به شاگردانش ارائه دهد.

از دیگر ویژگی‌های معلمین این حوزه علاقه وافر به ارائه آموزش‌های عملی و مهارتی است که حتی این مهم را در حد یک ثواب و عاقبت به خیری برای خود بداند و احساس نماید که به‌وسیله انتقال این مهارت می‌تواند آینده شغلی و معیشتی شاگردانش را تأمین کند.

بدین ترتیب چنین معلمی از آموزش

مهارت لذت می‌برد. و همچنین

معلمین موفق در آموزش‌های

مهارتی باید منضبط و

وقت‌شناس باشند

و دستورالعمل‌های

مربوط به کارگاه‌ها و

آزمایشگاه‌ها را بسیار دقیق

عمل می‌نمایند. معمولاً چنین

مربیانی آنچنان‌الگویی از خود آرایه

می‌نمایند که در اذهان باقی می‌مانند، که

نمونه آنها طی سالیان گذشته بسیارند و همواره از

آنان به‌عنوان الگو یاد می‌شود.

همچنین باید توجه داشت که معلمین باید برای حضور هرچه بهتر در این حوزه از صلاحیت‌های تربیتی، تخصصی، استفاده از نرم‌افزارهای مورد نیاز در رشته مربوط و تحقیق در مقیاس کوچک در حوزه‌های فنی و حرفه‌ای برخوردار باشند.

برای کسب صلاحیت‌های تربیتی نیاز به حضور معلمین در دوره‌های تربیت مربی در محیط‌های کاری و در دوره‌های تربیت معلم خاص فنی و حرفه‌ای است. یکی از مهم‌ترین صلاحیت‌های مورد نیاز صلاحیت‌های تخصصی است که معلمین باید در رشته‌ای که قصد آموزش آن را دارند تبحر کافی به دست آورند و صلاحیت‌های تدریس در آن حوزه را کسب کنند. به‌عنوان مثال معلمی که قصد آموزش مکانیک را دارد باید دانش رشته مکانیک را کسب کرده باشد و در این زمینه تبدیل به معلمی خبره و باتجربه باشد.

ویژگی دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد. کسب مهارت مستمر و آموزش مادام‌العمر در حوزه عمل است، که با تحولات حوزه‌های فناوری باید اطلاعات معلمین فنی و حرفه‌ای نیز به روز گردد. و از طرفی معلمین فنی و حرفه‌ای بایستی برای تحقیق در مقیاس کوچک در حوزه ارائه آموزش‌های علمی؟ لازم داشته باشند.

«تخصص‌گرایی نرم»

در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش

غلامحسین حسین‌زاده یوسفی

بخش دوم

تعلیمی

کلیدواژه‌ها: سند ملی، سند تحول، برنامه توسعه پنجم، برنامه درسی ملی، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، تخصص‌گرایی نرم

به‌طور کلی نظام تربیت رسمی و عمومی: به دنبال شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه سالم و دانایی‌محور؛ براساس نظام معیار (دینی/ ربوبی)؛ به قصد دست‌یابی به غایت زندگی مطلوب (حیات طیبه)؛ و صیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی؛ برای رسیدن به ایرانی توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه؛ به منظور حفظ، تقویت، تحکیم و تثبیت هویت مشترک، تکوین تمدن و استمرار فرهنگی اسلامی- ایرانی؛ و زمینه‌سازی جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی) است و

سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی در افق چشم‌انداز بیست‌ساله کشور: این سند مجموعه‌ای است در بردارنده مؤلفه‌های بنیادین ارزش‌ها (مبانی نظری و اصول)، مأموریت‌ها، چالش‌ها، چشم‌انداز، هدف‌های کلان، هدف‌های عملیاتی، راهبردهای اصلی و فرعی (راهکارها) و شاخص‌های معرف چگونگی تحقق هدف‌ها، که به عنوان پایه، ملاک و راهنمای تصمیم‌گیری‌های اساسی برای هدایت، راهبری، نظارت و استقرار نظام تربیت رسمی و عمومی کشور در سطح ملی، به منظور تحقق تحولات محتوایی و ساختاری مورد استناد و استفاده قرار می‌گیرد.

[۱]

برای تحقق چنین نظامی چهارچوب‌های راهنمای ذیل اندیشیده شده است:

ترسیم نقشه شناختی نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در چارچوب نظام تربیت رسمی و عمومی

نقشه‌شناختی^۱ برای شناخت، توصیف و مدل‌سازی نظام‌های پیچیده به کار برده می‌شود و یکی از رویکردهای روش‌شناسی محاسبات نرم^۲ است (Styios and Groumpos, ۲۰۰۴). نقشه شناختی فرایندی است که در آن شبکه‌ای از مؤلفه‌ها و روابط یک پدیده پیچیده به صورت نقشه یا نمودار نشان داده می‌شود و به صورت یک مدل کیفی می‌تواند نشان دهد که چگونه یک سیستم عمل می‌کند (Ozesmi and Ozesmi, ۲۰۰۴). در حقیقت، با نقشه شناختی اطلاعات یک سیستم پیچیده ساده‌سازی می‌شود و به یک نقشه دانش^۳ تقلیل می‌یابد و این نقشه به صورت یک چشم‌انداز به نمایش درمی‌آید (Farasatkah ۲۰۰۶) [۸]. در ذیل بخشی از محتوای سند تحول راهبردی را، که برای ترسیم نقشه شناختی مورد استفاده قرار گرفته است، با هم مرور می‌کنیم:

به‌طور کلی نظام تربیت رسمی و عمومی بر ارزش‌های زیر استوار است:

جریان تربیت، در تمام ساحت‌های شش‌گانه تربیت (شامل تربیت دینی و اخلاقی، تربیت سیاسی و اجتماعی، تربیت زیستی و بدنی، تربیت هنری و زیبا شناختی، تربیت اقتصادی و حرفه‌ای،

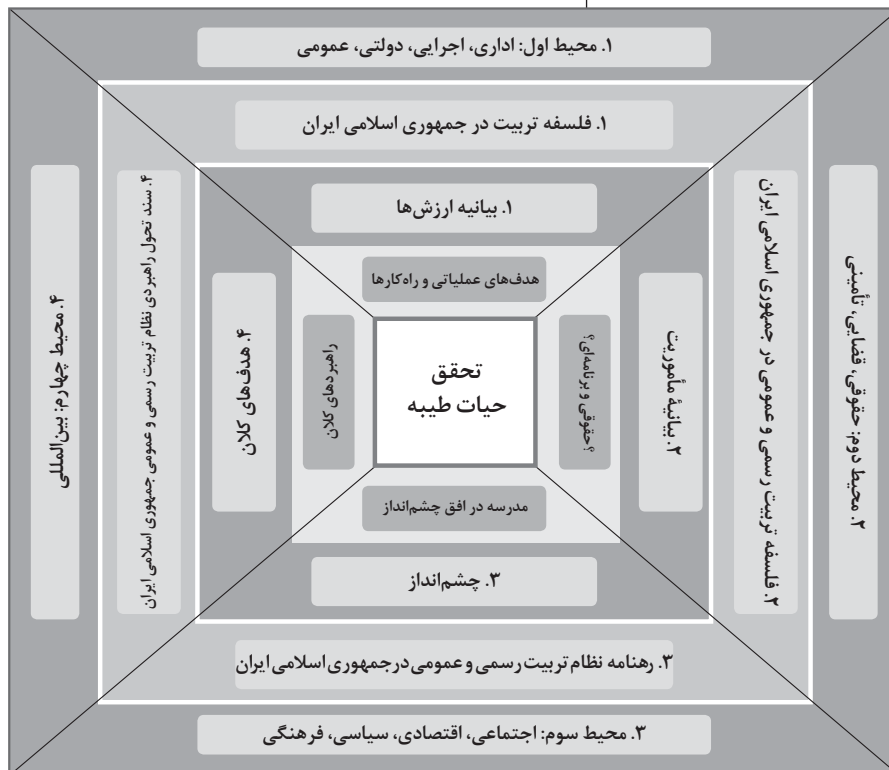
تربیت علمی و فناوری) بر نظام معیار اسلامی (مبانی و ارزش‌های برگرفته از قرآن و سنت معصومین (ع) و یا سازگار با آن‌ها) منطبق است و تربیت دینی و اخلاقی در آن محوریت دارد.

تربیت اقتصادی و حرفه‌ای؛ ناظر به آماده‌سازی فردی و جمعی متربیان در مسیر تحقق شأن اقتصادی و حرفه‌ای حیات طیبه؛

آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در آموزش و پرورش اصالت ندارد اما موضوعیت دارد. از این جهت اصالت ندارد که این سطح از آموزش (شامل متوسطه) نباید پاسخ‌گوی این بخش از نیازهای جامعه باشد. و از آن حیث موضوعیت دارد که علائق فنی و حرفه‌ای بخش انکارناپذیری از علائق متربیان است و تعلیم و تربیت حقیقی نمی‌تواند نسبت به آن‌ها پاسخ‌گو نباشد

حیات طیبه

حیات طیبه وضع مطلوب زندگی بشر در همه ابعاد و مراتب، براساس نظام معیار ربوبی است که تحقق آن موجب دستیابی به غایت زندگی یعنی قرب عندالله خواهد شد. البته حیات طیبه امری صرفاً اخروی نیست (که تنها در عالم آخرت و پس از مرگ محقق

شکل ۱. چارچوب‌های راهنما در سند تحول راهبردی

گردد) بلکه در حقیقت حاصل ارتقا و استعلای حیات طبیعی و متعارف آدمی در همین دنیا، با صبغه الهی بخشیدن به آن است که با پذیرش حاکمیت نظام معیار دینی (مبانی و ارزش‌های مقبول دین اسلام) بر ابعاد فردی و اجتماعی زندگی آدمی و تمام شئون مختلف آن، جلوه‌ای از آن (در همین دنیای فانی و محدود) قابل تحقق‌اند و در نتیجه به شکوفایی فطرت و رشد همه‌جانبه و متعادل استعدادهای طبیعی و شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه‌ای سالم براساس نظام معیار دینی در مسیر قرب الی الله منجر می‌شود.

هدف‌های کلان

تربیت انسانی مؤمن و متخلق به اخلاق اسلامی، پرسشگر و فکور، خلاق و کارآفرین، سالم و با نشاط، انتخاب‌گر و آزادمنش، قانون‌گرا و نظم‌پذیر، عدالت‌خواه و صلح‌جو، وطن‌دوست، استقلال‌طلب و ظلم‌ستیز، جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، خودباور و مقتصد، امیدوار و منتظر، دانا و توانا، شجاع و ایثارگر، پاکدامن و باحیا، مسئولیت‌پذیر و وظیفه‌شناس (شایستگی‌های پایه در ساحت‌های شش‌گانه تربیت) و آماده ورود به انواع تربیت تخصصی و شغلی برای زندگی شایسته فردی، خانوادگی و اجتماعی براساس نظام معیار اسلامی.

هدف ۲۲. مدرسه، کانون تربیت رسمی و عمومی و محل کسب فرصت‌های تربیتی برای دست‌یابی به مرتبه قابل قبولی از حیات طیبه و تشکیل جامعه سالم اسلامی است.

راهکار ۱/۸- توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای، اقتصادی و کارآفرینی در متریبان با تأکید بر استفاده از مراکز آموزش خارج از مدرسه.

هدف ۲۴- کسب شایستگی‌های عام حرفه‌ای و مهارتی که زمینه‌ساز کار مولد است و تقویت روحیه کارآفرینی را مورد تأکید قرار می‌دهد.

● آموزش فنی و حرفه‌ای عام: منظور نوعی از آموزش فنی و حرفه‌ای است که در آن، براساس رویکرد تخصص‌گرایی نرم، دانش‌آموزان می‌توانند شایستگی‌های لازم را برای ورود به یک حرفه (و نه یک شغل تخصصی) در دوره متوسطه کسب نمایند.

● شایستگی‌ها: منظور از شایستگی‌ها مجموعه‌ای ترکیبی از صفات و توانمندی‌های فردی و جمعی ناظر به همه جنبه‌های هویت (عقلانی، عاطفی، ارادی و عملی) و نیز تمام مؤلفه‌های جامعه سالم براساس نظام معیار اسلامی است، که متریبان برای دست‌یابی به مراتب حیات طیبه در جهت درک موقعیت خود و دیگران و عمل فردی و جمعی برای بهبود مستمر آن، باید این‌گونه صفات و توانمندی‌ها را «کسب» کنند.

● شایستگی‌های پایه: آن دسته از صفات و توانمندی‌ها هستند که متریبان باید آن‌ها را برای وصول به مرتبه‌ای لازم یا شایسته از آمادگی عموم افراد جامعه برای تحقق حیات طیبه کسب کنند؛

● **شایستگی‌های ویژه:** آن گروه از صفات و توانمندی‌هاست که در سطحی بالاتر از سطح مورد انتظار از آمادگی همگان جهت تحقق حیات طیبه است و افراد برحسب علاقه و استعداد فعلیت یافته خود و نیازهای خاص جامعه آن‌ها را «کسب» می‌کنند. راهکار ۱۷/۱- بهینه‌سازی سیاست‌های وزارت آموزش و پرورش و سایر عوامل سهیم و مؤثر در خصوص تربیت فنی و حرفه‌ای و کاردانش در چارچوب هدف‌های تربیت رسمی و عمومی و هم‌سو با رویکرد «تخصص‌گرایی نرم».

این ساخت و پرداخت ویژه، از نظر ایجابی با کسب «آمادگی مقدماتی» برای ورود به شغل یا حرفه سازگار است. شاید «آموزش‌های عام» یا «خوشه‌ای» فنی و حرفه‌ای را بتوان در این چارچوب قابل قبول ارزیابی کرد

● **رویکرد تخصص‌گرایی نرم:** در برنامه درسی دوره متوسطه، رویکرد «گرایش تخصصی نرم» (soft specialization) از شکل‌گیری «افتراق برنامه‌ای» (curriculum differentiation) یا ایجاد شاخه‌های تحصیلی تخصصی (tracking) به صورت از پیش طراحی شده جلوگیری می‌کند. چنین جهت‌گیری در برنامه درسی دوره متوسطه موجب می‌شود که انتخاب رشته (شاخه) تحصیلی و قرار گرفتن دانش‌آموز در یک مسیر بیش و کم ثابت اتفاق نیفتد و دانش‌آموزان متناسب با شرایط و توانمندی‌های فردی و عوامل تأثیرگذار محیطی (خصوصاً ضوابط ورود به رشته‌های مختلف تحصیلی در آموزش عالی با تقاضای مشاغل مختلف مورد علاقه فرد) از میان مجموعه دروس متنوع ارائه شده (در مدرسه محل اصلی تحصیل یا آموزشگاه‌های اقماری) دست به انتخاب زند و به آزادانه‌ترین شکل در ایجاد هماهنگی میان برنامه درسی با استعدادها و علائق خود تلاش کند.

راهکار ۲۲/۱- اصلاح ساختار دوره‌های آموزشی، شامل شش سال ابتدایی و شش سال متوسطه متشکل از دوره اول و دوم (هر کدام سه سال)

● **برنامه درسی:** به مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده (از سطح ملی، منطقه‌ای و محلی تا مدرسه و کلاس درس با طیف مخاطبان بسیار گسترده و فراگیر تا بسیار محدود) و نتایج مترتب بر آن‌ها اطلاق می‌شود که متریبان برای کسب شایستگی‌های لازم جهت درک و اصلاح موقعیت در معرض آن‌ها قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش مرتبه قابل قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد را به دست آورند.

شغلی و تحصیلی برای آینده خود متصورند) تعریف و طراحی می‌شوند تا امکان انتخاب از میان اشکال و انواع وجود داشته باشد.

● بخش غیرتجویزی (اختیاری) برنامه درسی

(elective): برخی از حوزه‌ها یا فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی است که کاملاً تحت تأثیر موقعیت‌های خاص زمانی، مکانی و انسانی اختصاصاً برای پرورش «هویت(های) اختصاصی» کاربرد دارد. از ویژگی‌های آن دامنه تنوع حداکثری یا وضعیت‌های نامحدود است. این بخش شامل انواع برنامه‌های فوق برنامه، مکمل و اوقات فراغت می‌شود.

راهکار ۲/۵- توسعه تعاملات نظام تربیت رسمی و عمومی

با جامعه و سایر دستگاه‌ها و نهادها از طریق گسترش ساختار

راهکار ۲/۲- فراهم نمودن زمینه انعطاف در برنامه درسی مدارس و تبدیل آن به یک ابزار رقابتی در ارائه خدمات آموزشی و تربیتی؛

راهکار ۱۰/۱- اهتمام به تعمیم و توسعه «آموزش فراگیر» و ایجاد تنوع در فرصت‌های تربیتی این مراکز برای پاسخ‌گویی به نیازهای متنوع متربیان به‌ویژه دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه (جز در موارد خاص و ضروری)؛

راهکار ۱۰/۲- انطباق برنامه‌های درسی با نیازها و علائق متربیان، در چارچوب ساختار سه‌وجهی برنامه درسی و به‌کارگیری شیوه‌های اجرایی متناسب با هر یک؛

راهکار ۲/۴- نهادینه‌سازی مؤلفه‌های انتخابی (نیمه تجویزی) و اختیاری (غیرتجویزی) برنامه درسی در سطوح مختلف تحصیلی با جلب مشارکت نهادها و مؤسسات سهیم و مؤثر در جریان تربیت رسمی و عمومی.

ساختار تلفیقی و مسئله‌محور برنامه درسی: به برنامه درسی تجویزی یا الزامی گفته می‌شود که با استفاده از رویکرد حل مسئله یا قالب حل مسئله، در تدوین هدف‌ها از انعطاف و در یادگیری از عمق و غنای بیشتر برخوردار می‌شود

● ساختار سه‌وجهی برنامه درسی: منظور، ساختار کلان

برنامه درسی است که ضمن برخورداری از بخش تجویزی یا الزامی (تک‌وضعیتی و تعیین تکلیف شده به شکل پیشینی)، از بخش نیمه تجویزی یا انتخابی (چند وضعیت) و غیر تجویزی یا اختیاری (بی‌وضعیتی یا باز) نیز برخوردار خواهد بود. این ساختار، مثالی ثابت است ولی در ارتباط با هر یک از مراحل تحصیلی با توجه به متغیرهای ذی‌مدخل به شکل متناسب، عملیاتی می‌شود.

● بخش تجویزی (الزامی) برنامه درسی (core):

بخشی از برنامه درسی است که برای پرورش «هویت مشترک» دانش‌آموزان کاربرد دارد. این بخش باید به صورت تک‌وضعیتی (uniform) تعریف شود و ناظر به قابلیت‌ها یا شایستگی‌های ثابت باشد و بالآخره آماده‌سازی برای حرفه به صورت عام (در قالب شایستگی‌های اساسی و عمدتاً شناختی و نگرشی و نه مهارتی) در این بخش اتفاق افتد. این بخش یکی از فقرات core است.

● بخش نیمه تجویزی (انتخابی) برنامه درسی (core/

elective): بخشی از برنامه درسی است که علاوه بر کمک به پرورش «هویت مشترک» دانش‌آموزان، پرورش «هویت اختصاصی» انسان را نیز در کانون توجه قرار می‌دهد و به صورت چند وضعیت (یعنی متناسب با وضعیت‌های گوناگونی که دانش‌آموزان از نظر

تلفیقی و مسئله‌محور در طراحی و اجرای برنامه‌های درسی.

● **ساختار تلفیقی و مسئله‌محور برنامه درسی:** به برنامه درسی تجویزی یا الزامی گفته می‌شود که با استفاده از رویکرد حل مسئله یا قالب حل مسئله، در تدوین هدف‌ها از انعطاف و در یادگیری از عمق و غنای بیشتر برخوردار می‌شود.

راهکار ۹/۲ - بومی‌سازی و اجرای برنامه «آموزش برای

همه»

● **آموزش برای همه:** برنامه آموزش برای همه. یکی از برنامه‌های جهانی توسعه بخش آموزش و پرورش است که در سال ۲۰۰۰ میلادی در مجمع جهانی آموزش در شهر داکا کشور سنگال مورد تعهد ۱۶۴ کشور عضو سازمان یونسکو قرار گرفته است. اکنون

این برنامه جزء اصلی‌ترین فعالیت‌های یونسکو در حوزه آموزش محسوب می‌شود. این برنامه از ۶ آرمان و ۴ گروه هدف تشکیل شده است. آرمان‌ها عبارت‌اند از: توسعه آموزش‌های پیش‌دبستان، کامل شدن پوشش تحصیلی دوره ابتدایی، افزایش ۵۰ درصدی فعالیت‌های سوادآموزی، رفع نابرابری‌های جنسیتی، آموزش مهارت‌های زندگی و ارتقای کیفیت آموزش. گروه‌های هدف عبارت‌اند از: کودکان پیش از دبستان، جمعیت لازم‌التعلیم آموزش پایه، کودکان خارج از مدرسه و بزرگسالان بی‌سواد. این برنامه از سال ۲۰۰۰ آغاز شده است و تا سال ۲۰۱۵ ادامه خواهد یافت.

راهکار ۲۷/۲ - تقویت انگیزه و مهارت حرفه‌ای برای یادگیری

مداوم.

راهکار ۹/۷ - طراحی و استقرار نظام توزیع بهینه و

عادلانۀ منابع انسانی، مالی، رشته‌های تحصیلی، مدارس براساس مطالعات آمایش سرزمین؛

چالش ۱۹ - الزامات آمایش سرزمینی، تحولات جمعیتی و هرم سنی دانش‌آموزان و تصلب در سیاست‌ها و ساختارهای آموزشی:

تحولات سرزمینی کشور که بر اثر توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیش می‌آید و تحولات جمعیتی، ناشی از جابه‌جایی جمعیت و تغییر ساختار سنی و جنسیتی آن، ایجاب می‌کند سیاست‌ها، فرایندهای اجرایی و ساختارهای اجرایی و آموزشی از انعطاف کافی برخوردار باشند. آماده‌سازی نظام متمرکز و صلب موجود برای پاسخ‌گویی به چنین نیازی از چالش‌های پیش رو به‌شمار می‌آید.

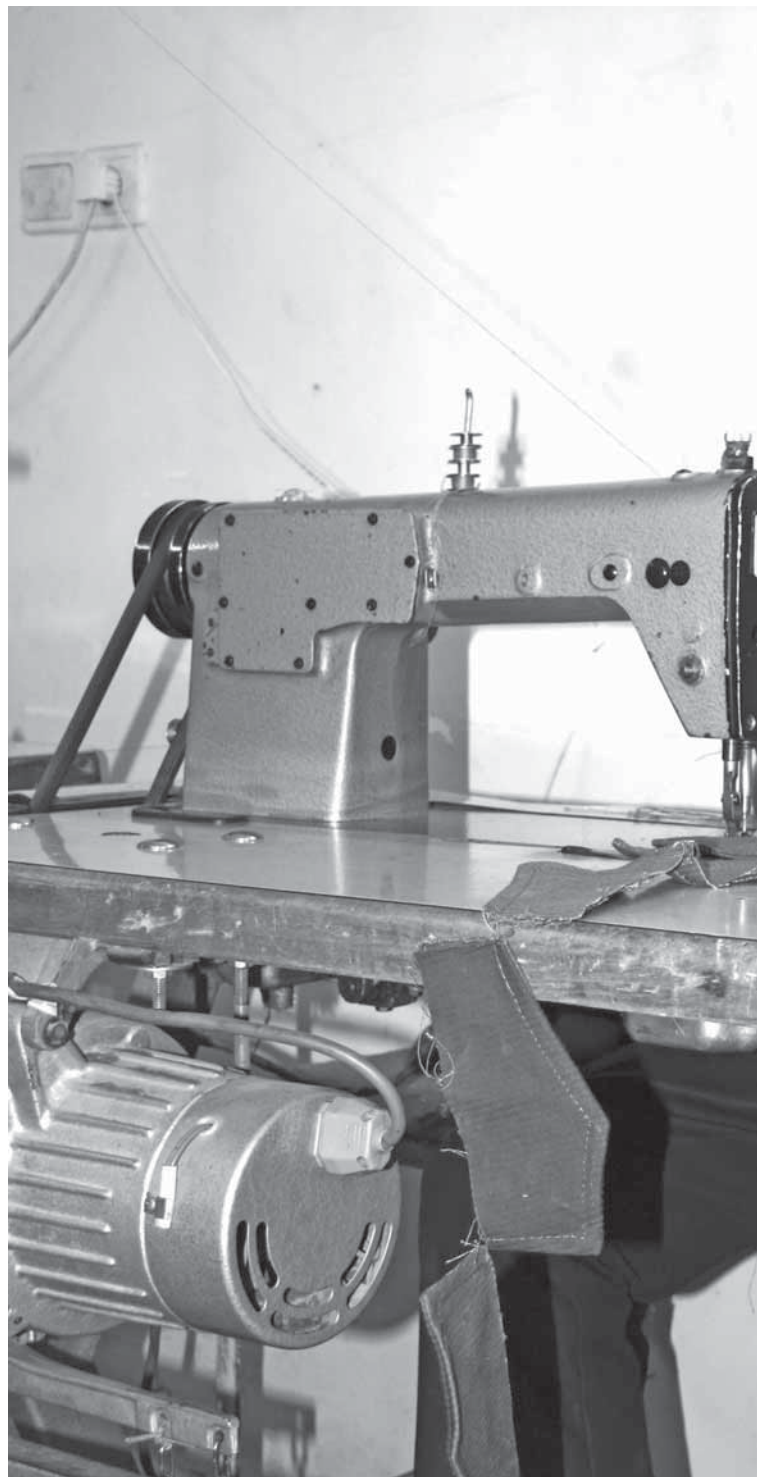
راهکار ۱۸/۱ - بسترسازی، رفع موانع و ارتقای ظرفیت‌های حرفه‌ای منابع انسانی و فراهم آوردن شرایط برای ایفای نقش مؤثر شورای استان‌ها و مناطق متناسب با مأموریت‌ها و وظایف جدید؛

چالش ۱۶ - تقابل رویکرد عرضه مدار حاکم بر وضعیت موجود با رویکرد متوازن عرضه و تقاضامدار؛

نظام آموزش و پرورش موجود، در همه جنبه‌ها از رویکرد عرضه‌مدار، به مفهوم تمرکز صرف بر ارائه خدمات آموزشی پیروی می‌کند. در حالی که اصول حاکم بر اقتصاد آموزش ایجاب می‌کند در افق چشم‌انداز، متناسب با سیاست‌های کلی سند چشم‌انداز، رویکرد تقاضامدار، به مفهوم توجه به طرف تقاضا در بازار خدمات آموزشی (و به یک تعبیر مشتری‌مداری و مدیریت تقاضا برای آموزش)، توأم با عرضه‌مداری نیز مورد تأکید قرار گیرد. یکی از چالش‌های راهبردی پیش روی نظام تربیت رسمی و عمومی، فراهم آوردن زمینه‌این تغییر دیدگاه است.

اقتضانات تخصص‌گرایی نرم چیست؟

● تخصص‌گرایی نرم، تشعب (tracking) را در برنامه درسی دبیرستان، که مظهر تعیین تکلیف پیشینی و لاجرم غیرپاسخ‌گو به

طیف گسترده علائق و نیازها و در نتیجه تحدیدکننده افق تربیتی دانش‌آموزان است بر نمی‌تابد. طبق مبانی نظری مورد توجه نگارنده، تربیت با فعالیت مرتبی همراه است.

● ساخت و پرداخت ویژه و شخصی مسیر تحصیلی (همان track) توسط دانش‌آموز و با رعایت یک قاعده و اصل که همانا اصل معنادار بودن ترکیب پیشنهادی دروس مورد تقاضای دانش‌آموز است اتفاق می‌افتد. مشاوران کارآموده برای احراز این معناداری بهترین مرجع‌اند: ترکیب‌های معناداری مانند ریاضی + تجربی، ریاضی + هنر + تاریخ، علوم تجربی + فنی و حرفه‌ای + ادبیات فارسی + ریاضی، علوم انسانی + فنی و حرفه‌ای و... آیا منطقاً نمی‌توان تصور نمود این ترکیب‌ها معنادارند و لذا مجاز شمرده شوند؟ و اگر پاسخ مثبت است آیا منطقاً می‌توان تمام شقوق ممکن را پیش‌بینی و از قبل سازماندهی نمود؟ البته ماندن در یک رشته مانند ریاضی هم می‌تواند جزء «انتخاب‌ها» باشد.

● در این ساخت و پرداخت ویژه، مسیر تحصیلی گرایش فنی و حرفه‌ای می‌تواند مورد تأکید قرار گیرد و علائق و استعدادها شکوفا شوند، اما تا آنجا که نظام تربیتی دارای صبغه عمومی و کارکرد غیر تخصصی باشد، می‌تواند آن را مجاز و مشروع بداند و این خصیصه جوهری نظام را مخدوش و استحاله نکند و البته تدارک آن هم برای نظام آموزشی مقدور و میسر باشد.

● این ساخت و پرداخت ویژه، از نظر سلبی تعقیب گرایش‌های فنی و حرفه‌ای را تا جایی که تربیت نهایی شغلی را دربر بگیرد (آنچه در کار دانش اتفاق می‌افتد) نمی‌پذیرد، چون با مبنای تربیت عمومی ناسازگار است.

شایستگی‌های ویژه: آن گروه از صفات و توانمندی‌هاست که در سطحی بالاتر از سطح مورد انتظار از آمادگی همگان جهت تحقق حیات طیبه است و افراد بر حسب علاقه و استعداد فعلیت یافته خود و نیازهای خاص جامعه آن‌ها را «کسب» می‌کنند

● این ساخت و پرداخت ویژه، از نظر ایجابی با کسب «آمادگی مقدماتی» برای ورود به شغل یا حرفه سازگار است. شاید «آموزش‌های عام» یا «خوشه‌ای» فنی و حرفه‌ای را بتوان در این چارچوب قابل قبول ارزیابی کرد.

● برای رعایت روح گریز از تشعب (tracking) از یک‌سو و تن دادن به تعریف پیشینی در قالب رشته‌های عام یا خوشه‌ای فنی و حرفه‌ای از سوی دیگر، می‌توان در طراحی این رشته‌ها نیز انعطاف لازم را در نظر گرفت، به گونه‌ای که دانش‌آموزان

بتوانند تعدادی دروس از مسیرهای تخصصی دیگر نظری یا فنی و حرفه‌ای را بردارند و به این ترتیب از ساخت و پرداخت ویژه خود باز نمانند. این کار با پیش‌بینی درس‌های اختیاری یا غیراختیاری یا غیرتجویزی امکان‌پذیر می‌شود.

● برای تحقق این موارد، ساختار پیشنهادی سه وجهی برنامه درسی چارچوب مناسبی است و دست برنامه‌ریزان را به خوبی باز می‌گذارد. بخش عظیمی از برنامه درسی دوره دوم متوسطه (شاید تا ۹۰ درصد) را می‌توان به دروس نیمه تجویزی (انتخابی) و غیرتجویزی (اختیاری) اختصاص داد. درس‌های تجویزی یا الزامی سهم عمده‌ای از برنامه درسی دوره‌های ماقبل را به خود اختصاص می‌دهند.

● در این ساختار تعقیب علائق ویژه منحصرراً در دوره دوم دبیرستان اتفاق نمی‌افتد. درس‌های نیمه تجویزی و غیرتجویزی این اجازه را می‌دهد که جهت‌گیری تحصیلی دانش‌آموز در سایه علائق و استعدادهایش از دوره‌های ماقبل (خصوصاً دوره اول دبیرستان) شروع به شکل‌گیری نماید و در دوره دوم متوسطه دوام یابد. این قاعده درباره علائق فنی و حرفه‌ای هم صادق است و برای کسانی که دغدغه کم‌مهری به این علائق را دارند باید اطمینان‌بخش و دل‌گرم‌کننده باشد. در ساخت‌ها شش‌گانه تربیتی می‌توان درس‌های نیمه تجویزی تعریف کرد که به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد علائق فنی و حرفه‌ای خود را جامعه عمل بپوشانند (مثلاً علوم تجربی متناسب با این علائق). بخش غیرتجویزی را هم این دسته دانش‌آموزان می‌توانند به سمت تعریف فعالیت‌های متناسب با علائق فنی و حرفه‌ای سوق دهند.

● در میان ساخت‌های شش‌گانه تربیت رسمی و عمومی ساخت تربیت «حرفه‌ای و اقتصادی» هم هست که هم به عنوان یک حوزه یادگیری تجویزی یا الزامی و عمومی حائز اهمیت است (حداقلی از صلاحیت‌ها و شایستگی‌ها را به عموم دانش‌آموزان تکلیف می‌کند که در حال حاضر نیست و باید مورد استقبال اصحاب فنی و حرفه‌ای قرار گیرد) و هم از این جهت که می‌تواند در قالب نیمه‌تجویزی به دانش‌آموزان حق انتخاب از میان شایستگی‌های حرفه‌ای و اقتصادی مختلف را بدهد (در چارچوب اهدافی که برای این ساخت پیش‌بینی شده) باید برای اصحاب فنی و حرفه‌ای موجبات دل‌گرمی بیشتری فراهم سازد.

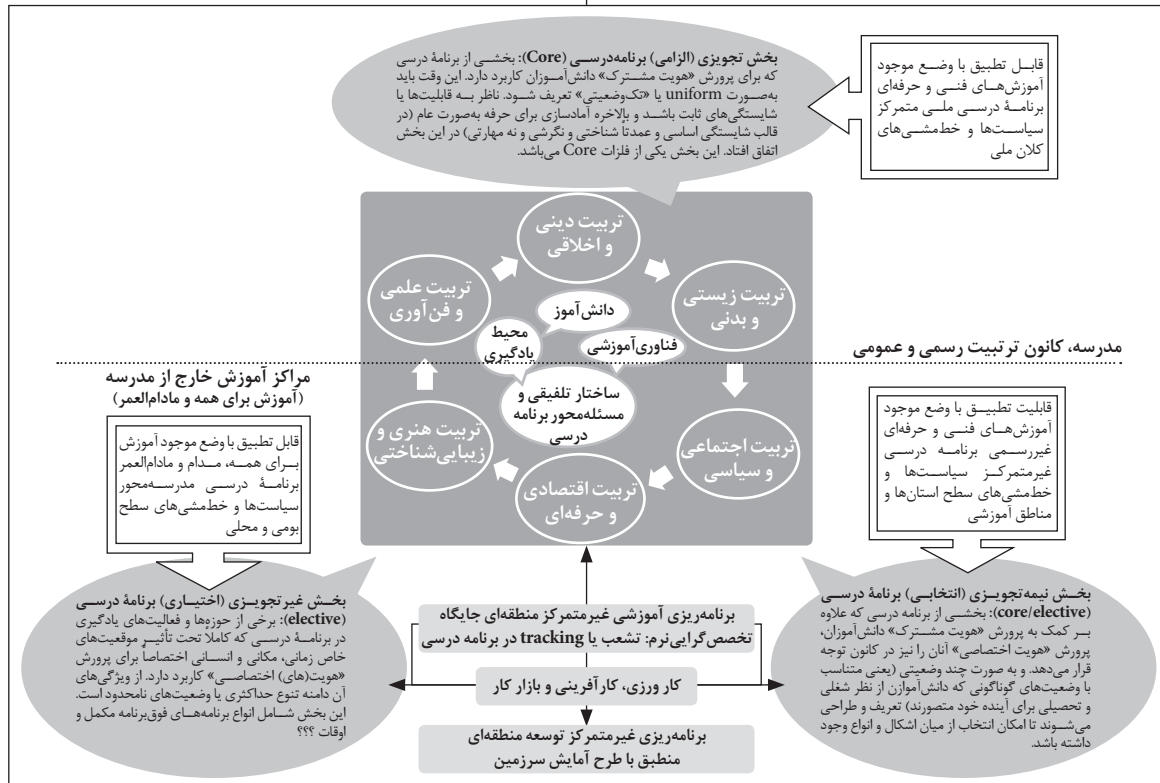
نتیجه‌گیری

آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در آموزش و پرورش اصالت ندارد اما موضوعیت دارد. از این جهت اصالت ندارد که این سطح از آموزش (شامل متوسطه) نباید پاسخ‌گوی این بخش از نیازهای جامعه باشد. موضوعیت از آن حیث دارد که علائق فنی و حرفه‌ای بخش انکارناپذیری از علائق متریبان است و تعلیم و تربیت حقیقی نمی‌تواند نسبت به آن‌ها پاسخ‌گو نباشد (مهرمحمدی، ارتباط شخصی، ۹۰/۲/۱۲).

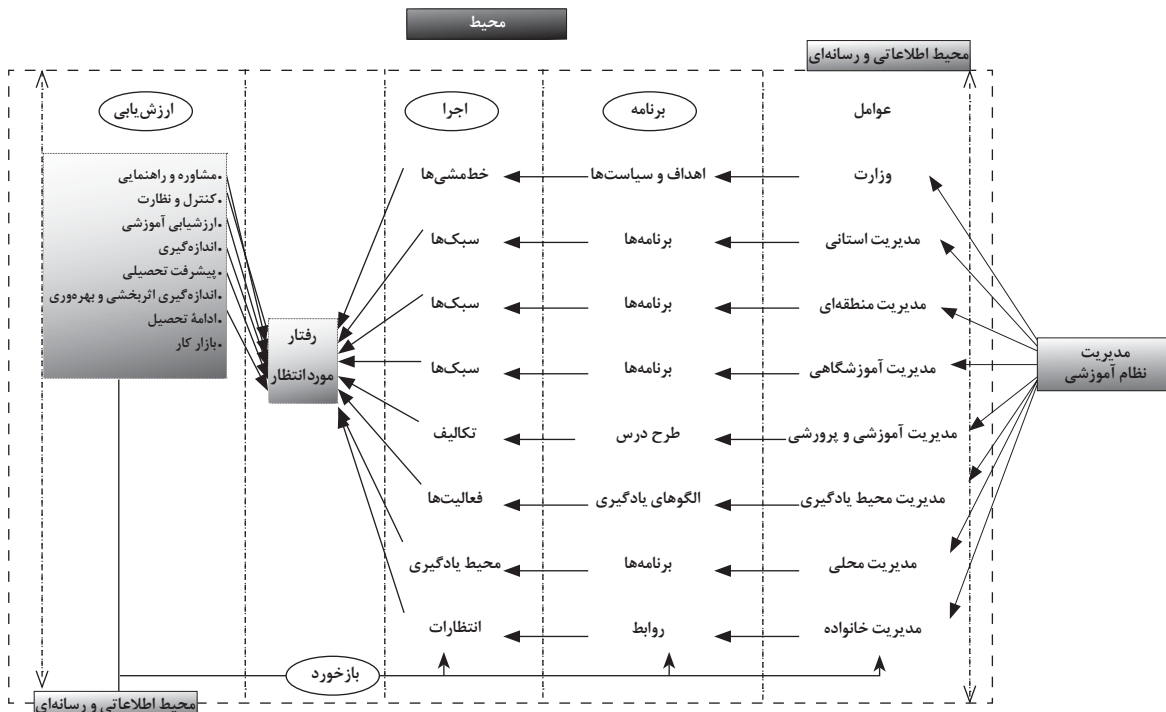
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هم‌اکنون آموزش‌های مهارتی (فنی و حرفه‌ای) در ایران به سه صورت در حال اجراست:

۱. آموزش‌های دانش‌محور که توسط آموزش و پرورش و آموزش عالی در قالب هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، دبیرستان‌های کاردانش، مراکز آموزش عالی علمی-کاربردی و دانشگاه‌ها و

شکل ۲. نقشه شناختی جایگاه رویکرد تخصص‌گرایی نرم در نظام تربیت رسمی و عمومی

شکل ۳. حامل‌های تغییر در الگوی توسعه نظام تربیت رسمی و عمومی

دانشکده‌های فنی ارائه می‌شود که در قبال این آموزش‌ها مدرک تحصیلی به افراد اعطا می‌شود و ارزش استخدامی و ادامه تحصیل تا سطوح بالای علمی را نیز دارد. بخش قابل توجهی از آموزش‌های فنی و حرفه‌ای شامل این نوع آموزش‌ها می‌شود.

۲. آموزش‌های فنی و حرفه‌ای مهارت-محور که توسط یا با نظارت سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور انجام و هدایت می‌گردد و در جست‌وجوهای بعدی بیش از ده‌ها دستگاه اجرایی، سازمان، نهاد و ارگان دولتی و غیردولتی آموزش داده می‌شود.

۳. آموزش‌های فنی و حرفه‌ای سازمان نایافته، که به صورت استاد شاگردی و پراکنده در حوزه‌های وسیع شغلی در صنعت و صنوف مختلف در جریان است و به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بنگاه-محور مشهورند.

آموزش فنی و حرفه‌ای عام: منظور نوعی از آموزش فنی و حرفه‌ای است که در آن، براساس رویکرد تخصص‌گرایی نرم، دانش‌آموزان می‌توانند شایستگی‌های لازم را برای ورود به یک حرفه (و نه یک شغل تخصصی) در دوره متوسطه کسب نمایند

به‌رغم این‌که آموزش‌های سه‌گانه فنی و حرفه‌ای به صورت جزایر جداگانه‌ای فعالیت می‌کنند و در حال حاضر هیچ نظام ملی برای ارتباط و ارزش‌یابی مدارک دانش-بنیاد با گواهی‌نامه حرفه‌ای و صلاحیت تخصصی بدون مدرک و گواهی‌نامه در کشور وجود ندارد و به عبارت بهتر «نظام صلاحیت حرفه‌ای ملی» که در اغلب کشورهای پیشرو و نیز در کشورهای اروپایی مبنای ارتقای کیفیت این آموزش‌هاست، هنوز دارای چارچوب ملی و تصویب شده نیست. اما برخلاف عقاید رایج بر ۱. حفظ و تطبیق وضع موجود آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش با محتوای سند تحول راهبردی یا ۲. دخالت سازمان ملی مهارت در کار تخصصی اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی با هدف یک‌پارچگی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای رسمی و غیررسمی، ۳. رویکرد تخصص‌گرایی نرم پیش‌سنادی طراحان سند تحول راهبردی... باید بین نقش‌های متفاوت و سه‌گانه کارفرمایان، سازمان ملی مهارت و اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی تفکیک قائل شد. **در نتیجه:**

الف) به ایفای نقش مستقل کارفرمایان، سازمان ملی مهارت و اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی در ساماندهی کیفی، محتوایی، اجرایی تأکید می‌شود.

ب) به ضرورت ایجاد نظام ملی مهارت حرفه‌ای و وجود یک «نظام صلاحیت ملی حرفه‌ای» با هدف حفظ کیفیت از مجرای مهارت‌های استاندارد ملی باید صحنه گذاشت و

ج) باید از طریق مراجعه به محتوای اسناد راهبردی که ظاهراً برای سهولت در تحقق اهداف چشم‌انداز نظام با دقت، زحمت،

صرف وقت و هزینه‌های فراوان در درون دستگاه‌های اجرایی تولید و مصوب شده‌اند و با وضع قوانین و مقررات جامع روابط بین سازمانی و روابط بین کارفرمایان، سازمان ملی مهارت و اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی و ذی‌نفعان را در رسیدن به اهداف چشم‌انداز بیست ساله نظام از طریق برنامه‌های پنج ساله توسعه تسهیل نمود.

از این رو توصیه‌های زیر باید با رویکرد راهبردی ارزیابی و مورد توجه و نقد و بررسی قرار گیرد:

● تربیت اسلامی برای حیات طیبه در اولویت نخست قرار می‌گیرد،

● مدرسه به عنوان «کانون اصلی تربیت در دوره رسمی و عمومی» باید مورد توجه قرار گیرد و سپس با نظارت اولیای خانه و مدرسه، دانش‌آموزان را از خدمات گسترده و متنوع مراکز آموزش خارج از مدرسه بهره‌مند ساخت.

● برنامه‌ریزی آموزشی باید در چارچوب برنامه توسعه پنج‌ساله استان‌ها طراحی و با حمایت یا مشارکت مدیریت واحد شهری و روستایی در خدمت برنامه‌های توسعه بومی و بازار کار محلی باشند.

● سازمان‌ها، کارفرمایان و اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی باید در قالب برنامه‌های توسعه استانی و آمایش سرزمین در زمینه مشاغل، مهارت‌ها و شایستگی‌های موجود و در نظر گرفتن توسعه آینده و استاندارد کردن آن‌ها مشارکت نمایند.

● برنامه‌ریزی آموزشی توسط مراکز ارائه‌دهنده آموزش فنی و حرفه‌ای ارائه می‌گردد.

● ضمن این‌که این برنامه‌ها باید تابع استانداردهای پذیرفته شده سطح ملی باشد و

● توسط یک نهاد بیرونی (سازمان ملی مهارت یا شرکت‌های صاحب صلاحیت) مورد ارزیابی قرار گیرد و به صدور گواهی‌نامه‌های معتبر صلاحیت حرفه‌ای برای دانش‌آموختگان منجر شود

● باید از ظرفیت بالقوه مراکز آموزشی برای توسعه نیازهای محلی به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای استفاده شود.

● کارفرمایان باید در ایجاد رشته‌ها، مهارت‌ها، صلاحیت‌ها، استانداردهای آموزشی و فراهم کردن امکان کارآموزی و کارورزی و با تقبل بخشی از هزینه‌های آموزش، اعطای بورسیه و جذب دانش‌آموختگان در اجرای برنامه‌های فنی و حرفه‌ای و تحقیق و توسعه آموزشی مشارکت نمایند.

● همچنین قوانین و مقررات اشتغال باید برای جذب افراد واجد شرایط و دارندگان مدارک معتبر فنی و حرفه‌ای و امکان ادامه تحصیل ضمن کار شاغلین مورد تجدیدنظر قرار گیرد.

● سازمان ملی مهارت، باید طرحی را به اجرا درآورد تا مهارت‌های لازم را برای مشاغل حال و آینده در بخش‌های متشکل و غیرمتشکل اقتصادی، به تفکیک استان‌ها و مناطق آموزشی کشور، شناسایی و در حد امکان استاندارد کند.

● سازمان ملی مهارت باید نظامی برای ارزیابی و شبکه‌ای برای ارائه اطلاعات شغلی مبتنی بر مهارت‌ها و شایستگی‌ها به‌وجود آورد.

رهیافت برنامه‌ریزی استراتژیک برای استان‌ها، مناطق و مدارس پیشرو				
۱	تعیین سطح برنامه‌ریزی (دورنگری)	فراسوی کلان	کلان	خرد
۲	گردآوری داده‌ها	شناسایی باورها و ارزش‌ها	شناسایی پندارها	شناسایی مأموریت‌های جاری
		بررسی درون‌سازمانی	تعیین نیازها	بررسی برون‌سازمانی
۳	برنامه‌ریزی	تعیین هم‌سوایی‌ها و ناهم‌سوایی‌ها		
		کاهش یا رفع هم‌سوایی‌ها		
		تعیین و انتخاب آینده مطلوب		
		تعیین مأموریت‌ها		
		تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها		
		سیاست‌گذاری و تعیین دستورالعمل برای تصمیمات اتخاذ شده		
۴	اجرا و ارزیابی	تهیه برنامه‌های عملیاتی استراتژیک		
		طراحی پاسخ		
		اجرای مدیریت استراتژیک	اجرای ارزیابی تکوینی	
		اجرای ارزیابی پایانی (ارزیابی استراتژیک- تاکتیکی)		
		ادامه یا تجدید نظر		
۵	بازخورد			

(کافمن، هرمن، ترجمه: مشایخ، بازگان، ۱۳۸۲، ص ۶۷) [۳]

بلا تکلیفی و روزمرگی بدهد. بنابراین با طرح همزمان مسئله در سطح جامعه، سازمان‌ها و گروه‌های متشکل علمی و فرهنگی و رسانه‌های ارتباط جمعی می‌توان این «تهدید انتظار و انفعال» را به فرصت «مساعده کردن جو سازمان‌ها» و آمادگی جامعه برای شناخت و پذیرش تغییرات مورد نظر مبدل نمود.

● اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی باید طرحی را به اجرا درآورند که سیستم برنامه‌ریزی آموزشی متکی بر مشاغل به سیستم مبتنی بر مهارت تغییر یابد.

● دستگاه‌های اجرایی مجری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای باید طرحی اجرا کند که اجراکنندگان برنامه‌های آموزشی مستقیماً به برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی اقدام نمایند.

● از همه مهم‌تر، سازمان ملی مهارت باید استانداردهایی برای اعتباربخشی مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای فعلی ایجاد کند و تعیین صلاحیت‌های حرفه‌ای و اعطای گواهی‌نامه مهارت به کارگزاران و معلمان فنی پیش از هر شغل دیگری در اولویت به اجرا گذارد. سپس دانش‌آموختگان فنی و حرفه‌ای را در اولویت بعدی مورد توجه قرار دهد.

برخورد سلبی با ایجابی با محتوا و پیشنهادها مندرج در سند تحول راهبردی راه‌گشا نیست، زیرا این پیشنهادها محصول یک تفکر جمعی، علمی و راهبردی است و برای نقد و بررسی پذیرش یا رد آن هم باید از همین رویه استفاده شود.

مدیران، کارشناسان استان‌ها، مناطق آموزشی و مدیران، کارکنان و معلمان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای آمادگی با چنین تغییرات احتمالی در آینده با این نوع تحولات به صورت جمعی، یک‌پارچه، منسجم و مداوم با تفکری آینده‌نگر برخورد کنند.

جای جدول

پیچیدگی کارهای «مطالعاتی-تصمیم‌سازی» و حساسیت امر «تصمیم‌گیری-سیاست‌گذاری» اغلب باعث توقف بیش از اندازه مصوبات در نهادهای قانون‌گذار می‌شود که ممکن است در دستگاه‌های اجرایی «فرصت‌های تغییر» جای خود را به بی‌تفاوتی،

پی‌نوشت

1. Cognitive Map
2. Soft Computing Methodologies
3. Knowledge Map

منابع

۱. سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز (سند مشهد مقدس) مصوب هشتصد و بیست و ششمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۸۹/۵/۲.
۲. منیعی رضا، لوکس کارو، فراس‌تخواه مقصود، بررسی رابطه فناوری اطلاعات و ارتباطات و توسعه علمی با استفاده از نقشه شناختی فصل‌نامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۳۸۸؛ ۱۵ (۱): ۷۳-۹۷.
۳. کافمن، راجر؛ هرمن، جری، (۱۳۸۲)، برنامه‌ریزی استراتژیک در نظام آموزشی؛ بازاندیشی، بازسازی، ساختارها، بازآفرینی، ترجمه فریده مشایخ و عباس بازگان، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، انتشارات مدرسه، چاپ دوم.

ورزش دختران، سلامتی مادران آتی

گفت‌وگو با مدیر هنرستان دخترانه کمیل و دو هنرآموز آن

اشاره

دبیرستان‌های تربیت بدنی و علوم ورزشی در دهه شصت (۱۳۶۷) توسط سازمان تربیت بدنی با مجوز وزارت آموزش و پرورش ایجاد شد و آن سازمان اقدام به تأسیس ۱۴ دبیرستان در سطح کشور نمود. بعد از این دهه و تغییر مدیریت سازمان، از اوایل دهه هفتاد به علت بی توجهی به توسعه نیروی انسانی در آن سازمان این دبیرستان‌ها در اکثر استان‌های کشور منحل شد، به طوری که تا سال تحصیلی ۸۵ - ۸۴ فقط دبیرستان دخترانه حضرت زینب (س) باقی ماند. هم‌زمان با سازمان تربیت بدنی و اداره کل تربیت بدنی وزارت آموزش و پرورش از سال ۱۳۷۳ و بعد از تصویب اساس‌نامه آن در شورای عالی آموزش و پرورش به تأسیس هنرستان‌های تربیت بدنی (با هماهنگی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای وقت) اقدام نمود. در حال حاضر حدود ۶۰ هنرستان تربیت بدنی (۳۳ پسران و ۲۷ دختران) در سراسر کشور فعالیت می‌کنند.

از میان این هنرستان‌ها، در سطح شهر تهران، هنرستان دخترانه کمیل در خیابان دکتر شریعتی، خیابان معلم، خیابان شهید قدوسی با بیش از ۱۲۰ هنرجو در پایه‌های اول و دوم و سوم مشغول به تحصیل‌اند. برای معرفی بیشتر هنرستان به محل هنرستان رفتیم و با مدیر محترم آن، سرکار خانم ایران‌نژاد و دو هنرآموز دیگر سرکار خانم فغانی و سرکار خانم وکیلی به گفت‌وگو نشستیم.

● این هنرستان در چه سالی تأسیس شده است؟

○ از سال ۱۳۷۴.

● چگونه هنرجویان در این هنرستان جذب می‌شوند؟

○ هنرجویان از طریق آزمون ورودی به هنرستان‌ها وارد می‌شوند و با توجه به استانداردهای مشخص شده آن‌هایی که دارای توان بدنی بهتری هستند در اولویت‌اند. از بین داوطلبانی که در آزمون شرکت می‌کنند ۸۰ درصد جذب می‌شوند.

● آشنایی هنرجویان و اولیای آن‌ها با هنرستان‌های

تربیت‌بدنی تا چه حد است؟

○ نظر به این که تبلیغ زیادی در مورد این هنرستان‌ها نمی‌شود خانواده‌ها با این هنرستان‌ها زیاد آشنا نیستند و از طریق

درس‌ها بیشتر است.

● سالانه تعداد دانش‌آموختگان (فارغ‌التحصیلان) چه

قدر است و وضعیت آن‌ها در آموزش عالی چگونه است؟

○ هر ساله حدود ۶۰ نفر دانش‌آموخته داریم. از این تعداد گروه بیشتری به تحصیلات عالی دست می‌یابند و جذب دانشگاه‌ها می‌شوند. و مدرک کارشناسی و کارشناسی ارشد اخذ می‌کنند. تعدادی نیز قهرمان ملی تیم‌های ورزشی شده‌اند که از این میان می‌توان به خانم مریم طوسی، عضو تیم ملی دو و میدانی (قهرمان ملی و رکوردار)، خانم فرزانه جامی، خانم قوامی اشاره کرد.

● وضع هنرآموزان از نظر آموزش در این هنرستان

چگونه است؟

دوستان و به دلیل علاقه‌مندی در این هنرستان‌ها ثبت‌نام می‌کنند.

● علاقه‌مندی هنرجویان را چگونه می‌بینید؟

○ هنرجویان این هنرستان‌ها با توجه به علاقه‌ای که به ورزش دارند جذب این هنرستان‌ها می‌شوند و علاقه‌مندی آن‌ها بیشتر به درس‌های عملی است تا حفظیات و پیشرفت آنان نیز در این

○ هنرآموزان این هنرستان چون تخصص‌های لازم را در

رشته‌های تربیت‌بدنی دارند در جایگاه واقعی خود قرار گرفته‌اند و در انجام حرفه شغلی خود کوشا هستند و نیز هنرجویان را به جهات مختلف برای ادامه تحصیل یا یافتن مشاغل دیگر راهنمایی می‌نمایند.

البته با توجه به سرانه کم دانش‌آموزی در این هنرستان خانواده‌ها و اولیای هنرجویان از جهات مختلف با هنرستان همکاری دارند.

● آیا با دفاتر ستادی ارتباط دارید؟

○ فقط با دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در ارتباط کاری هستیم و در خیلی مواقع این دفتر برای انجام امور

● آیا این هنرستان برای آموزش رشته‌هایش از فضا و تجهیزات لازم بهره‌مند است؟

○ امکانات لازم برای دروس تئوری کاملاً فراهم است. سالن‌های شهید کشوری و مرکز تربیت معلم نسیمیه برای دو و میدانی استفاده می‌شود. برای درس تیراندازی سلاح‌های لازم خریداری شده و برای هنرجویان قابل استفاده است.

مربوط به بررسی کتاب‌های درسی از نظر و تجربه هنرآموزان این هنرستان بهره می‌گیرد.

● نقش دوره‌های ضمن خدمت رشته را در برگزاری بهتر برنامه درسی چگونه می‌بینید؟

○ تاکنون چندین دوره از طرف دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برگزار شده است و همکاران این هنرستان نیز مشتاقانه در آن شرکت کرده‌اند. به نظر می‌رسد که برگزاری این قبیل دوره‌ها سودمند باشد و راهکارهای لازم را در اختیار آنان قرار می‌دهد.

خانم وکیلی در مورد کارآفرینی در این رشته و در این هنرستان اظهار داشت از طریق اولیایی که مراکز آموزشی دایر کرده‌اند، فرزندان آنان در مراکز مذکور با ولی خود همکاری دارند و تعداد دیگری نیز از تحصیل کرده‌های این هنرستان را به همکاری دعوت کرده‌اند.

خانم‌ها قناتی و وکیلی توصیه‌هایی نیز برای بهبود و پیشرفت هنرستان‌های تربیت‌بدنی داشتند، از جمله این‌که:

- برگزاری دوره‌های ضمن خدمت برای این رشته در سال بیشتر از یک دوره باشد.

- در هنرستان‌ها حتی‌الامکان از هنرآموزان متخصص استفاده شود.

- امکانات و تجهیزات هنرستان‌های تربیت‌بدنی بیشتر شود.
- برگزاری جلسات هدفمند با مدیران هنرستان‌های تربیت‌بدنی و توجه آنها در زمینه‌های مختلف و درخواست گزارش کار از آنها به منظور مطلع شدن همکاران دیگر از فعالیت‌های آنان.

- معرفی دانش‌آموزان موفق رشته تربیت‌بدنی در مجله رشد فنی و حرفه‌ای

یادآوری می‌شود سرکار خانم ایران‌نژاد مدیریت هنرستان را به عهده دارد و سرکار خانم قناتی هنرآموز درس‌های شنا، دو و میدانی، شناخت تأسیسات و اماکن ورزشی و آمادگی جسمانی است.
خانم وکیلی نیز هنرآموز درس‌های فیزیولوژی، آناتومی و بسکتبال است.

سؤال‌های آزمون پیشرفت تحصیلی

احمد شریفان

کارشناس ارشد سنجش و اندازه‌گیری

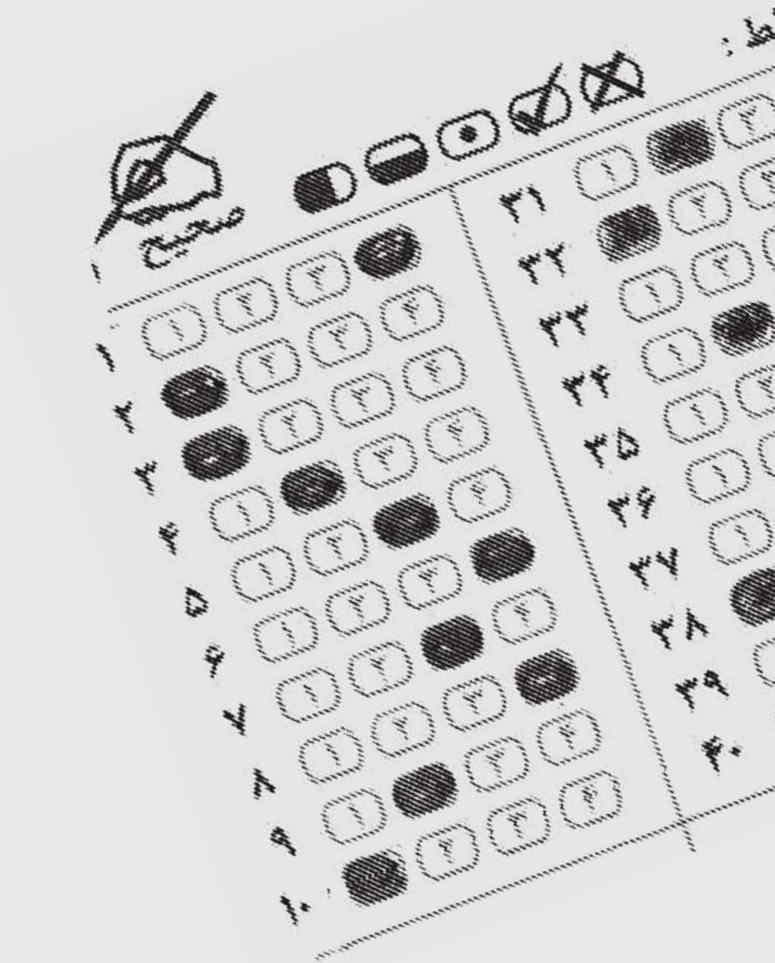
بعد از این که طرح سنجش را مطابق با شرح ارائه شده در مقاله قبل تهیه کردید، باید درباره ابزار و نوع سؤال‌ها برای سنجش عملکرد هنرجویان تصمیم بگیرید.

در اکثر مواقع برای سنجش هدف‌های آموزشی در حیطه شناختی، از آزمون پیشرفت تحصیلی کتبی‌ای که هنرآموز ساخته است استفاده می‌شود. در واقع، این گونه آزمون‌های پیشرفت تحصیلی دانش و مهارت‌هایی را اندازه می‌گیرند که هنرجو تا لحظه اجرای آزمون کسب کرده یا آموخته است. به طوری که هر سؤال آزمون، بخشی از آموخته‌های هنرجویان را در زمینه‌ای خاص اندازه می‌گیرد که نیازمند یادآوری است.

*** طراحان سؤال‌های بسته و باز پاسخ، معتقدند دلایل هنرجو در انتخاب یک گزینه به نشانه پاسخ درست و انتخاب نکردن سایر گزینه‌ها، بسیار مهم‌تر از پاسخ انتخاب شده توسط اوست**

سؤال‌های آزمون را می‌توان به طور کلی به سه دسته بسته پاسخ، باز پاسخ، و ترکیبی از بسته و باز پاسخ تقسیم کرد. در نوع بسته پاسخ، هنرآموز هم سؤال و هم پاسخ را در اختیار هنرجو قرار می‌دهد و از او می‌خواهد پاسخ مناسب را انتخاب کند. اما در نوع باز پاسخ، هنرجو باید خودش پاسخ سؤال را تولید کند. از سوی دیگر، در سؤال‌های بسته و باز پاسخ، هنرآموز هم سؤال و هم پاسخ را در اختیار هنرجو قرار می‌دهد و از او می‌خواهد، پاسخ مناسب را انتخاب کند و دلیل انتخاب خود را توضیح دهد. زیرا طراحان این گونه سؤال‌ها معتقدند دلایل هنرجو در اختیار یک گزینه به نشانه پاسخ صحیح و انتخاب نکردن سایر گزینه‌ها، بسیار مهم‌تر از پاسخ انتخاب شده توسط اوست.

هنرآموز در انتخاب نوع سؤال برای سنجش پیشرفت تحصیلی هنرجویان، باید به هدف آموزشی توجه کند. زیرا هدف‌های آموزشی محور و جهت‌دهنده تمامی فعالیت‌های یادگیری

اشاره

همان‌طور که در مقالات قبلی مورد بحث قرار گرفت، سنجش به معنای جمع‌آوری اطلاعات درباره عملکرد تحصیلی و یادگیری هنرجو جهت تصمیم‌گیری آموزشی مرتبط با نحوه کمک به گسترش، تعمیق، بهبود و اصلاح یادگیری اوست. به این منظور، می‌توانیم با استفاده از روش‌ها و ابزارهای متنوعی که از ویژگی‌هایی مانند روایی، اعتبار و عملی بودن برخوردار باشند، اطلاعات مورد نیازمان را جمع‌آوری کنیم. در این مقاله، رهنمودهایی برای افزایش روایی، اعتبار و عملی بودن آزمون‌های پیشرفت تحصیلی، که توسط هنرآموزان تهیه می‌شود، ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: تدوین آزمون، نگارش سؤال، ویژگی‌های سؤال، آزمون

عینی

چند گزینه‌ای دارای سه قسمت اصلی تنه سؤال، گزینه کلید و گزینه‌های انحرافی است. تنه یا ساقه سؤال شامل مسئله با موضوعی است که سؤال باید آن را مورد سنجش قرار بدهد؛ گزینه کلید، همان پاسخ درست سؤال است که هنرجوی مطلع از موضوع سؤال آن را به نشانه پاسخ صحیح سؤال انتخاب می‌کند؛ و گزینه‌های انحرافی، پاسخ‌هایی هستند که هنرجوی ناآگاه از موضوع یا مسئله سؤال را به اشتباه می‌اندازد تا یکی از آن‌ها را به نشانه پاسخ درست انتخاب کند. اگرچه همه سؤال‌های چند گزینه‌ای از سه قسمت مذکور تشکیل می‌شوند، اما انواع گوناگونی دارند که می‌توان از نوع پرسشی، ناتمام، تنها گزینه درست، بهترین گزینه

– یاددهی به‌شمار می‌آیند. بنابراین، انتخاب نوع سؤال آزمون به هدف آموزشی مورد سنجش وابسته است. اگر هدف آموزشی مورد سنجش نیازمند این است که هنرجو آنچه را قبلاً تجربه کرده یا آموخته است، از میان چند مطلبی که به او ارائه می‌شود تشخیص دهد، سؤال‌های بسته پاسخ این نیاز را رفع می‌کنند. اما اگر هدف آموزشی مورد سنجش به گونه‌ای است که هنرجو بدون مواجه شدن با پاسخ‌های ارائه شده به سؤال، باید آنچه را که یاد گرفته است در ذهنش جست‌وجو و بازیابی کند و سپس به یاد آورد، سؤال‌های باز پاسخ مناسب‌اند.

بعد از این که هنرآموز نوع سؤال‌های آزمون را برای سنجش تحقق هدف یا هدف‌های آموزشی تعیین کرد، می‌تواند به نوشتن آن‌ها اقدام کند. به این منظور، ضرورت دارد هنرآموز در تدوین سؤال‌های آزمون به ویژگی‌های مهمی مانند روایی، اعتبار، و عملی بودن توجه کند.

زیرا، بی‌توجهی به این ویژگی‌ها، به جمع‌آوری اطلاعاتی منجر می‌شود که نمی‌توان بر پایه آن درباره عملکرد و پیشرفت تحصیلی هنرجو، کیفیت تدریس و... به قضاوت روا و معتبر اقدام کرد. در این راستا و برای تفهیم بیشتر مطلب به نمونه‌ای از سؤال‌های بسته پاسخ از نوع چند گزینه‌ای که بر پایه طرح سنجش ارائه شده در مقاله قبل درخصوص یکی از دروس رشته مدیریت خانواده (روان‌شناسی رشد) تهیه شده است، توجه کنید.

همان‌طور که در کارت سؤال فوق ملاحظه می‌شود، هر سؤال

*** آزمون‌های پیشرفت تحصیلی دانش و مهارت‌هایی را اندازه می‌گیرند که هنرجو تا لحظه اجرای آزمون کسب کرده یا آموخته است**

منفی، جایگزین، ناتمام پیشنهادی و پاسخ ترکیبی آن‌ها یاد کرد.

سؤالی که در این مقاله مطرح شد، از نوع پرسشی است و برای نگارش این گونه سؤال‌ها قواعدی وجود دارد که طراح سؤال باید آن‌ها را مورد توجه قرار دهد. این قواعد به این شرح‌اند:

نام درس: روان‌شناسی رشد

محتوای آموزشی در کتاب درسی: فصل اول، تعریف روان‌شناسی رشد، صفحه ۳

هدف: از هنرجو انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری مطالب این درس بتواند روان‌شناسی رشد را تعریف کند.

حیطه هدف: شناختی، سطح دانش

نوع سؤال: عینی از نوع چند گزینه‌ای

تنه سؤال: روان‌شناسی رشد به چه معناست؟

گزینه‌های انحرافی

الف) بررسی طبیعت و علل کیفیت رفتار فرد

ب) مطالعه ابعاد و جنبه‌های مختلف رفتار آدمی

پ) بررسی جریان تحولات و تغییرات فرد در طول عمر

گزینه کلید

سطح دشواری سؤال:

قدرت تمیز سؤال:

گزینه‌ها الف ب پ سفید
گروه پایین
گروه بالا

*** بی توجهی به ویژگی‌هایی مانند روایی، اعتبار، و عملی بودن در نگارش سؤال، به جمع آوری اطلاعاتی منجر می‌شود که نمی‌توان بر پایه آن درباره عملکرد و پیشرفت تحصیلی هنرجو، کیفیت تدریس و... به قضاوت روا و معتبر اقدام کرد**

* از به کار بردن اشاره‌های دستوری نامربوط در نگارش گزینه‌ها و تشابه ظاهری گزینه کلید با ساقه سؤال خودداری کنید. زیرا امکان دارد هنرجو بر پایه تشابه مورد بحث، گزینه درست را انتخاب کند.

* حتی‌الامکان از نگارش ساقه سؤال و گزینه‌ها به‌طور منفی خودداری کنید، زیرا هنرجویان به درک و دریافت پیام اصلی درس به‌طور مثبت عادت یا گرایش دارد.

* سؤال را به صورتی بنویسید که یافتن پاسخ درست آن بدون یادگیری قبلی و تنها براساس پاره‌ای از شواهد هدایت‌کننده امکان‌پذیر نباشد.

* از عبارت‌هایی مانند همه این‌ها، هیچ‌یک از این‌ها، تمامی موارد بالا، همه آنچه در بالا گفته شد، و غیر آن‌ها به منزله گزینه سؤال خودداری کنید. زیرا وجود این چنین گزینه‌هایی، هنرجو را به سوی انتخاب پاسخ درست هدایت می‌کند.

* در نگارش سؤال به این توجه داشته باشید که یک سؤال نباید به سؤال‌های دیگر وابسته باشد؛ به‌طوری که پاسخ به آن سؤال، مستلزم ارائه پاسخ درست به سؤال قبلی باشد، زیرا اگر پاسخ قبلی هنرجو نادرست باشد پاسخ او به سؤال جدید نیز یقیناً نادرست خواهد بود.

* از نوشتن مطالب اضافی و غیرضروری در ساقه سؤال خودداری کنید، زیرا درج اطلاعات اضافی و نامربوط به گمراه شدن هنرجویانی منجر می‌شود که اطلاع زیاد و وسیعی درباره موضوع سؤال دارند.

* گزینه‌ها را به گونه‌ای نباید نوشت که دوبه‌دو با هم متضاد باشند، زیرا هرگاه در بین گزینه‌ها تنها یک زوج گزینه متضاد به کار رود که یکی از آن‌ها پاسخ درست باشد، احتمالاً هنرجو انتخاب خود را برای یافتن پاسخ درست به همین دو گزینه محدود خواهد کرد؛ به این دلیل که تصور می‌کند هر دو گزینه نمی‌تواند نادرست باشند. * سعی کنید در نگارش مجموعه‌ای از سؤال‌های چندگزینه‌ای، طول گزینه درست از سایر گزینه‌ها کوتاه‌تر یا بلندتر نباشد. به این دلیل که شاید رعایت نکردن این قاعده، هنرجو را به یافتن پاسخ درست هدایت کند.

* محل پاسخ درست را در میان گزینه‌ها به‌طور تصادفی انتخاب کنید؛ به‌طوری که نشان‌دهنده ترتیبی خاصی نباشد، زیرا

* سؤال را به گونه‌ای بنویسید که یک هدف آموزشی را مورد سنجش قرار دهد.

* سؤال باید تنها یک هدف آموزشی را مورد سنجش قرار دهد. در غیر این صورت، اگر هنرجو به سؤال پاسخ صحیحی بدهد، مشخص نیست به چه دلیل هنرجو در ارائه پاسخ درست به سؤال ناتوان بوده است.

* در نگارش سؤال به توانایی درک هنرجو از متن سؤال توجه داشته باشید. زیرا، استفاده از جمله‌های نامفهوم در نگارش سؤال احتمالاً باعث می‌شود هنرجو با وجود دانستن جواب درست سؤال، نتواند به آن پاسخ درست بدهد.

* از تکرار مطالب در تدوین گزینه‌های سؤال اجتناب کنید. زیرا رعایت این قاعده به کاهش زمان خواندن سؤال توسط هنرجو کمک می‌کند؛ علاوه بر این، سؤال برای هنرجو جاذبه پیدا می‌کند.

* مطالب مهم و اصلی مورد سنجش را در ساقه سؤال قرار دهید. زیرا هنرجو با خواندن ساقه سؤال و قبل از مراجعه به گزینه‌ها، پیام اصلی سؤال را درک می‌کند و به موضوع مورد سنجش آن پی می‌برد.

* تلاش کنید تا همه گزینه‌های سؤال متجانس و به موضوع واحدی مربوط باشد؛ و از طرح گزینه‌هایی که هر یک به موضوع جداگانه‌ای مربوط می‌شوند خودداری کنید.

زیرا در این حالت، سؤال از صورت چندگزینه‌ای خارج می‌شود و هر یک از گزینه‌های آن به صورت سؤال صحیح - غلط جلوه می‌کنند.

* سؤال را به شکلی بنویسید که پاسخ درست تنها گزینه یا درست‌ترین گزینه باشد.

* در نگارش سؤال، عیناً از مطالب درس به همان شکل استفاده نکنید. زیرا هنرجو را به سوی حافظه‌ای مطالعه کردن سوق می‌دهد. بنابراین، در تدوین سؤال از موقعیت‌های تازه که در برگزیده پیام اصلی درس باشد، استفاده کنید.

* گزینه‌های انحرافی را به گونه‌ای بنویسید که نظر هنرجوی بی‌اطلاع از موضوع سؤال را به خود جلب کند. به این منظور می‌توانید از اشتباهات متداول، بدفهمی‌ها و بی‌دقتی‌های هنرجویان استفاده کنید.

* گزینه‌های سؤال را به‌طوری بنویسید که از لحاظ دستوری بین تنه سؤال و گزینه‌ها هماهنگی وجود داشته باشد.

*** هدف‌های آموزشی محور و جهت‌دهنده تمامی فعالیت‌های یادگیری - یاددهی به‌شمار می‌آیند. بنابراین، انتخاب نوع سؤال آزمون به هدف آموزشی مورد سنجش وابسته است**

هنرجوی باهوش می‌تواند با بهره‌گیری از توالی پیدا شده، پاسخ درست را از میان گزینه‌ها انتخاب کند.

رعایت قواعد فوق‌الذکر در تدوین و نگارش سؤال‌های چندگزینه‌ای منجر به این می‌شود که هنرجویانی که بر موضوع مورد سنجش احاطه دارند بتوانند به سؤال طرح شده پاسخ درست بدهند؛ و آن دسته از هنرجویانی که تسلطی بر محتوای مورد سنجش ندارند نتوانند پاسخ درستی به سؤال بدهند. از سوی دیگر تدوین سؤال بر پایه طرح سنجش و قواعد مورد بحث، روایی و اعتبار سؤال را افزایش می‌دهد و بر عملی‌بودن آن می‌افزاید. بنابراین، هنرآموز می‌تواند با اطلاعاتی که از این طریق درباره پیشرفت تحصیلی هنرجویان به دست می‌آورد (برای اثربخش‌تر کردن تدریس و انتخاب فعالیت‌های یادگیری مؤثر) اقدام کند.

*** هر سؤال چند گزینه‌ای دارای سه قسمت اصلی تنه سؤال، گزینه کلید و گزینه‌های انحرافی است**

منابع

۱. استیپک، دیبو راجی (۱۳۸۵)، انگیزش برای یادگیری: از نظریه تا عمل (ترجمه رمضان حسن‌زاده و نرجس عمویی)، تهران: دنیای پژوهش (سال انتشار اثر به زبان اصلی، ۱۹۸۶)
 ۲. امورن، جری متس (۱۳۸۵)، مبانی نظری آزمون و آزمون‌سازی (ترجمه شیده کامکار و اسدالله اسرانی)، تهران: بهینه (سال انتشار اثر به زبان اصلی، ۲۰۰۲)
 ۳. سیف، علی‌اکبر (۱۳۸۷)، سنجش فرایند و فرآورده یادگیری: روش‌های قدیم و جدید (ویرایش دوم)، تهران، دوران
 ۴. شریفی، حسن پاشا (۱۳۸۷)، اصول روان‌سنجی و روان‌آزمایی، تهران، رشد
 ۵. گلاور، جان ای و برونینگ، راجراچ (۱۳۸۷)، روان‌شناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن (ترجمه علینقی خرازی)، تهران، مرکز نشر دانشگاهی (سال انتشار اثر به زبان اصلی، ۱۹۹۰)
6. Educational testing service. (2005). New Jersey Formative Assessment Item Bank. retrieved may 8, 2008. From <http://www.ets.org/k12learn2>.

گفت‌وگو با علی حسینی خواه

دانشجوی دکتری دانشگاه تربیت مدرس

بتول عطاران

اشاره

آنچه از نظر تان می‌گذرد چکیده گفت‌وگویی است که این‌جانب با علی حسینی خواه داشته‌ام. ایشان از مدعوین یکی از نشست‌های دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی فنی‌وحرفه‌ای و کار دانش و صاحب تجربه‌های آموزشی و پژوهشی هستند. با تشکر از ایشان.

• لطفاً خود را برای خوانندگان مجله معرفی کنید.

○ علی حسینی خواه^۱ هشتم متولد شهرستان بوکان و هم‌اکنون دانشجوی سال آخر دکتری دانشگاه تربیت مدرس در رشته مطالعات برنامه‌درسی. البته گرایش‌های من در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد متفاوت از گرایش دکتری‌ام بوده است؛ مدرک کارشناسی را در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و با معدل الف از دانشگاه شیراز گرفتم و مدرک کارشناسی ارشد را در رشته برنامه‌ریزی آموزشی و با معدل الف از دانشگاه تهران اخذ کردم. شایان ذکر است در آزمون کتبی کشوری کارشناسی ارشد و دکتری رتبه نخست را کسب کردم و عضو استعدادهای درخشان و

دانشجویان نمونه کشور هستم. اکنون نیز مشتاقانه در حال آماده شدن برای دفاع از رساله دکتری خود هستم. استاد راهنمای بنده، دکتر محمود مهرمحمدی^۲ و استادان مشاور اول و دوم به ترتیب دکتر هاشم فردانش^۳ و دکتر رامین^۴ اکبری هستند.

• از فرصت مطالعاتی اخیر خود بگوئید.

○ در آغاز سال ... شمسی (ماه ژانویه ۲۰۱۱) برای فرصت مطالعاتی به دانشگاه گوتنبرگ واقع در شهر گوتنبرگ سوئد رفتم و به تازگی از این سفر تحقیقاتی برگشتم. فرصت بسیار ارزنده و مغتنمی بود و از فضا و امکانات آنجا بسیار بهره‌گرفتم. موضوع رساله دکتری بنده تحت عنوان «طراحی الگوی برنامه‌درسی برای آموزش زبان انگلیسی و مطالعه تطبیقی نظام برنامه‌درسی ایران و سوئد» است. آموزش زبان انگلیسی یکی از عمده مشکلات نظام آموزشی ایران در همه سطوح تحصیلی است. به مانند ایران، زبان انگلیسی در کشورهای اسکانديناوی نیز زبان خارجی^۵ محسوب می‌شود و کشور سوئد یکی از موفق‌ترین کشورهای دنیا در این زمینه است. دلیل اصلی این موفقیت، توجه آن‌ها به موضوع درسی زبان انگلیسی

ترکه‌های تر کنار رودخانهٔ سیمینه رود بوکان، شلنگ یا سیم چند رشته، فرو بردن دست به مدت طولانی در برف زمستان، گذاشتن مداد در لای انگشتان، زدن سیخونک به سر، زدن سیلی شدید به سر و صورت به گونه‌ای که ساعت‌ها گوش را گنگ و گونه را گلگون می‌کرد و...، پرتعداد بودن کلاس‌ها (۴۰ تا ۵۰ دانش‌آموز در یک کلاس)^۷ و وجود معلمان غیر بومی و ناآشنائی برخی از آن‌ها با درد و رنج و مشکلات مردم منطقه که در نتیجه فاقد دلسوزی و مسئولیت‌پذیری بودند. قابل توجه بود که به لحاظ شخصی نیز انگیزهٔ کافی برای درس خواندن نداشتم و همیشه ته کلاس می‌نشستم و به اصطلاح با لُزشین‌ها نشست و برخاست داشتم؛ کلی با هم خوش بودیم و کسالت درس و کلاس را با شلوغی و لبخند می‌زدودیم.

است، از جمله اختصاص زمان مناسب و کافی، استخدام معلمان کارآموده و مسلط به همهٔ مهارت‌های زبان انگلیسی، بهره‌گیری از روش‌های آموزش فعال و ارتباطی، تدوین منابع درسی بسیار جذاب و غنی از مطالب به روز و علمی و وجود امکانات کافی در مدرسه همچون لابراتوار زبان. آموزش زبان انگلیسی از پایه‌های دوم و سوم ابتدایی آغاز می‌شود و تا سال آخر دبیرستان ادامه دارد. در جدول زمانی دروس مدرسه، پس از زبان سوئدی و ریاضی، بیشترین ساعت به زبان انگلیسی اختصاص داده شده است. نظام آموزش کشور نیمه‌متمرکز است و معلمان و دانش‌آموزان می‌توانند از میان کتب درسی زبان انگلیسی موجود یکی یا چند مورد را به اختیار خود انتخاب کنند. برای موضوع زبان انگلیسی حدود ده کتاب درسی متفاوت توسط ناشران خصوصی طراحی و تدوین شده است که مهم‌ترین آن‌ها مجموعه بلوپرینت^۸ (شامل کتاب درسی برای همه پایه‌ها، راهنمای معلم، کتاب تمرین دانش‌آموز، به همراه سی‌دی. های صوتی و تصویری) است و بیشتر از آن استفاده می‌شود.

● حال به گذشته برگردیم و از دوران دبیرستان خود و

رفتار معلمان خود بگویید؟

○ چهار سال دبیرستان را (سال‌های - تا -) در دبیرستان ۱۴ خرداد بوکان (یکی از شهرهای کردنشین استان آذربایجان غربی) و در گرایش علوم تجربی به تحصیل پرداختم. در طی این چهار سال تحصیل، همیشه با درس خواندن مشکل داشتم؛ شاید دلایل علاقه نداشتن من به درس و مدرسه، ناشی از وضعیت معیشتی خانواده، فضای کلی مدرسه و برخورد نامناسب برخی از معلمان و ناظم‌ها بوده باشد. به خاطر دارم که از دوران ابتدائی تا دبیرستان همواره از مدرسه رفتن متنفر بودم و بارها از مدرسه فرار کردم

در آسیب‌شناسی این بی‌علاقگی

و احساس انزجار از درس و مدرسه

شاید بتوان به این دلایل اشاره

کرد: ترس از انجام ندادن تکالیف

درسی (به‌خاطر حجم زیاد)،

جذاب نبودن محیط مدرسه

و کسالت‌آور بودن آن،

خستگی به دلیل بودن

دروس زیاد و کمبود

وقت تفریح بین

کلاس‌ها، تنبیهات

بدنی شدید و

متعدد توسط

ناظم یا معلم

(از قبیل

استفاده از

تا سوم دبیرستان و به علت تنبیه شدن توسط معلم زبان، از درس زبان انگلیسی ترسیده بودم و به زور نمره قبولی ده را می‌گرفتم. اما در تعطیلات تابستان قبل از آغاز سال چهارم دبیرستان و به دلایلی به زبان انگلیسی علاقه‌مند شدم و همین علاقه مرا به سوی مطالعه آزاد زبان انگلیسی سوق داد و باعث شد که در امتحان سال چهارم دبیرستان، بالاترین نمره را بگیرم. در زندگی شخصی نیز علاقه‌مند و مشغول به مطالبی از قبیل شعر و موسیقی بودم که همه به‌نوعی در ارتباط با حوزه علوم انسانی بودند. به همین دلیل تصمیم گرفتم در کنکور سراسری، رشته‌های تخصصی علوم تجربی را کنار بگذارم و به سراغ رشته‌های نرم وابسته به علوم انسانی بروم. تا این‌که بین رشته‌های انتخابی ام قرعه به نام رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز افتاد و راهی شهر گل و بلبل ایران شدم.

در حین تحصیل در این رشته به این نتیجه رسیدم که دو چیز می‌تواند بنیان و اساس مستحکمی برای ادامه تحصیل و موفقیت در رشته‌های علوم انسانی باشد: ۱. تسلط به زبان انگلیسی و ۲. تسلط بر مهارت‌های اطلاعاتی - ارتباطاتی ضروری برای قرن بیست و یکم، یعنی آشنائی با نحوه ردیابی، مبادله و تحلیل اطلاعات علمی از طریق اینترنت و کامپیوتر. مطالعه زبان انگلیسی را به صورت شخصی و بدون شرکت در هیچ کلاس خصوصی دنبال می‌کردم که حداقل نتیجه ملموس آن تاکنون، ترجمه و چاپ بیش از ده کتاب آکادمیک بوده است.

آشنائی با نظام‌های رده‌بندی کتابخانه‌ای، پایگاه‌های اطلاعاتی و موتورهای جست‌وجو را از طریق رشته کارشناسی آموختم و بنا به میل و علاقه شخصی، یادگیری کامپیوتر و نرم‌افزارهای ضروری را نیز دنبال کردم. در سال آخر کارشناسی، در میان رشته‌های متعدد علوم انسانی رشته مورد علاقه خود را یافته بودم و آن حوزه آموزش و پرورش بود؛ همان چیزی که می‌توانستم دلایل و پاسخ مشکلات مربوط به دوران مدرسه را در آن جست‌وجو کنم.

برخلاف برخی کشورهای جهان سومی، حوزه علوم تربیتی جزو تخصصی‌ترین و پر احترام‌ترین حوزه‌های علمی است که در کشورهای پیشرفته، بیشترین اعتبار مالی را به آن اختصاص می‌دهند و تاریخ گواه است که اغلب تحولات و اصلاحات بنیادین کشورهای پیشرفته و موفق، با سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش و مدارس آغاز شده است. به قول یکی از دوستان سوئدی، یکی از پر درآمدترین دانشکده‌ها به لحاظ انجام تحقیقات علمی و درآمدزایی برای دانشگاه و استادان آن، دانشکده علوم تربیتی است.

● در کدام یک از دوره‌های تحصیلی تدریس کرده‌اید؟

○ بنده به دلیل ادامه تحصیل مستمر، تا کنون فرصت و موقعیت تدریس در مدارس را نداشته‌ام. اما در تهران و در سطح دانشگاه و برای دانشجویان مقاطع بالا دروس زبان تخصصی، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی، دیدگاه‌ها و نظریه‌های برنامه‌داری را تدریس کرده‌ام. همچنین برای درس الکترونیکی تکنولوژی آموزشی، استادیار دکترا

ذکر این نکته نیز ضروری است که بچه‌های خانواده‌های مرفه شهر همیشه در صفوف مقدم کلاس می‌نشستند و تمام حواس معلم متوجه آن‌ها بود.^۸ با این وجود، سال‌های اولیه دبیرستان را با گرفتن نمره قبولی در امتحانات تجدیدی تابستان و نهایت استفاده از تک ماده، سپری کردم. اما در سال آخر دبیرستان در درس‌های مهم (چون فیزیک، شیمی، زیست، جبر و...) ده تجدیدی آوردم که خوشبختانه در امتحانات تجدیدی (زمستان) آن‌ها را به خوبی گذراندم و با معدل ۱۱ دیپلم گرفتم. سپس در کنکور سراسری شرکت کردم به دلیل قبول نشدن در مصاحبه شفاهی دبیری زبان انگلیسی، روانه خدمت سربازی شدم و پس از اتمام مدت خدمت سربازی (۲۴ ماه در منطقه قصرشیرین و سر پل ذهاب) تصمیم به ادامه تحصیل گرفتم و در نخستین آزمون کنکور بعد از خاتمه خدمت سربازی قبول شدم.

● چه انگیزه‌های شما را به علوم انسانی کشاند؟

○ اینکه رشته بنده علوم تجربی بود زیاد به دروس تخصصی این رشته علاقه نداشتم و اغلب، دروس نظری چون ادبیات، تاریخ و زبان انگلیسی را دوست داشتم. به یاد دارم که در سال آخر دبیرستان و در سر کلاس فیزیک، اغلب مشغول مطالعه داستان‌های انگلیسی بودم. ذکر این نکته خالی از لطف نیست که از سال دوم راهنمائی

نگه داشته‌اند و در این روزهای خاص بر سر می‌گذارند. بر روی این کلاه‌ها، امضای دوستان و نزدیکان نیز به چشم می‌خورد. به طور کلی، این جشن به منزله‌ی خداحافظی با درس و تحصیل مدرسه‌ای و گذراندن محدودیت‌های سنی^۱ این دوره از زندگی است. دانش‌آموزان کشورهای پیشرفته و از جمله سوئد، پس از اخذ دیپلم متوسطه علاقه‌چندانی به ادامه‌ی تحصیل زود هنگام ندارند. آن‌ها که اکنون از قید و بند مدرسه و شرایط سنی نسبتاً رها شده‌اند و برای به‌دست آوردن کار، مدرک لازم (دیپلم) را در اختیار دارند، می‌روند که زندگی مستقل و جدید خود را آغاز و امتحان کنند.

● از فعالیت‌های غیر درسی آن مدارس بگویید.

○ در سوئد، توجه خاصی به تفریح گروهی می‌شود، به‌ویژه در سطوح ابتدائی و دوره‌ی اول متوسطه (راهنمائی). تقریباً در هر هفته یا ماه، دانش‌آموزان را به صورت دسته‌جمعی برای گردش به اماکن دیدنی و جذاب می‌برند. این اماکن می‌تواند در داخل و یا خارج از شهر باشد. اگر در خیابان‌های یکی از شهرهای سوئد قدم بزنید، هر روز با منظره‌ی زیبای دسته‌های دانش‌آموزی که به همراه معلمان خود سوار بر اتوبوس یا قطار شهری عازم یک مکان دیدنی (از جمله پارک، شهربازی، موزه، استادیوم، نمایشگاه) هستند، مواجه خواهید شد.

هاشم فردانش بوده‌ام. عمده فعالیت بنده تاکنون انجام پژوهش بوده است و اگر خدا بخواهد به زودی مدرک دکتری خود را می‌گیرم و در یکی از دانشگاه‌های کشور، در کنار امر پژوهش، به آموزش نیز خواهم پرداخت.

● از وضعیت برنامه‌ی درسی در کشوری که به آن سفر کرده‌اید برایمان بگویید.

○ نظام برنامه‌ی درسی در سوئد به صورت نیمه متمرکز است؛ به این صورت که، علاوه بر وجود برنامه‌های درسی ملی (متمرکز و سراسری)، به مدارس و معلمان نیز اختیار می‌دهند تا آن‌گونه که خود صلاح می‌دانند راجع به ساعات درسی، مطالب درسی، فعالیت‌های مدرسه و ... تصمیم بگیرند. شایان ذکر است دوره‌ی پیش‌دبستانی رایگان است و از یک سالگی آغاز می‌شود و والدین می‌توانند کودکان خود را از صبح تا عصر به آن‌ها بسپارند. متناسب با نیازها و نوع مشاغل والدین، مراکز و مدارس پیش‌دبستانی متعددی وجود دارد و این والدین هستند که تصمیم می‌گیرند کودک خود را به کدام مرکز یا مدرسه بسپارند.

کودکان در شش سالگی وارد دوره‌ی آمادگی می‌شوند و در هفت سالگی دوره‌ی ابتدائی را آغاز می‌کنند. همچنین، کودکان و نوجوانان از یک سالگی تا نوزده سالگی، صبحانه و نهار خود را در سلف سرویس مدرسه صرف می‌کنند و این به آن معناست که برنامه‌ی غذایی دانش‌آموزان توسط مدارس تهیه می‌شود و از این طریق، سلامت کامل دانش‌آموزان تضمین شده است.

● داستان کلاه دانش‌آموختگی (فارغ التحصیلی) در آنجا چیست؟

○ داستان کلاه دانش‌آموختگی مربوط به سال آخر دبیرستان و به عبارت دیگر، نماد اتمام دبیرستان و اخذ مدرک دیپلم متوسطه است. این جشن، یکی از متداول‌ترین جشن‌های تحصیلی در سوئد است که هر سال در اوایل ماه جون (مصادف با ماه خرداد) برگزار می‌شود و همه‌ی دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان، از قبل خود را برای این مراسم آماده می‌کنند. به این صورت که دخترها لباس سفید رنگی ملوانی و پسرها کت و شلوار یکدست بر تن می‌کنند و همگی کلاه سفید ملوانی بر سر می‌گذارند.

در طول یک هفته و به تفکیک مدرسه، هم کلاسی‌های سال آخر دبیرستان مسیر مدرسه تا میدان شهر را سوار بر پشت کامیون یا تریلی به آواز و رقص و پایکوبی می‌پردازند. والدین دانش‌آموزان و دیگر مردم در پیاده‌روها نیز حضورشان پررنگ می‌شود و آنها را با تکان دادن دست و یا کلاه‌های سفید تشویق و همراهی می‌کنند. این کلاه‌های سفید، همان کلاه دانش‌آموختگی دبیرستان است که افراد میان‌سال و کهن‌سال به نشانه‌ی خاطره‌دوران تحصیل خود

برای رفتن به خارج از شهر، معمولاً از طرف مراکز فوق‌برنامه اقدام می‌شود. این مراکز دولتی هستند و شرکت در فعالیت‌های تفریحی آن‌ها رایگان است. گردش‌های گروهی این مراکز اغلب عبارت‌اند از: بازدید از اماکن قدیمی و آثار باستانی، انجام ورزش‌های گروهی چون قایق سواری، کوه‌نوردی، صخره‌نوردی، جنگل‌پیمایی. دانش‌آموزان سوئدی به امور خیریه بسیار علاقه‌مندند و این علاقه از مدرسه و فعالیت‌های گروهی آغاز می‌شود. برای مثال در روزهای خاصی از بهار، دانش‌آموزان از مدرسه و به صورت گروهی راهی پاساژهای بزرگ شهر می‌شوند و جلوی رهگذرها را می‌گیرند تا برگه‌های خیریه خود را در ازای یک یا چند کرون به آن‌های بفروشند. پول جمع‌آوری شده از این راه، صرف امور خیریه خواهد شد و دانش‌آموزانی که برگه‌های بیشتری فروختند تشویق خواهند شد.

● ارزش‌یابی تحصیلی در آنجا چگونه صورت می‌گرفت؟

○ ارزش‌یابی موضوعی کاملاً کیفی است و برخلاف ایران از معیار نمره (۱ تا ۲۰) استفاده نمی‌شود. ارزش‌یابی تحصیلی مبتنی بر مقیاس سه یا چهار درجه‌ای است: قبول نشده، قبول، قبول با نمره خوب، قبول با نمره عالی^۱.

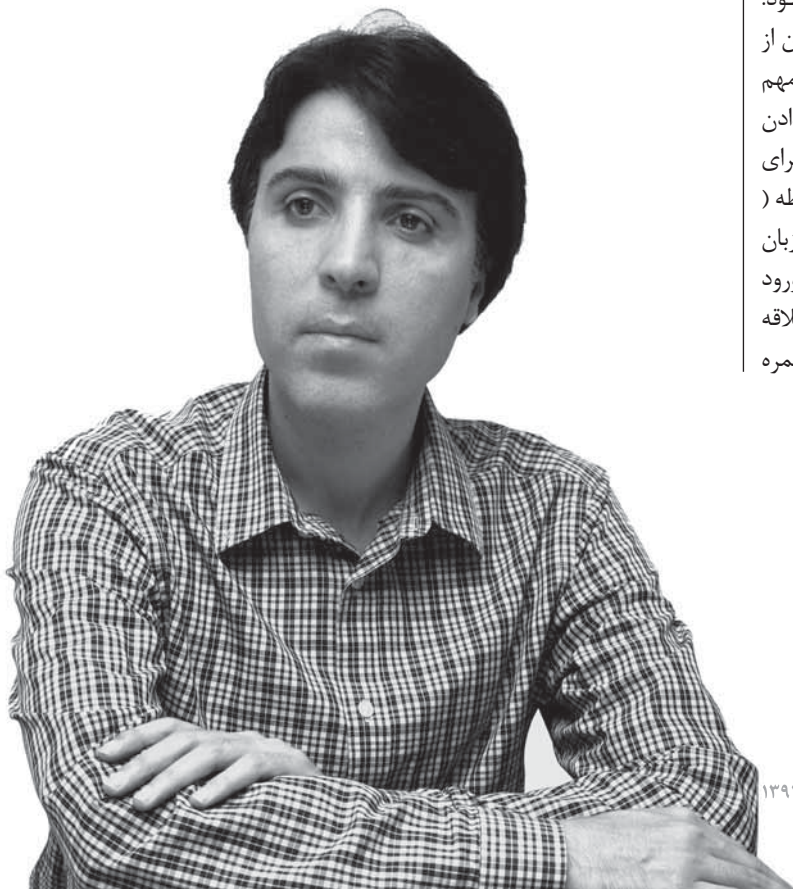
در بعضی سطوح تحصیلی، درجه نخست (قبول نشده) وجود ندارد. در سطوح بالاتر، این درجه نیز به درجات دیگر اضافه می‌شود. البته این به آن معنا نیست که دانش‌آموزان سوئدی مردود خواهند شد و یک پایه را تکرار خواهند کرد؛ دانش‌آموزی که این درجه را می‌گیرد با کمک معلم و والدین و در یک مدت کوتاه آموزش‌های کمکی را می‌بیند و پس از اعلام رضایت معلم مربوطه، خودبه‌خود و به همراه هم‌پایه‌های خود به پایه بالاتر می‌رود. شایان ذکر است که در سوئد همانند ایران آزمون‌های ملی نیز برگزار می‌شود. این آزمون‌ها به دو منظور صورت می‌گیرد: (۱) برای اطمینان از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سوئدی در موضوعات درسی مهم از قبیل زبان سوئدی، ریاضی و زبان انگلیسی (۲) به‌دست دادن معیاری جهت کمک به مدارس در انتخاب دانش‌آموزان خوب برای رشته‌های خاص؛ آزمون ملی در آخرین پایه دوره اول متوسطه (یعنی پایه ۹؛ معادل با سال آخر راهنمایی) و فقط برای دروس زبان سوئدی، زبان انگلیسی و ریاضیات به اجرا درمی‌آید؛ چراکه ورود به سطح بعدی (متوسطه سطح بالا) و انتخاب رشته مورد علاقه از میان ۱۸ رشته ملی در دبیرستان، نیازمند رقابت و کسب نمره رضایت‌بخش در این دروس است.

● درباره تعیین رشته دانش‌آموزان بگویید.

○ دانش‌آموزان، پس از به پایان رساندن آموزش اجباری (۹ سال نخست تحصیل)، می‌توانند داوطلبانه و به‌طور رایگان ادامه تحصیل دهند و به دوره متوسطه سطح بالا (شامل سه پایه) وارد شوند. در متوسطه سطح بالا، ۱۸ رشته درسی ارائه می‌شود و انتخاب رشته مورد علاقه از میان رشته‌های پرطرفدار، نیازمند رقابت و کسب نمره رضایت‌بخش در دروس زبان سوئدی، ریاضی و زبان انگلیسی است. رشته‌های دبیرستان به دو دسته نظری و فنی‌وحرفه‌ای تقسیم شده‌اند که مدت زمان هر کدام از آن رشته‌ها، سه سال است و واحدهای درسی هر رشته عبارت است از دروس عمومی مشترک، دروس تخصصی رشته، دروس اختیاری و پروژه دیپلم.

برخلاف ایران، آموزش متوسطه سوئد به شاخه‌ها و مدارس مختلف از قبیل نظری، فنی‌وحرفه‌ای و کارو دانش تقسیم نشده است و معمولاً مدارس بزرگ، همه یا اغلب، آن رشته‌ها را یکجا ارائه می‌کنند. هدف از ارائه رشته‌های دسته نظری (شامل ۶ رشته از قبیل: علوم انسانی، علوم طبیعی، علوم اجتماعی)، کمک به آماده‌سازی آن دسته از دانش‌آموزان است که تصمیم دارند در آینده ادامه تحصیل دهند و وارد دانشگاه شوند. هدف از ارائه رشته‌های فنی و حرفه‌ای (شامل ۱۲ رشته از قبیل مهندسی برق و انرژی، مهندسی حمل و نقل، صنایع دستی، صنایع غذایی، منابع طبیعی، مدیریت کسب و کار، رستوران و هتل‌داری، مراقبت از کودکان و افراد کهن‌سال، تعمیرات ساختمانی) پرورش نیروی انسانی مورد نیاز جامعه است.

رشته‌های فنی‌وحرفه‌ای را اغلب دانش‌آموزانی انتخاب می‌کنند که به ادامه تحصیل در دانشگاه چندان علاقه‌مند نیستند و دوست دارند پس از گرفتن دیپلم متوسطه مستقیماً به سر کار بروند. البته

پی‌نوشت

۱. پیام‌نگار: h.ali.tmu@gmail.com
 ۲. استاد تمام در حوزه مطالعات برنامه درسی
 ۳. استاد تمام در حوزه تکنولوژی آموزشی
 ۴. استاد در حوزه آموزش زبان انگلیسی
5. EFL: English as a Foreign Language
6. Blueprint
۷. در مدرسه راهنمایی ۷ تیر بوکان و در کلاس سوم راهنمایی به کلاس ما علی‌آباد می‌گفتند چرا که اسامی بیش از ۲۰ نفر از دانش‌آموزان کلاس علی بود. برای مثال، نیمکت ما سه نفری بود و اسامی ما عبارت بود از: علی خسروی، علی عبدالله‌زاده، علی حسینکه (حسین‌خواه).
۸. آیا توجه معلم‌ها به بچه‌های قشر مرفه کلاس ضامن موفقیت‌های آتی آن‌ها بوده است؟ به عقیده بنده خیر، چرا که وقتی سرنوشت و شغل کنونی تک‌تک هم‌کلاسی دبیرستان خود را در ذهن مرور می‌کنم به یک نتیجه ساده و مسلم می‌رسم؛ بیش از ۹۰٪ از هم‌کلاسی‌های من که در رشته‌های پزشکی و در مقاطع عالی (به‌ویژه دکتری) تحصیل کردند، جزو اقشار غیرمرفه و به‌ویژه قشر فقیر شهر و روستا بودند که اغلب در صفوف پشتیبانی کلاس می‌نشستند و غایب از نظرها بودند.
۹. لازمه استقلال سنی نوجوانان، رسیدن به هجده سالگی است. با پا گذاشتن در هجده سالگی، نوجوانان می‌توانند مستقل زندگی کنند و دولت همه امکانات ضروری برای زندگی را در اختیار آنان قرار می‌دهد.
10. Not Passed, Pass, Pass with Distinction, Pass with Special Distinction
11. Learning in Work
12. The Swedish National Agency For High Vocational Education

این دانش‌آموزان می‌توانند در کالج‌های حرفه‌ای ادامه تحصیل دهند. کالج‌های حرفه‌ای، رشته‌های متعدد فنی و حرفه‌ای را در مقاطع کاردانی و کارشناسی ارائه می‌دهند. این رشته‌ها متناسب با نیاز جامعه (به‌ویژه بازار کار) طراحی و ارائه شدند و یادگیری اغلب آن‌ها مبتنی بر تجربه است و آموزش آن‌ها در محل کار^{۱۱} اتفاق می‌افتد. شایان ذکر است مسئولیت امور مربوط به کالج‌های حرفه‌ای به عهده آژانس ملی آموزش عالی حرفه‌ای سوئد^{۱۲} است که اخیراً و در اواسط سال ۲۰۰۹ تأسیس شده است.

• آیا تدریس کارآفرینی انجام می‌شد؟

○ در سوئد، درس یا رشته خاصی به اسم کارآفرینی وجود ندارد. دلیل عمده‌اش این است که آن‌ها کارآفرینی را در همه رشته‌های عملی تلفیق کرده‌اند، به این صورت که فرصت‌های کسب و کار را شناسایی می‌کنند و رشته‌های دبیرستان را متناسب با آن فرصت‌ها و نیازها ارائه می‌کنند؛ در رشته‌های عملی (فنی و حرفه‌ای)، کارآموزی و آموزش تجربی دارند و از این طریق دانش‌آموزان را با محیط واقعی کسب و کار آشنا می‌سازند. همچنین یکی از ارکان اصلی رشته‌های فنی و حرفه‌ای، واحد درسی پروژه است که اخذ مدرک دیپلم وابسته به آن است.

از فرصتی که در اختیار مجله رشد گذاشته‌اید بسیار

سپاس‌گزارم.

مواد آموزشی رشته خلبانی

مهیاریازوکی

مدرس مراکز آموزش خلبانی

تجربه‌ها

چکیده

اگر بخواهیم حرفه‌ها را به لحاظ خطرپذیری درجه‌بندی کنیم به جرئت می‌توان گفت که خلبانی پرخطرترین حرفه محسوب می‌شود. طبق آمار، بالاترین سوانح در این حرفه مربوط به خطای نیروی انسانی است که در کشورهای مختلف، با توجه به سطح آموزش خلبانان، چه قبل از ورود به این حرفه و چه در آموزش‌های ضمن خدمت، آمار متفاوتی ارائه شده است. اگرچه تلفت حوادث هوایی در برابر تلفات حوادث جاده‌ای بسیار ناچیز است! اما احساس ترس انانی با واقعیت موجود منطبق نیست.

کلیدواژه‌ها: رشته خلبانی، مشاغل، آموزش‌های حرفه‌ای، مواد آموزشی

در هر حال آمارها نشان می‌دهد حوادث و تلفات سفرهای هوایی در کشورهایی که از سطح آموزش بهتری برخوردارند کمتر و در کشورهایی که سطح آموزشی پایین‌تری دارند تا بالای ۹۰٪ ارائه

شده است. داشتن تجهیزات مدرن به تنهایی نمی‌تواند کمکی به کم کردن این آمار و ارقام نماید. چرا که خلبان و یا پرسنل فنی که از دانش مطلوبی برخوردار نباشند، نمی‌تواند از تجهیزات مدرن به‌طور مطلوب استفاده نمایند و گاه ناتوانی در استفاده از این تجهیزات و ابزارهای یاد شده خود عامل سانحه می‌شود.

هم‌چنین باید به این نکته توجه داشت که پیش‌نیاز آموزش‌های حرفه‌ای، آکادمیک و ضمن خدمت این حرفه و توانمندی خلبان، برخورداری وی از علوم پایه و کاربرد آن است و اگر فردی با علوم پایه در سطح مطلوب آشنا نباشد، به‌هیچ وجه نمی‌تواند در این رشته ادامه تحصیل دهد و به مدارج مطلوب برسد.

سابقاً برای گزینش یک دانشجوی خلبانی، چه در هواپیمایی نظامی و چه هواپیمایی بازرگانی، عموماً دانش آموختگان متوسطه در رشته ریاضی فیزیک و علوم تجربی را انتخاب می‌نمودند. چرا که در این دو رشته، دروس ریاضیات مانند هندسه، جبر و مثلثات، دروس فیزیک مانند مکانیک، الکتروسیسته، حرارت و سیالات در کنار

پیش‌نیاز آموزش‌های حرفه‌ای، آکادمیک و ضمن خدمت این حرفه و توانمندی خلبان، برخورداری وی از علوم پایه و کاربرد آن است و اگر فردی با علوم پایه در سطح مطلوب آشنا نباشد، به هیچ وجه نمی‌تواند در این رشته ادامه تحصیل دهد و به مدارج مطلوب برسد

دروس عمومی مانند زبان خارجه، جغرافیا و دیگر دروس در سطح کامل و مطلوبی تدریس می‌شود و نیاز یک دانشجوی خلبانی و در نهایت خلبانی که حفظ جان ۳۰۰ خلبان را عهده‌دار است فراهم می‌نمود.

نکته مهم‌تر این‌که افرادی که در رشته ریاضی و فیزیک تحصیل می‌کردند عموماً درس خوان بودند و دانش‌آموز ضعیف جرئت تحصیل در این رشته را نداشت. امروزه با احداث مراکز آموزش خلبانی خصوصی، پیش‌نیاز تحصیل در این

رشته فقط داشتن دیپلم متوسطه است ولی هنوز به دلایل ذکر شده، خطوط هوایی خلبانانی را، که در رشته‌های ریاضی فیزیک و علوم تجربی (در دبیرستان) تحصیل کرده‌اند، در رأس گزینش خود قرار می‌دهند و با وجود این‌که در رشته‌های تحصیلی متوسطه، رشته خلبانی به چشم می‌خورد ولی هنوز شرکت‌های هوایی در آگهی استخدام خود داشتن دیپلم ریاضی یا علوم تجربی را شرط لازم می‌دانند.

دانش‌آموختگان دیگر رشته‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، پس از اخذ دیپلم در سطوحی که برایشان تعریف شده است می‌توانند شروع به کار کنند. ولی دانش‌آموخته متوسطه خلبانی برای خلبان شدن، پس از اخذ دیپلم متوسطه باید وارد مراکز آموزش خلبانی شود و پس از گذراندن دوره و اخذ گواهی‌نامه خلبانی باید از اداره استاندارد سازمان هواپیمایی کشوری اعتماد خطوط هوایی یا سازمان‌هایی را که دارای وسیله پرنده هستند جلب نماید. از این‌رو رشته خلبانی با دیگر رشته‌های کاردانش تفاوت مشهودی دارد و توجه به مواد آموزشی آن بسیار حائز اهمیت است.

دانش‌آموخته متوسطه خلبانی برای خلبان شدن، پس از اخذ دیپلم متوسطه باید وارد مراکز آموزش خلبانی شود و پس از گذراندن دوره و اخذ گواهی‌نامه خلبانی باید از اداره استاندارد سازمان هواپیمایی کشوری اعتماد خطوط هوایی یا سازمان‌هایی را که دارای وسیله پرنده هستند جلب نماید

جبران کمبود آموزشی خود را ندارند. از این رو بررسی و کارشناسی دقیق در مواد درسی این رشته برای جذب دانش‌آموزان توانمند و پرورش آنان برای خلبانی، امری ضروری به حساب می‌آید و امید به آن که دارندگان دیپلم متوسطه در این رشته با داشتن دانش بالای خود بتوانند به بهترین روش ادامه تحصیل دهند و اعتماد شرکت‌های هوایی و دیگر سازمان‌ها را جلب کنند و در رأس هرم گزینش آنان قرار گیرند.

اگر دانش‌آموزی که در دیگر رشته‌های فنی یا کاردانش تحصیل کرده است بخواهد وارد دانشگاه شود، با گذراندن دروس پیش‌نیاز علوم پایه، بخش عمده‌ای از کاستی دانش خود را جبران می‌نماید ولی دانش‌آموز رشته خلبانی، علاوه بر دروس فنی و تخصصی، به دروس پایه دبیرستانی در سطح بالا و کاربرد آن نیاز مبرم دارد. چرا که این دروس در مراکز آموزش خلبانی تدریس نمی‌شوند و در برنامه آموزشی این مراکز نیست و دانشجویان در این مراکز امکان

اکلیل کوهی

با رُزمارینوس

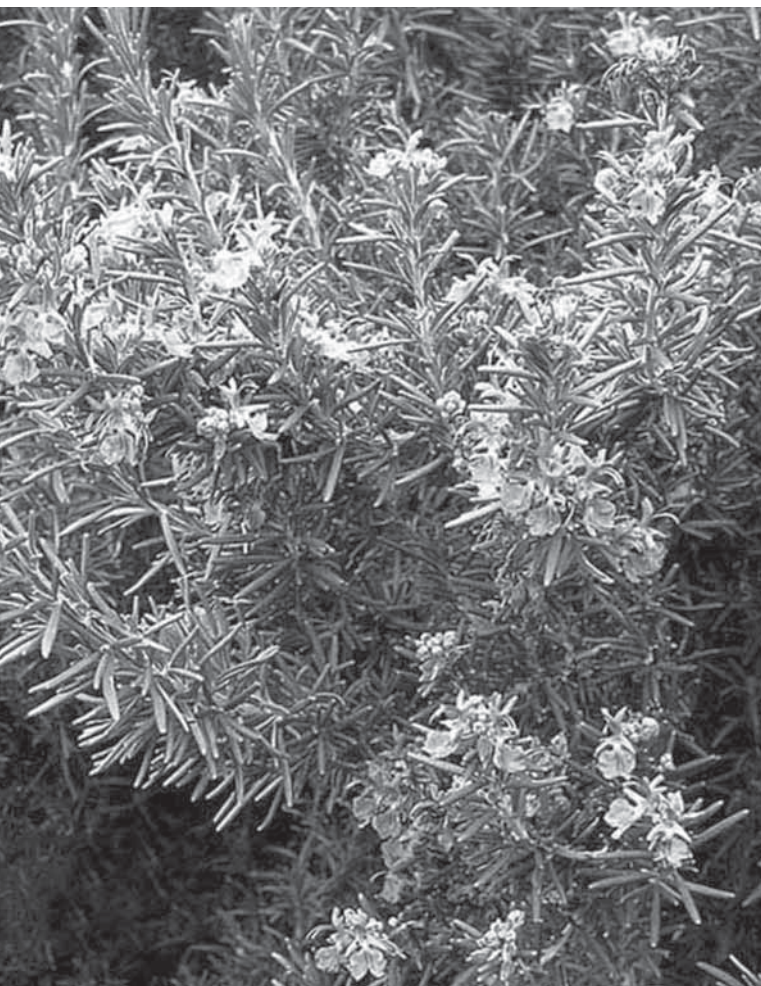
گیاه زینت بخش باغچه هنرستان‌ها،
فضاهای سبز، خوراکی، دارویی

مقدمه

طبیعت سرشار از اعجاز و سخاوت است. پروردگار عالم طبیعت را به ما هدیه داده است تا در آن زیست کنیم، و به بهترین وجه از آن بهره‌گیریم و در حفظ و نگهداری آن کوشا باشیم و به پاس این همه نعمت بی‌کران که به ما ارزانی داشته سپاس‌گزار درگاه باعظمتش باشیم.

با اندکی تعمق در عالم گیاهان به این نتیجه می‌رسیم که خداوند توانا میلیون‌ها نوع گیاه را در سطح زمین، اعماق اقیانوس‌ها، دریاها، دریاچه‌ها، باتلاق‌ها، مرداب‌ها، رودخانه‌ها بلندای کوهستان‌ها، دامنه کوه‌ها، اعماق دره‌ها، تپه‌ها، شوره‌زارها، زمین‌های آهکی، گچی و غیره آن‌ها را هدف‌دار و سودمند آفریده است. حتی گیاهی مثل دارویش که انگل است و بر روی گیاهان دیگر زندگی می‌کند خواص درمانی دارد، به طوری که دارای اثر پایین آورنده فشار خون و ضد سخت شدن جدار سرخرگ‌هاست. زیرا مخلوقات او در این کره خاکی مانند دنیای پرشکوه ماهی‌ها، دوزیستان، خزندگان، پرندگان، پستانداران، باید در جای جای این کره زمین از این دنیای عظیم گیاهان برخوردار باشند و به نظر می‌رسد جهان حشرات همچون زنبوران عسل، مورچه‌ها، موربان‌ها، پروانه‌ها و غیره آن‌ها هم مثل انسان‌ها سخت وابسته به عالم گیاهان هستند.

کلیدواژه‌ها: اکلیل کوهی، رُزمارینوس، استعمال داخلی، استعمال خارجی، خوراکی، دارویی

همه مخلوقات جاندار قادر متعال نیازمند استفاده از گیاهان و درمان با آن‌ها هستند. هر کدام در چرخه زندگی خود به نوعی از گیاهان بهره‌می‌برند و گاهی استفاده از گیاهان و درمان با آن‌ها صورت اسرارآمیز به خود می‌گیرد. اکنون یک خاطره عینی را نقل می‌کنیم و نیک می‌دانم که جز خداوند بزرگ کسی قادر به حل این معما نیست. با چند نفر از دوستان گیاه‌شناس قرار گذاشتیم برای جمع‌آوری گیاهان دارویی و شناسایی گونه‌های جدید به دامنه کوه‌های آلاداغ و بینالود سفر کنیم. به محل مورد نظر رفتیم. به راستی چشم‌انداز زیبا و باشکوه پوشش‌های گیاهی خیره‌کننده، گل‌های رنگارنگ، هوای پاک کوهستان، و زمزمه شادی‌بخش آب‌های زلال چشمه‌ساران، انسان را به تعظیم و تکریم به درگاه الهی وامی‌دارد. در یک روز ابری بهاری حدود ساعت سه بعدازظهر که از پوشش‌های گیاهی نمونه‌برداری می‌کردیم، مارمولک بزرگی که پهلوی راستش زخمی شده بود نظرمان را جلب کرد. حیوان از گیاهی به گیاه دیگر سُرک می‌کشید و باز به طرف گیاه دیگر می‌رفت یکی از دوستان گفت: «این حیوان هدفی را دنبال می‌کند و در جست‌وجوی گمشده‌ای است». با این بیان دقت ما در رفتار حیوان بیشتر شد. او بالأخره پس از پشت‌سر گذاشتن چندین گیاه ناگهان در کنار گیاهی ایستاد، آن را بوئید و به سرعت خود را در

بین شاخ و برگ‌های گیاه پنهان کرد. لحظه‌ای بعد گیاه تکان خورد و حیوان به شدت خود را به گیاه می‌مالید، آن قدر که بسیاری از برگ‌ها در هم شکست و ملاحظه کردیم که حیوان به پهلوی راست وسط گیاه دراز کشیده است.

حتی گیاهی مثل دارویش که انگل است و بر روی گیاهان دیگر زندگی می‌کند خواص درمانی دارد، به طوری که دارای اثر پایین آورنده فشار خون و ضد سخت شدن جدار سرخرگ‌هاست

او را به حال خود رها کردیم و چند قدم آن طرف‌تر از شاخ و برگ همان نوع گیاه مقداری چیدیم تا بعد با مطالعه و شناخت گیاه شاید رازی آشکار گردد. زیرا آنچه بود در وجود همان گیاه بود. چند برگگی از گیاه را شکستیم مایع سبزیگی از برگ‌ها بیرون آمد. آیا این ماده دوی زخم حیوان بود که به طور غریزی و خدادادی آن را می‌شناخت و خود را با آن درمان کرد. چه رابطه‌ای بین این گیاه و حیوان وجود دارد. آیا این یکی از اسرار الهی نیست؟ شناخت آن گیاه از بین چندین گیاه به وسیله حیوان برای ما معما شد آنجا که حافظ شیرین سخن می‌فرماید:

حافظ اسرار الهی کس نمی‌داند خموش
از که می‌پرسی که دور روزگاران را چه شد

گیاه خارخسک و گل مروارید و عروسک پشت پرده خردکننده سنگ‌های کلیه هستند و آب سیب‌زمینی خام مخلوط با عسل از اسهال کودکان جلوگیری می‌کند

واقعاً اسرار الهی در جهان گیاهان و جانوران بی‌شمار و اعجاب‌انگیز است. به یک نمونه بسنده می‌کنیم. مثلاً عنکبوت در انتهای بدن خود یک کارخانه نخریسی دارد. او تورهای زیبایی با نظم هندسی می‌بافد تا دشمن را به دام اندازد.

بعدها که در مورد گیاه یاد شده پژوهش کردیم معلوم شد که در درمان خراش‌ها و زخم‌ها بسیار کارساز و در التیام بخشیدن به زخم‌ها خیلی مؤثر است. نام فارسی این گیاه قاشقک است زیرا میوه آن درست شبیه قاشق آجیل خوری است و نام لاتین آن «ونسوتوتزیکم نیگرم» است و هزاران نمونه گیاه دیگر وجود دارد که هر کدام با شگرد خاص خود زندگی می‌کنند و نیز هر کدام کاربردی دارند.

برخی از گیاهان در درمان بیماری‌ها اثر معجزه‌آسایی دارند.

مثلاً گیاه گل‌گاوزبان^۲ که دم‌کرده آن با لیمو عمانی هم آرامش‌بخش اعصاب، هم مقوی قلب و تصفیه‌کننده خون از سموم است، یا گیاه شوید که ضد چربی خون است چندی قبل دوست خلبانی را که در خیابان عازم محل کار خود بود ملاقات کردم. از حالش جويا شدم، گفت «مدتی قبل چربی خون داشتم و نگران شده بودم زیرا خلبانی که چربی خون داشته باشد حق پرواز ندارد. تا این که به مدت ۲۴ روز هر روز دو لیوان آب شوید با چند قطره آب‌لیمو نوشیدم. پس از این مدت چربی خونم پاک شد و اکنون پرواز می‌کنم».

بنابراین کاربرد گیاه شوید در از بین بردن کلسترول و چربی خون به تجربه ثابت شده است.

در مواردی از گیاهان برای اکتشاف معادن فلزات استفاده می‌کنند مثل گیاه «مشوویا یا گراندی فلورا»^۳ که به فلز منگنز علاقه‌مند و روی معادن منگنز می‌روید و هر کجا در سطح زمین رویش داشته باشد نشانه وجود فلز منگنز در آن نقطه است. هم‌چنین برخی گیاهان فلز مس و برخی دیگر اورانیوم و کبالت و گروهی آهن را در خود ذخیره می‌کنند، گیاه خارخسک و گل مروارید و عروسک پشت پرده^۴ خردکننده سنگ‌های کلیه هستند و آب سیب‌زمینی خام مخلوط با عسل از اسهال کودکان جلوگیری می‌کند.

آنچه در پی می‌آید مشخصات و کاربرد فراوان گیاهی است که قدمت تاریخی آن بیش از هزار سال است: اکلیل کوهی یا رُزماری نام رُزماری برگرفته از کلمه لاتین «Ros» به معنای شبنم و «Marinus» به معنای دریا است یعنی «شبنم دریا». درختچه‌ای است با برگ‌های ماندگار که در زمین‌های خشک و نواحی مدیترانه‌ای فراوان است. ساقه چوبی آن می‌تواند تا ۱/۵ متر برسد، برگ‌های آن متقابل، باریک و ضخیم و ماندگار است. به رنگ سبزی مایل به خاکستری است. این گیاه از خانواده نعنائیان^۵ است. گل‌های آن در آب و هوای مدیترانه‌ای در قسمت اعظم سال و در دیگر نواحی از بهار تابستان باز است. این گیاه بوی خوشی دارد و قسمت مورد استفاده آن برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار آن است.

گیاه رُزماری در آب و هوا و خاک ایران به خوبی رشد می‌کند و تنش‌های محیطی را از قبیل گرما، سرما، کم‌آبی و غیره آن‌ها را تحمل می‌کند.

اخیراً شهرداری تهران کشت وسیع این گیاه را در دامنه بزرگ راه‌ها، پارک‌ها، فضاهای سبز مصلاهی تهران و سایر مناطق آغاز کرده است.

این گیاه با سرسبزی آرام‌بخش و عطر دلنشین خود خاطره کوهستان را در انسان زنده می‌کند و شاید به همین سبب است که نام اکلیل کوهی به آن داده‌اند. زمانی که به گل می‌نشیند، گل‌های آبی آسمانی آن در خلال برگ‌های انبوه شکوه و جلوه خاصی دارد. در این گیاه، علاوه بر ادوات حفاظتی ساختاری، با سازگاری‌های فیزیولوژیکی به گرما، سرما و شرایط خشکی در گیاه رُزماری دیده می‌شود.

در صنایع آرایشی و بهداشتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. روغن رُزماری یک روغن محرک و از نظر رایحه گرم و نافذ است. اثر محرک رُزماری روی سیستم اعصاب مرکزی بسیار برجسته است.

مصرف رُزماری به صورت دم‌کرده چایی، موجب سهولت ترشح دفع صفرا می‌شود. لذا از آن در بیماری‌های یرقان و نارسایی اعمال کبدی استفاده می‌شود

مصرف رُزماری به صورت دم‌کرده چایی، موجب سهولت ترشح دفع صفرا می‌شود. لذا از آن در بیماری‌های یرقان و نارسایی اعمال کبدی استفاده می‌شود. همچنین مصرف رُزماری در موارد ضعف عمومی بدن، خستگی مفرط و بی‌حالی دوران نقاهت، مفید تشخیص داده شده است. برای درمان تنگی نفس از دود برگ‌های خشک آن استنشاق کرد. در استعمال خارجی برگ پخته‌اش را به صورت مرهم روی آماس‌های دردناک و پیچیدگی مفصل و ضرب‌دیدگی‌ها و همچنین روی رماتیسم مفصلی می‌گذارند. شست‌وشوی دهان و غرغره با جوشانده برگ‌های آن برفک و ورم لوزه را درمان می‌کند و لثه‌ها را محکم می‌سازد. همین جوشانده را اگر درون حمام بریزند موجب تقویت کودکان ضعیف و درمان دردهای رماتیسمی می‌شود. طی صد سال از رُزماری در مراقبت از پوست و مو استفاده شده و یکی از اجزای ادوکلن «Real» است. جزء اصلی آب تقطیری

ارزش اقتصادی رُزماری در کشورهایی که برداشت اکلیل کوهی فراوان و از یک تا چند هکتار است، از گیاه خشک آن به صورت چایی، دارو و از عطر آن در لوسپون‌ها، شامپوها، روغن‌ها، پمادها استفاده می‌شود (پماد رُزماری برای جلوگیری از دردهای عضلانی در داروخانه‌ها موجود است). پرورش‌دهندگان عمده رُزماری در دنیا را کشورهای شمال آفریقا (خصوصاً مراکش، تونس)، کشورهای جنوب اروپا (خصوصاً اسپانیا، فرانسه، ایتالیا، یوگسلاوی) و آمریکا تشکیل می‌دهند.

شهرداری تهران با کشت وسیع این گیاه در دامنه بزرگ‌راه‌ها، پارک‌ها، فضاهای سبز کلان‌شهر تهران و متعاقباً با تأسیس کارخانه‌ای برای برداشت مستمر این محصول از نقاط مختلف تهران به تولید درآمدزای چای رُزماری، صابون، پماد، روغن و انواع عطر رُزماری و انواع محصولات جانبی - همچون سایر کشورها - پردازد و تولید کار و ثروت نماید. این یک پیشنهاد است، شاید روزی جامعه عمل پوشید.

مواد متشکله این گیاه در ترکیب کلی اسانس، ماده تلخ، ساپونین، اسید ارگانیک تانن، هتروزید و متشکله اصلی برگ و سرشاخه‌های گیاه رُزماری را روغن فرّار تشکیل می‌دهد که در ترکیب آن این مواد وجود دارد. سینؤل^۷ و بورنتول^۸ ماده کامفر^۹ و برنیل^{۱۰} استات و غیره تشکیل می‌دهند.

موارد مصرف: از رُزماری در اختلالات گوارشی، سرفه‌های همراه با تشنج، تب، حالت‌های افسردگی، رماتیسم و دردهای مفصلی استفاده می‌شود. همچنین رُزماری به صورت خوراکی در درمان اضطراب سردرد، میگرن، فشارخون، نفخ، بی‌اشتهایی مفید است و به صورت موضعی از پماد رُزماری در تشکیل دردهای عضلانی و بیماری‌های رماتیسمی استفاده می‌شود. همچنین عطر و طعم آن

تهیه شده در الکل رقیق از گل‌های رُزماری است، که نوعی مخلوط قابض گیاهی در حامل سرکه سیب است و به پاک‌سازی و تقویت و سم‌زدایی پوست، به‌ویژه در پوست‌های چرب کمک می‌کند.

این گیاه تأثیر بسیار جدی روی سلول‌های حافظه دارد و اثر آن روی سلول‌ها مطالب را به خاطر می‌آورد

- این گیاه به دلیل داشتن اثرات فوق‌العاده در حفظ جوانی مشهور است. محققان دریافتند این گیاه هرمون‌های استروژن^{۱۱} را که باعث بروز سرطان سینه می‌شود غیرفعال می‌سازد. هم‌چنین - این گیاه تأثیر بسیار جدی روی سلول‌های حافظه دارد و اثر آن روی سلول‌ها مطالب را به خاطر می‌آورد.

- استشمام چند قطره روغن رُزماری باعث افزایش گردش خون و سبب تفکرات مثبت در مغز می‌شود و نه تنها بر روی حافظه بزرگ‌سالان مؤثر است که برای تقویت حافظه دانش‌آموزان نیز مفید است.

- تحقیقات در خصوص این گیاه، خواص ضداسپاسم (گرفتگی

عضلات) ماهیچه‌های صاف و قلب، کاهش استرس و تسکین درد و درمان برونشیت را تأیید کرده است.

- اسانس رُزماری که اصلی‌ترین ترکیب آن است دارای خاصیت ضد میکروبی، ضد ویروس، و ضد قارچ است. اگر به مکانیسم هدایت مواد محلول در داخل گیاه توجه کنیم ریشه‌های انبوه رُزماری به‌خوبی از عهده جذب مواد محلول داخل خاک برمی‌آید. و نوع خاک و آب و هوا در میزان اسانس رُزماری مؤثر است.

- افزودن چند برگ رُزماری به غذاهای گوشتی هضم غذا را سرعت می‌بخشد.

- یکی از مصارف عمده رُزماری نگهدارندگی و ضد اکسیداسیون بودنش در لیکورها و صنایع گوشت و چربی است.

- مصرف منظم عصاره رُزماری عملکرد کلیه‌ها را بهبود می‌بخشد، جریان ادرار را افزایش می‌دهد و ماده معدنی لازم مانند سدیم و پتاسیم را حفظ می‌کند.

- از آنجا که این گیاه خاصیت ضدباکتریایی دارد، پارچه آغشته به چای این گیاه را به زیر بغل بمالید تا بوی نامطبوع از بین برود.

- برای بهوش آوردن فرد بیهوش چند قطره روغن رُزماری را به پارچه‌ای آغشته کنید و جلوی بینی فرد قرار دهید، زیرا رُزماری سبب افزایش خون به سر و مغز می‌شود و فرد بیهوش را به هوش

می‌آورد.

- ماساژ دادن منظم پوست به این روغن، پوست را تقویت می‌کند و خشکی پوست را از بین می‌برد.

آثار فارماکولوژیکی (داروشناسی)

رُزماری داروهای تهیه شده از گیاه رُزماری سه دسته‌اند. در یک دسته از اسانس رُزماری استفاده می‌شود. که شامل پماد، لوسیون، کرم و روغن است. از دسته دیگر عصاره هیدروالکلی به دست می‌آید که به صورت محلول‌های خوراکی مصرف می‌شود و ضد تشنج، ضد نفخ و مقوی معده است. - گیاه اکلیل کوهی به علت ماندن و کهنه شدن اثر خود را از دست می‌دهد و آثار و خاصیت آن کم می‌شود. پس بهتر است از گیاهان خشک آن استفاده شود.

از آنجا که این گیاه خاصیت ضدباکتریایی دارد، پارچه آغشته به چای این گیاه را به زیر بغل بمالید تا بوی نامطبوع از بین برود

- ۵ تا ۱۰ گرم از برگ‌ها و سرشاخه‌های این گیاه را در یک لیتر آب به مدت ده دقیقه بجوشانید و جهت درمان سردرد، آرام کردن سرفه‌ها، آرامش بخشیدن، ضد اضطراب و خستگی مفرط از آن روزی سه تا چهار فنجان میل کنید. - ۲۰ گرم از سرشاخه‌های این گیاه را به مدت سه روز در سرکه رقیق بخوابانید و پس از آن روزی ۳ تا ۴ قاشق غذاخوری بنوشید، این محلول ادرارآور و برای رفع سنگ کلیه و مثانه مفید است. - پماد این گیاه که مخلوطی از اسانس کامفر و مانتول است، جهت تسکین دردهای عضلانی و مفصلی و دردهای عصبی و درد عضلات قفس سینه به کار می‌رود هم‌چنین روزی ۳ تا ۴ مرتبه از آن به صورت موضعی بر روی محل درد و التهاب بمالید بسیار مقوی است.

لوسیون تقویت کننده پوست

۵۰ گرم برگ کوبیده رُزماری و ۵۰ گرم پوست پرتقال رنده شده را به مدت ۱۵ دقیقه در یک لیتر آب جوش بگذارید. و پس از صاف کردن بر روی پوست دست و صورت بمالید، بگذارید کاملاً خشک شود و پس از نیم ساعت صورت و دست‌ها را بشوید. - برای خشک کردن گیاه رُزماری بهتر است آن را در سایه خشک کنید تا از هدر رفتن اسانس آن در گرما جلوگیری شود. سپس برای نگهداری آن از ظروف شیشه‌ای و فلزی استفاده کنید.

روش خانگی برای درمان اضطراب

چای رُزماری روی اعصاب تأثیر آرام‌بخش دارد. بنابراین برای

بهره‌مندی از آثار آرام‌بخش گیاه باید از دم کرده چای آن مثل چای معمولی بهره برد. چای رُزماری برای درمان سرماخوردگی سردرد، اختلالات عصبی، زخم معده، سنگ کلیه و کم‌خونی مؤثر است. - بو کردن شاخه گیاه رُزماری اثر آرام‌بخش دارد و درد را تسکین می‌دهد.

- پودر گیاه رُزماری بر روی گوشت، ماندگاری آن را زیاد می‌کند.

مصرف رُزماری در غذاها

رُزماری یکی از چاشنی‌های پرمصرف در آشپزی است. با مصرف رُزماری در غذاها می‌توان میزان نمک مصرفی را کاهش داد. علاوه بر این در طبخ هویج، نخودسبز، ذرت و کدو حلواپی، افزودن کمی رُزماری تازه یا خشک طعم آن را بهتر می‌کند. - از برگ‌های تازه و خرد شده به دلیل وجود اسانس معطر و روغن فزاور و تانن در سالاد زیاد استفاده می‌شود. همچنین در تهیه خوراک مرغ و ماهی، استفاده از چند برگ سبز بوی غذا را دل‌پذیر می‌کند و طعم مطلوبی به غذا می‌دهد.

یک مشت برگ تازه را به مدت پنج دقیقه بجوشانید و بگذارید یک ربع ساعت بماند. سپس آن را صاف کنید و در صورت تمایل آن را با عسل شیرین کنید در صورت داشتن تب‌های روزانه روزی سه فنجان از این جوشانده میل کنید. ۲۵ گرم برگ خشک اکلیل کوهی به مدت ۱۵ دقیقه در یک لیتر آب جوش دم کنید. سپس آن را از صافی عبور دهید و مقداری شکر به آن اضافه کنید. طی روز سه مرتبه و هر مرتبه یک فنجان میل کنید (برای جلوگیری از سردرد و آرام کردن آن و سرفه‌های خشک، تنگی نفس و غیر آن‌ها).

استعمال خارجی

یک مشت برگ تازه یا خشک رُزماری را در یک لیتر آب بجوشانید و به صورت کمپرس روی دردهای روماتیسمی یا عضلانی قرار دهید.

مرهم

مقداری برگ اکلیل کوهی در یک استکان سرکه و دو سانتی‌متر مکعب روغن زیتون و نیم لیتر آب بجوشانید. برگ‌های پخته را به صورت مرهم روی آماس‌های ناشی از در رفتگی، ضرب دیدگی قرار دهید درد برطرف می‌شود.

برای خشک کردن گیاه رُزماری بهتر است آن را در سایه خشک کنید تا از هدر رفتن اسانس آن در گرما جلوگیری شود. سپس برای نگهداری آن از ظروف شیشه‌ای و فلزی استفاده کنید

هنرجویان آموزش دهند. پروژه‌های پژوهشی در شناسایی گیاهان با خواص دارویی با کارکرد اقتصادی منطقه بومی قابل پیشنهاد است.

پی‌نوشت

1. Rosmarinus
2. vimcetoxicum migrum
3. Borrage oficinalis
4. Mechovia- grandiflora
5. Physalis
6. Labiatae
7. Cineol
8. Borneol
9. Campher
10. Bornyl acetate

منابع

۱. ایرووشه. سلامتی شما زیبایی شما. ترجمه مرضیه آزاد. ج ۷. زمستان ۱۳۷۴.
۲. نگارش کالستون، دیویس. زندگی گیاه سبز. ترجمه مجتهدی، مسعود. رسامی حسین. انتشارات دانشگاه تهران. شماره ۲۰۱۲. سال ۱۳۵۷.
۳. آئینه‌چی، یعقوب. مفردات پزشکی گیاهان دارویی ایران. انتشارات دانشگاه تهران. ۱۳۶۵.
۴. ابراهیم‌زاده، حسن. فیزیولوژی گیاهان (تغذیه و جذب). انتشارات دانشگاه تهران. شماره ۱۶۷۹. شهریور ۱۳۶۸.
۵. زرگری، علی. گیاهان دارویی. ج ۲. صص ۷۷۹-۷۷۸. چاپخانه بهمن. ۱۳۴۷.

امید است در باغچه تمام هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کارودانش سراسر کشور با کمک هنرجویان از این گیاه مفید و چند ساله کشت شود و کادر هنرستان هرکدام به فراخور حال و علاقه خود به این گیاه از یک یا چند مورد فوق‌الذکر بهره گیرند. در عین حال یادآور می‌شود که از این گیاه بیش از حد نباید مصرف کرد.

از برگ‌های تازه و خرد شده به دلیل وجود اسانس معطر و روغن فرّار و تانن در سالاد زیاد استفاده می‌شود

عوارض جانبی: مصرف دارویی موضعی گیاه در برخی افراد حساس، از نظر آرایشی، بهداشتی گهگاه ایجاد قرمزی پوست، حساسیت پوستی، حساسیت به نور ایجاد می‌کند.

موارد احتیاط گیاه رُزماری: در دوران بارداری، شیردهی، در بیماران صرع و فشار خون بالا بهتر است مصرف نشود. اکلیل کوهی اگر زیاد مصرف شود اختلالاتی مانند تشنج، سرگیجه به‌وجود می‌آورد.

پیشنهاد

هنرستان‌های کشاورزی گیاهان نامبرده در مقاله را به فهرست اقتصاد کشاورزی خود افزوده و طرز فرآوری محصولات یاد شده از آن گیاهان را و چگونگی کشت داشت و برداشت و تولید انبوه را به

هنرهای دیجیتال وبازی رایانه‌ای

مژگان اصلانی

اشاره

با توجه به اهمیت روزافزون بازی‌های رایانه‌ای، اینک انتظار می‌رود که سیاست‌گذاران رسانه‌های مرتبط، عموم مردم را درباره معنای بازی رایانه‌ای آگاه نمایند. توسعه بازی‌ها به منزله فضایی برای یادگیری، به رشد سریع صنعت بازی رایانه‌ای انجامیده است و مفهوم جدید جایگاه بازی‌ها، با چشم‌انداز کاملاً جدیدی برای نظریه و تحقیق اجتماعی همراه است. این رسانه آموزشی جدید از طرفی رابطه‌ای عمیق با بازی دارد و از سوی دیگر رسانه است و ریشه آن در هنر رسانه دیجیتال است.

کلیدواژه‌ها: رسانه، هنر رسانه دیجیتال، بازی، بازی رایانه‌ای، فرایند و نظریه‌های بازی رایانه‌ای

هنر رسانه جدید

بعد از انقلاب صنعتی و جنگ‌های قرن بیستم، بزرگ‌ترین اتفاق مؤثر در همه حیطه‌های وابسته به زندگی انسان، تجربیات نوین انقلاب دیجیتال^۱ است و امروزه نیز دامنه آن گسترش یافته و انسان با «دیجیتالی شدن تمام ابزارها» روبه‌روست. به طوری که بعضی از فعالیت‌ها بدون فناوری دیجیتال غیرممکن شده است. از طرف دیگر مقوله بسیار مهمی که دغدغه همیشگی بشر بوده است، توجه به واسطه و عاملی می‌باشد که انتقال‌دهنده ایده او، یعنی «هنر» است.

هنر، قسمتی از فرهنگ جامعه است که، نقش ابزار «بیان» را از دیوارنگاری غار لاسکو تا هنر مدرن و معاصر دارد. با تغییر مکاتب و تحول و تولد جنبش‌ها، فرهنگ دیجیتال هم به طور موازی با فرهنگ جدید شکل گرفت و به صورت «جنبش رسانه جدید» بروز یافت.

واژه رسانه، صرف‌نظر از این که ریشه آن چیست، برای خواننده و شنونده مفهوم ابلاغ و رساندن را به همراه دارد. رسانه‌ها به دو دسته سنتی و جمعی تقسیم می‌شوند: رسانه از واژه «واسطه»^۲ ریشه گرفته است. رسانه‌های سنتی همان واسطه بین اشخاص است^۳ و در واقع اساس آن بر گفت‌وگوی بین انسان‌هاست. تغییر روند ابزار آن، از نامه پستی، تلفن و... به نامه‌های الکترونیکی است به این دسته از رسانه‌ها «رسانه یک به یک» که فناوری فقط بر سرعت آن افزوده است. گونه دیگر رسانه «رسانه جمعی» است که قدمت آن به ایراد سخنرانی یک رهبر، سلطان، ناشر، برای تعدادی حضار و شنونده و خواننده برمی‌گردد و عنوان رسانه «یک به چند»^۴ به آن اطلاق می‌شود، مانند سخنرانی‌ها، خطابه‌ها، نمایش‌ها، کتاب‌ها و ابزارهای خاص رسانه‌ای (روزنامه، رادیو و تلویزیون).^۵

امروزه، نوع سومی از رسانه جدید ارتباطی نیز یاد می‌شود که پدید آورنده‌اش ابزارهای تکنولوژیکی است. ابداع آن به پروتکل کنترل انتقال در اواخر دهه ۶۰ مربوط می‌شود.^۶ تولید کامپیوترهای شخصی در دهه ۷۰، اینترنت در دهه ۸۰ و عمومی شدن آن در ۱۹۹۲ بوده و ابداع نرم‌افزارهای گرافیکی مرحله بعدی آن‌هاست.

در رسانه جدید اطلاعات انحصاری را می‌توان یک جا به نمایش گذاشت و یا تنها برای مخاطبین خاص ارسال کرد. بنابراین هر دو خصوصیت رسانه سنتی و جمعی را داراست. همان‌طور که تاریخ هنر نشان می‌دهد، یک ساختار هنری در تعریف انتزاعی خود، معمولاً پس از پختگی نسبی زمینه ظهورش روی می‌نماید. بنابراین تعریف، هنر برای پدیدار شدن به زمینه و بافتی نیاز دارد تا خصوصیات آن بافت را هضم کند و از ابزارهای موجود در آن بافت بهره ببرد، تا هم پدیده‌ای جدای از مسائل سیاسی، اجتماعی

هنر، قسمتی از فرهنگ جامعه است که، نقش ابزار «بیان» را از دیوارنگاری غار لاسکو تا هنر مدرن و معاصر دارد. با تغییر مکاتب و تحول و تولد جنبش‌ها، فرهنگ دیجیتال هم به‌طور موازی با فرهنگ جدید شکل می‌گرفت و به صورت «جنبش رسانه جدید» بروز یافت

دیجیتال به سوی مردمی شدن می‌رود. در حالی که عنصر هم‌کنشی و استقلال در خلق آثار هنری در فضای ارتباطی رایانه به مفهوم جنبه‌های زیبایی‌شناختی، تمایزهای بین هنرمند و مخاطب، واقعیت و خیال، انسان و ماشین را مورد سؤال قرار می‌دهد. این هنر شیوه‌ای است خلاق و مؤثر برای سازمان‌دهی انواع اطلاعات از واژگان و تصاویر تا حرکات بدن؛ و گستره‌ای از امکانات را در اختیار هنرمند قرار می‌دهد.

از داندالوس^{۱۴} تا دادا^{۱۵}، هنرمندان امکانات خلاقه فناوری‌های عصر خود را مورد آزمایش قرار داده‌اند. نتیجه این است که دگرگونی‌های اجتماعی و فناوری در طول زمان با زیبایی‌شناسی خاص، مثل نوگرایی بالا^{۱۶} (هنرمندانی مثل پیکاسو^{۱۷} و لوکوربوزیه^{۱۸} معمار) یا معروف به زیبایی‌شناسی فرامدرن^{۱۹} (مثل اندی وار هول^{۲۰} و فرانک گری^{۲۱}) مرتبط شده‌اند.

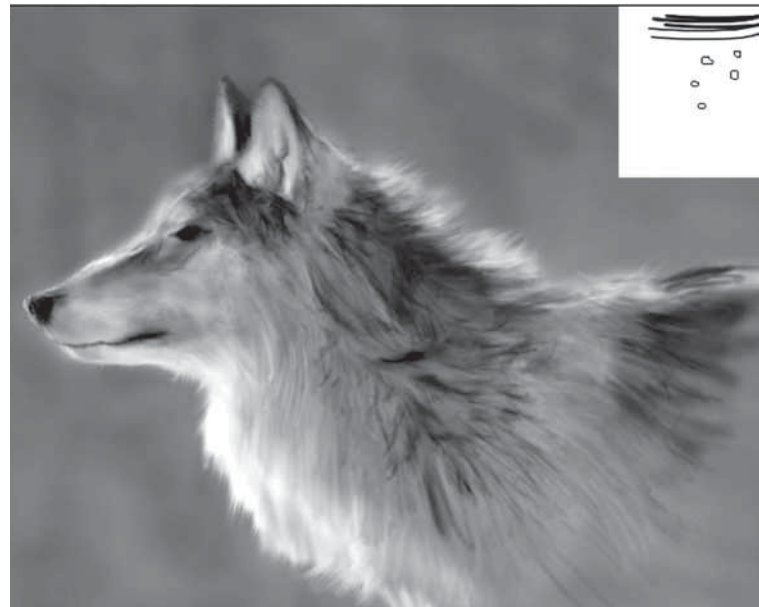
همان‌طور که دادا محصول عکس‌العمل نشان دادن به صنعتی

و فرهنگی نباشد و هم در ارتباط تناتنگ با آن‌ها باشد. برای توضیح این مفهوم می‌توان به شکل‌گیری مدرنیته بعد از بروز هنر مدرن و هنر فمینیستی پس از طرح مسئله فمینیسم اشاره کرد.

همچنین «هنر رسانه جدید» هم پای مفهوم «رسانه جدید» پیشرفت کرد و جان گرفت. البته هنر رسانه جدید مجموعه‌ای از دو مقوله «هنر تکنولوژی» و «هنر رسانه» است. هنر تکنولوژی به تکنیک‌های هنر الکترونیکی^۹، هنر دیجیتال، هنر تعاملی^{۱۰}، هنر ژنومیک^{۱۱} و هنر روباتیک^{۱۲} اطلاق می‌شود، ولی آن‌ها الزاماً رسانه نیستند. هنر رسانه، ویدئو آرت، هنر انتقالی^{۱۳} را شامل می‌شود. روی این اصل هنر رسانه جدید فصل مشترک این دو شاخه است. ریشه‌های مفهومی و زیبایی‌شناسی هنر رسانه جدید به دهه دوم قرن بیست می‌رسد.

بنابراین هنر رسانه جدید زمینه مناسب را برای آزادی هنرمند از محدودیت مادی فراهم می‌کند. از این‌روست که زیبایی‌شناسی

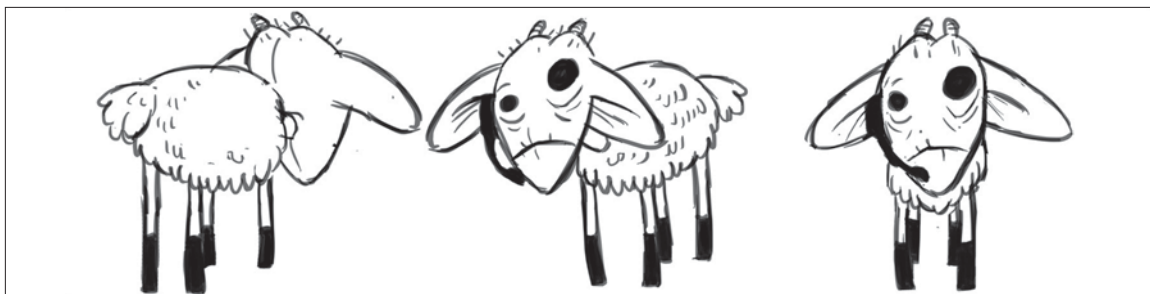
از داندالوس تا دادا، هنرمندان امکانات
 خلاقه فناوری‌های عصر خود را مورد
 آزمایش قرار داده‌اند. نتیجه این است که
 دگرگونی‌های اجتماعی و فناوری در طول
 زمان با زیبایی‌شناسی خاص، مثل نوگرایی بالا
 (هنرمندانی مثل پیکاسو و لوکوربوزیه معمار)
 یا معروف به زیبایی‌شناسی فرامدرن (مثل
 اندی وار هول و فرانک گری) مرتبط شده‌اند

غیرمترقبه‌ای به حیطه‌های عمومی تخصصی دانشگاهی و دنیای سیاست‌گذاران وارد شده است. بازی یارانه‌ای رابطه‌ای عمیق با بازی دارد که از لحاظ فرهنگی خاص مدرنیته است. بازی مخاطب خود را به جولانگاه «احتمال و تصادف» در روابط اجتماعی رهنمون می‌سازد. آن‌گونه که در تحقیقات پیرامون بازی‌های رایانه‌ای به‌دست آمده این است که از فعالیت با سه ویژگی ذاتی خبر می‌دهد: «بازی بدون پیامد»، «ایمن» و معمولاً «مطلوب و لذت‌بخش» و به صورت شکلی از تجربه، مفیدتر درک می‌شود و از زندگی روزمره تفکیک‌پذیر نیست.

بنابراین «بازی، یک حوزه نیمه محدود و مشروع اجتماعی از احتمالات تدبیرشده است که نتایج قابل تفسیر ارائه می‌کند».

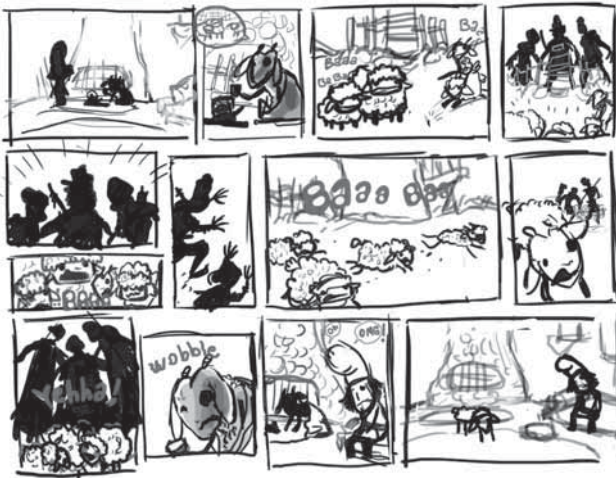
شدن تولید ابزار آلات جنگی و تولید مکانیکی متن و تصویر بود، هنر رسانه جدید نیز پاسخی به انقلاب تکنولوژی اطلاعات و دیجیتالی شدن اشکال فرهنگی بود. بسیاری از استراتژی‌های دادانیست‌ها، از جمله مونتاژ تصاویر^{۲۲}، کلاژ^{۲۳}، ری‌دی‌مید^{۲۴} و پرفورمنس^{۲۵}، اصول اساسی در هنر رسانه جدید شد. از سوی دیگر تلفیق فرهنگ تجاری با هنر رسانه جدید پاپ آرت را نیز از نیاکان آن می‌دانند. البته هنر مفهومی که منادی «هنر رسانه جدید» بود، بیشتر به ایده‌ها متمرکز است، به‌طوری که مخاطب در برخورد نخست با این هنر، با مقوله دیداری خاصی روبه‌رو نمی‌شود بلکه فرآیندی که در آن قرار می‌گیرد، خاصیت‌های زیبایی‌شناختی خاص خود را به‌وجود می‌آورد و هنرمندان رسانه جدید، روابط در حال تغییر میان تکنولوژی و فرهنگ را کشف می‌کنند^{۲۶}. این حرکت جزئی از جریان بزرگ‌تر است: جهانی شدن فرهنگ‌ها و تجارت‌ها می‌باشد. بازی رایانه‌ای قسمت بزرگ این جریان است که به‌طور

بازی‌های بدون مرز

مسئله بازی و محدودیت‌های آن به صورت بخشی از بازی و همین‌طور بخشی از هنر رسانه جدید در جوامع علمی بحث بیشتری می‌طلبد. چراکه تعداد آن‌ها روزافزون و رو به گسترش است. آن‌چه باید تشخیص داده شود آن است که به حاشیه رفتن در مورد بازی‌های رایانه‌ای یا برخورد معاصر نسبتاً آرمانی، در واقع دوروی یک سکه است. در هر حال هر دوی آن‌ها از یک وضعیت تبعیت می‌کنند: این‌که بازی‌های رایانه‌ای بازی هستند و در عین این‌که تافته جدا بافته‌اند. این دیدگاه به بعضی این امکان را می‌دهد که بازی‌ها را جدای از آنچه قابل فهم است، جدا بدانند، در حالی که

در عین حال، برای اجتناب از سوء برداشت‌های احتمالی، تأکید می‌شود که بازی‌های رایانه‌ای از عناصر تفکیک‌پذیری (خوب و بد یا کم‌خطر و پرخطر)، لذت و پیامدهای منفی برکنار نیستند. همه ویژگی‌ها می‌توانند در ماهیت ظاهری یک بازی رایانه‌ای دخالت داشته باشند. اما نکته اساسی آن است که آن‌ها ویژگی‌های ذاتی بازی‌های رایانه‌ای هستند. بازی‌های رایانه‌ای دستاوردهای فرهنگی خاص یک زمینه خاص هستند و با توجه به این‌که بخش نسبتاً محدودی از زندگی‌اند و از روزمره قابل تفکیک‌اند. باز این حال گه‌گاه آن‌ها لذت‌آفرین هستند، اما ممکن است حالات عاطفی دیگری را نیز ایجاد نمایند.

مجموعه تصاویر شخصیت پردازی بازی رایانه‌ای ایرانی شبان

اما در جوامع غربی نیاز به طبقه‌بندی بازی‌ها به گونه‌ای دیگر درک شده است. به باور آن‌ها بازی‌ها مصنوعات تدبیر شده‌ای هستند که به دو دسته اصلی «با نتایج غیرمترقبه» و «قابل تفسیر» متمایز می‌گردند.

عده‌ای دیگر اهداف بازی‌های رایانه‌ای را مدینه فاضله‌ای می‌بینند که به جامعه، احتمالات تغییر جدید را نوید می‌دهد، اما نهایتاً از تجربه روزمره حذف می‌شوند

شکل دیگر تفکیک‌پذیری بازی‌های رایانه‌ای «مجازی» و «واقعی» بودن آن‌هاست. اگر بتوان تعریف آن‌ها را واژگون کرد، پیوند بازی رایانه‌ای و بازی را هم می‌توان واژگون کرد. تعدادی از جوامع بشری صرفاً تمایزی بین کار و بازی قایل نیستند زیرا آن‌ها غیرقابل پیش‌بینی بودن بازی‌ها را به صورت آینه‌ای برای تردیدهای زندگی‌شان درک می‌کردند، هر بازی می‌تواند پیامدهای مهمی نه تنها از نظر مالی بلکه از نظر اجتماعی و فرهنگی داشته باشد.

برای مثال، در جامعه یونان که تقسیم اموال برای فرزندان ذکور فرد متوقاً امری عادی است کاربرد بازی تقسیم اموال و دارایی‌ها به صورت برابر، پیامدهای و عکس‌العمل‌های بزرگی را به همراه دارد.^{۲۷}

در اواخر قرن بیستم دو مکتب عمده فکری با ظهور سایبردراما به نتیجه‌ای مشترک می‌رسند و آن این است که بازی‌ها دربرگیرنده ایجاد «معنا» هستند. و طراحان بازی رایانه‌ای، در ساختن یک بازی، به منزله ایجاد شرایط پیچیده، تلویحی و محتمل‌الوقوع از تجربه‌های انسانی بهره می‌برند

با توجه به نظریه‌های بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۶ توسط کاسترونوا، بورک و تیلور در مورد بازی‌های رایانه‌ای، چه به صورت «برخط»^{۲۸} و چه به صورت «از خط»^{۲۹}. بازی‌ها فعالیت‌هایی هستند که می‌توانند هر تعداد و هر نوع منفعت را در خود جای دهند و ذاتاً بدون پیامد نیستند و همچنین از تجربه زندگی قابل تفکیک نیستند.

اما چه ادعایی است که بازی اساساً و همیشه همراه با لذت است؟

در تصور اهل فن و علم، ارتباط بازی و لذت، رابطه‌ای عمیق و همراه با تأثیرات ماندگار است.^{۳۰} بنابراین اگر بازی‌های رایانه‌ای با لذت و هنجارهای مثبت همراه باشند به صورت پدیده‌ای خوب یا بد قابل تفسیر می‌شوند. برای مثال بازی قدیمی زاریا^{۳۱} که با نتایج ۵۰-۵۰ است و افراد، گروهی پانزده نفره را تشکیل می‌دهند و بردن و شکست را در گروه تجربه می‌کنند. افراد باید با فقدان خوش‌مشربی و لذت بارز در دور یک میز، لحظات انزوا را در تعامل گروهی درک کنند.

می‌توان بار دیگر بازی تقسیم ارث را در یونان به یاد آورد. آیا این بازی هم برای پسران یونانی همراه با تفریح است؟ در این

خصوص جولین دیبل، بیان کرده است: هر ادعایی که بگوید برای کسانی که از اقتصاد دنیای مجازی به دنبال ساختن معیشت و زندگی‌شان هستند، یک تفریح است، خنده‌آور است. همان‌طور که از این مثال‌ها واضح است، ادعایی وجود ندارد که بازی‌ها خواه ذهنی، خواه عاطفی و خواه بدنی، فعالیت‌زا نیستند.

نکته اصلی این است که در بازی‌های رایانه‌ای هر تفسیری از تجربه بازیکن در زمان بازی کردن باید از فرضیات هنجارهای لذت و نظایر آن‌ها اجتناب شود و در عوض کلماتی نظیر «وادارکننده» و یا «مشارکت‌کننده» ترجیح داده شود. فلیپس استیونس^{۳۲}، بر آن شد تا روی این مسئله به‌طور جدی کار کند و بیشتر از هر کسی به این مسئله پرداخت: بازی و کار، یک تقسیم‌بندی اشتباه! او به نکته کلیدی اشاره می‌کند و می‌گوید اگر منظور ما از «بازی»

**هنر رسانه جدید زمینه مناسب را برای رهایی
هنرمند از محدودیت مادی فراهم می‌کند. از
این‌روست که زیبایی‌شناسی دیجیتال به سوی
مردمی شدن می‌رود**

یک وضعیت یا حالت از تجربه انسان است، پس نمی‌توانیم به‌طور هم‌زمان و قطعی از برچسبی برای یک نوع یا شکلی از فعالیت متمایز انسانی استفاده کنیم. مسئله مهم ممکن است تمایز نسبی بین حالات مختلف تجربه باشد و تفکیک فعالیت‌های انسانی به بازی و کار. اورتنر^{۳۳} نیز در کتاب کوه‌نورد و هیمالیا، همین موضوع را اشاره کرده که بازی و تفریح در قرن بیستم، روزگاری کار به‌شمار می‌آمده است برای مثال کوه‌نوردی در اردوهای آموزشی پروژه‌های ملی‌گرایی و فعالیت‌های دسته‌جمعی در یک روز تعطیل می‌توانند هم ورزش هم کار و هم تفریح محسوب شود.

**نکته اصلی این است که در بازی‌های رایانه‌ای
هر تفسیری از تجربه بازیکن در زمان بازی
کردن باید از فرضیات هنجارهای لذت و نظایر
آن‌ها اجتناب شود و در عوض کلماتی نظیر
«وادارکننده» و یا «مشارکت‌کننده» ترجیح
داده شود**

انسانی بهره می‌برند. در حقیقت بازنمایی کارکردها، عملیات و عناصر یک فرایند به‌وسیله فرآیند دیگر، شبیه‌سازی می‌شود. بنابراین بازی‌های رایانه‌ای شدیداً به وضعیت‌های شناختی، اشیای موجود در فضای بازی و خود بازی و کنش‌های متقابل با بازیکن وابسته‌اند. و شبیه‌سازی در بازی‌های کامپیوتری در وضعیت‌های رفتاری، شناختی و رفتارهای کاراکترهای بازی توسعه می‌یابند. این همان است که هوش مصنوعی بیانگر^{۳۵} نامیده می‌شود. یعنی قدرتی برای پاسخ‌گویی به هر نوع تصمیم‌گیری و تأثیرات احساسی در فضای بازی. پس بازی فعالیتی است هدفمند و رقابتی که به‌وسیله قوانینی از پیش تعیین‌شده و مورد قبول اجرا می‌شود.

16. High modernism

17. Picasso

18. Le Corbusier

19. Postmodernism aesthetic

20. Andy Warhol

21. Frank Gerry

22. Montage

23. Collage

24. Ready made

25. Performance

۲۶. نخستین بار در سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۷ هنر نت در نمایشگاه داکومنتالیکس شرکت داده شد در حالی که هنر رسانه جدید در انزوا به‌سر می‌برد. و این نمایشگاه هنرمندان را قادر ساخت تا شرایطی را برای احاطه جهان هنر معاصر و فرهنگ دیجیتال شکل دهند. به علت شرایط فرهنگی و اقتصادی، هنر نت Art net در جنبش هنر رسانه جدید نقش مهمی را ایفا کرد. از دیگر شاخص‌های مهم، هنر نرم‌افزار (Software Art)، هنر بازی (Game Art) و چیدمان رسانه‌های جدیدند (new media installation). از آثار قابل توجه اثر ناتالی بوکچین را که هم هنر بازی است هم هنر نت می‌توان نام برد.

۲۷. هرزفلد ۱۹۸۰

28. On line

29. Off line

۳۰. گالوی ۲۰۰۶

۳۱. بازی که در یونان در مدرسه ارسطو برنامه‌ریزی شده بود

۳۲. Flips Stevens مردم‌شناس ۱۹۸۰

33. Oftener

۳۴. وجود داستان در بازی

35. Expressive AI

از طرف دیگر استوارت میل و کارل مارکس، بازی را وقت‌کشی محض و فعالیتی غیر سازنده می‌دانند و تا موقعی که فعالیت چهره‌های غیرتفریحی دارد مباح است و بودن لذت و تفریح در آن فعالیت آن را خدشه‌دار می‌کند. اگر قرار است بازی هدفی داشته باشد آن هدف، ساختن اخلاق و شخصیت است. اما در اواخر قرن بیستم دو مکتب عمده فکری با ظهور سایبردراما^{۳۴} به نتیجه‌ای مشترک می‌رسند و آن این است که بازی‌ها دربرگیرنده ایجاد «معنا» هستند. و طراحان بازی رایانه‌ای، در ساختن یک بازی، به منزله ایجاد شرایط پیچیده، تلویحی و محتمل‌الوقوع از تجربه‌های

پی‌نوشت

۱. زمین شاهد دگرگونی‌های بزرگی بوده است. انقلاب صنعتی یکی از دگرگونی‌های بزرگی است که در اواسط قرن هجدهم در انگلستان شروع شد. در این‌که، بتوان این رشته تحولات را انقلاب صنعتی نامید، اختلاف نظر وجود دارد. واژه انقلاب به دگرگونی‌های ناگهانی اطلاق می‌شود، در حالی‌که این تحولات ناگهانی نبودند و زاینده تغییرات اجتماعی و فکری بودند که شاید بتوان همه را مدیون تأثیرات فکری فرانسیس بیکن و نیوتن دانست.

۲. از سال ۱۹۸۰ تا امروز یعنی تغییر فناوری الکترونیک آنالوگ به سوی فناوری دیجیتال.

3. Medium

4. Interpersonal Medium

5. One by One

6. One to Many

۷. بعضی‌ها به اشتباه روزنامه، رادیو و تلویزیون را رسانه می‌دانند در صورتی که ابزار خاص رسانه با مفهوم رسانه متفاوت است. رادیو به دلیل تأثیر بی‌واسطه، رسانه داغ و تلویزیون برای مبهم بودن تصاویر در فرهنگ‌های مختلف رسانه سرد نامیده می‌شوند.

8. Arpanet

9. Electronic Art

10. Interactive Art

11. Genomic Art

12. Robotic Art

13. Transmission Art

۱۴. Daedalus از اساطیر هنر یونان و مظهر هنرمندی و اختراع

۱۵. Dada: دادا یا دادائیسیم، نهضت هنری که طی جنگ جهانی اول از زوریخ در سوئیس آغاز شد و در سال‌های ۱۹۱۶ و ۱۹۲۰ به اوج رسید. در این مکتب هنر دیداری، ادبیات، تئاتر و طراحی گرافیک، تحت تأثیر اندیشه ضد جنگ و سیاست‌های مرتبط با آن قرار گرفت. در سال‌های بعد، مکتب‌های هنری چون سورئالیسم و پاپ آرت، تحت تأثیر این نهضت هنری قرار گرفتند.

منابع

1. Bauman, R. (1977). Verbal art as performance. In R. Bauman (Ed), Verbal art as performance (pp.3-58).

2. Bogost, I. (2006). Unit operations: An approach to videogame criticism. Cambridge, MA: MIT Press.

3. Bourdieu, P. (1977). Outline of a theory of practice (R. Nice, Trans.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

4. Caillois, R. (2001). Man, play, and games (M. Barash, Trans). Urbana: University of Illinois Press.

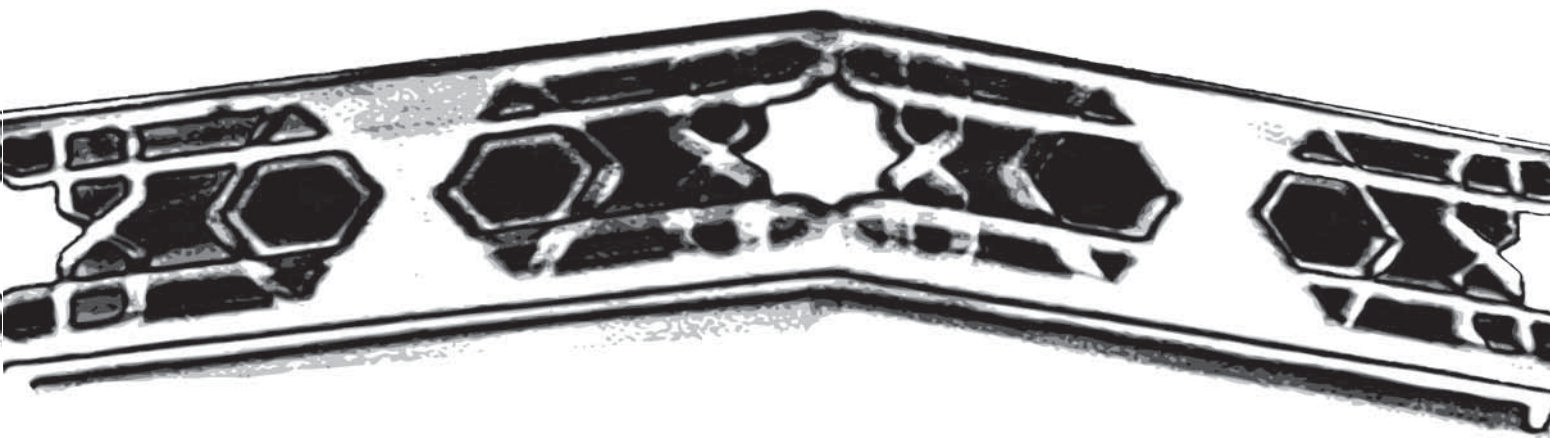
5. Castronova, E. (2005). Synthetic worlds: The business and culture of online games. Chicago: University of Chicago Press.

6. Galloway, A. (2006) Gaming: Essays on algorithmic culture. Minneapolis: University of Minnesota Press.

7. Juul, J. (2003) The game, the player, the world: Looking for the heart of gameness. In M.Cooper & J. Raessens (Eds.), Level up: Digital Games Research Conference Proceedings (pp.30-45). Utrecht, Netherlands: universities Utrecht.

8. MacIntyre, A. (1984). After virtue (2nd ed). South Bend, IN: university of Notre Dame Press.

9. Malaby, T. (2003b). Gambling life. Dealing in contingency in a Greek city. Urbana: University of Illinois Press.

نقش نظام ارزشی اسلامی در شکل‌گیری معماری خانه‌های ایرانی

مرجان محمدی نژاد

مقدمه

خانه‌های سنتی از انواع معماری بومی ایرانی هستند. یکی از عمده‌ترین ویژگی‌های این بناها تأثیرپذیری آن‌ها از عقاید و آرای مردمان است. آداب و رسوم، فرهنگ بومی، مذهب و... از جنبه‌های گوناگون بر معماری بومی تأثیر گذارند. در این مقاله برآنیم تا بررسی مختصری بر چگونگی تأثیر آرای اسلامی در شکل‌گیری برخی از ویژگی‌های خانه‌های سنتی ایرانی داشته باشیم. ویژگی‌های ابنیه مردم عامه مربوط به دوره خاصی نمی‌باشد، اما ویژگی‌هایی که در این مقاله مدنظر قرار دارند عمدتاً در خانه‌های ایرانی دوره قاجاریه دیده شده‌اند زیرا بیشتر نمونه‌های باقی‌مانده مربوط به این دوره‌اند. معماری بومی در مقابل معماری درباری یا رسمی به آن دسته از بناهایی گفته می‌شود که در راستای برآوردن نیازهای گوناگون فردی، اجتماعی و مذهبی مردمان بنا می‌گردد. این گونه بناها به واسطه مردمی بودنشان در ساختار و تزینات از ویژگی‌هایی برخوردارند و به همین دلیل از انواع معماری درباری، رسمی و دولتی هر دوره متفاوت هستند.

اقلیم، نوع معیشت مردمان، نوع کاربرد بنا و مذهب از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری معماری بومی هر منطقه‌اند می‌باشند. پس از ورود اسلام به سرزمین ایران و تشکیل حکومت‌های اسلامی، شیوه‌های گوناگونی در ساختار و تزینات معماری ایرانی - اسلامی پدید آمد. سبک‌های رازی و آذری در دوران سلجوقیان و مغولان و معماری سبک اصفهانی در دوران حکومت حکمرانان صفوی از برجسته‌ترین شیوه‌های معماری اسلامی در ایران‌اند.

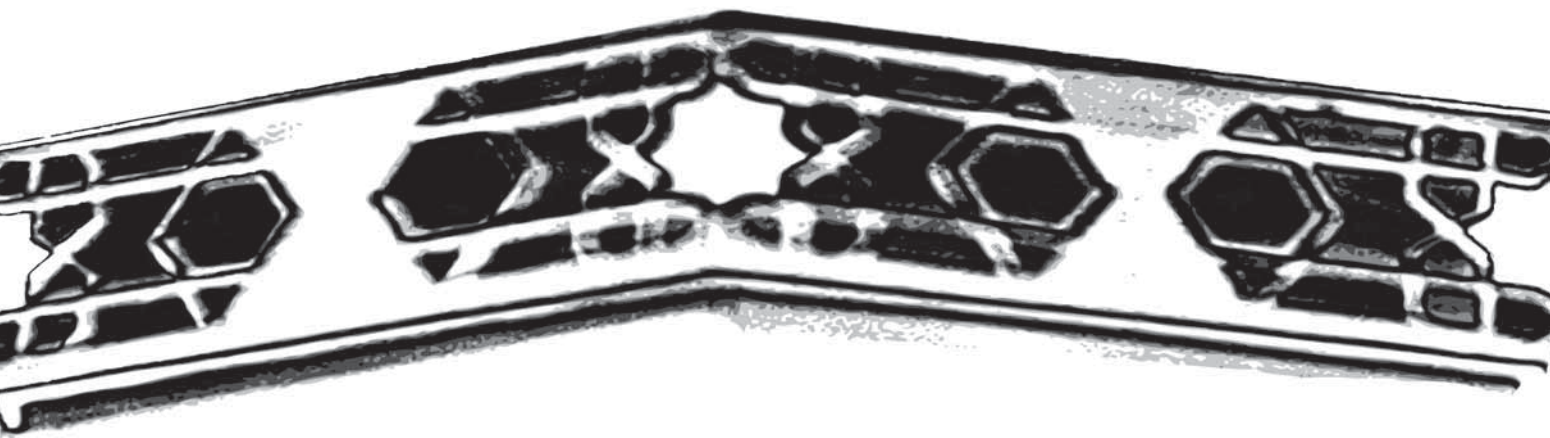
چکیده

در مقاله حاضر به نقش اسلام در شکل‌گیری برخی از ویژگی‌های معماری خانه‌های سنتی - که از انواع معماری بومی‌اند - ابتدا به تعریف معماری بومی و برخی ویژگی‌های آن و سپس به عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن پرداخته شده و توضیحی مختصر از هر کدام آمده است. به‌طور کلی نقش اسلام در شکل‌گیری خانه‌های سنتی در این مقاله در دو قالب ساختار کلی بنا و تزینات خانه‌ها مورد بحث قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: معماری بومی، اقلیم، مذهب، محرومیت، درون‌گرایی،

نقوش اسلیمی و هندسی، تزینات

معماری بومی در مقابل معماری درباری یا رسمی به آن دسته از بناهایی گفته می‌شود که در راستای برآوردن نیازهای گوناگون فردی، اجتماعی و مذهبی مردمان بنا می‌گردد

معمار ایرانی به واسطهٔ بینش مذهبی خود محل سکونت خانواده را به گونه‌ای بنا می‌کند که بخش خصوصی یا اندرونی خانه از بخش عمومی‌تر و محل پذیرایی از میهمانان به نام بیرونی کاملاً جدا باشد و این چنین در یک خانهٔ درون‌گرای سنتی فضای زندگی و فعالیت زنان خانه به‌طور کامل، مجزا از دیگر بخش‌هاست و به آنان اجازه می‌دهد تا در محل سکونت خود از آزادی کاملی برخوردار باشند.

پس از ورود اسلام به سرزمین ایران و تشکیل حکومت‌های اسلامی، شیوه‌های گوناگونی در ساختار و تزیینات معماری ایرانی - اسلامی پدید آمد. سبک‌های رازی و آذری در دوران سلجوقیان و مغولان و معماری سبک اصفهانی در دوران حکومت حکمرانان صفوی از برجسته‌ترین شیوه‌های معماری اسلامی در ایران‌اند

ناگفته نماند که درون‌گرایی بیشتر در قالب بناهایی با حیاط مرکزی معنا می‌یابد. ساخت بناهایی با حیاطی در مرکز و اتاق‌های ایوان‌دار در اطراف آن از دوران اشکانیان به صورتی ابتدایی در ایران رواج یافت و پس از اسلام نیز به دلیل تطابق با اصول این دین در معماری ایرانی باقی ماند. این بناها از لحاظ شکل دارای ساختار کامل‌تری شد و در خانه‌های ایرانی نیز به وفور به کار گرفته شد. البته همان‌طور که ذکر شد معماری بومی از عوامل مختلفی از جمله اقلیم و شرایط زیست‌محیطی تأثیر فراوان می‌گیرد. از این رو در اقلیم معتدل و مرطوب شمال ایران به دلیل مقابله با مشکلات آب و هوایی و رطوبت زیاد امکان ایجاد بناهایی با حیاط مرکزی وجود ندارد، اما این مسئله دلیل بر حفظ نشدن حریم خانواده نیست. خانه‌های برون‌گرای شهرهای شمالی ایران با فاصله از یکدیگر بنا می‌شوند و ایوان‌های بزرگ و سقف‌های شیروانی و بلند آن‌ها مانع از نگاه مستقیم بیگانگان می‌شود. در شهرهای جنوبی

اما در مورد ابنیهٔ مردم عامه مسئله تا حدودی متفاوت است. معماری بناهای بومی همواره در فضایی به دور از سبک‌های معماری درباری رشد کرده و عوامل و نیروهای متأثر از زمان در شکل‌گیری آن تأثیر چندانی نداشتند، تا جایی که بسیاری از صاحب‌نظران معماری بومی را متأثر از مکان می‌دانند تا زمان. شرایط اقلیمی وابسته به مکانی که ساختمان در آن شکل می‌گیرد، شرایط زیستی، اجتماعی و تفکرات مردمان بومی هر منطقه از مهم‌ترین عواملی هستند که یک بنای بومی از آن تأثیر می‌پذیرد. از آن‌جا که اسلام چهارچوب فکری مردمان معتقد به آن را تحت تأثیر خود قرار داده و در حدود پانزده قرن است که در ایران دوام داشته است، ارزش‌های اسلامی که موجب شکل‌گیری عناصر خاصی در معماری بومی شده‌اند بسیار قابل توجه خواهد بود. در این راستا خانه‌های سنتی را از دو جنبه مورد مطالعه قرار می‌دهیم: ساختار بنا و تزیینات.

ساختار بنا درون‌گرایی

از منظرگاه دین اسلام، خانواده به مثابهٔ یکی از عناصر بنیادین در حفظ اصول دینی بسیار مورد احترام است و از این رو، حفظ حرمت خانواده از اهمیت بسیاری برخوردار است. علاوه بر آن، بر حفظ محرمیت نیز بسیار تأکید شده است. مسکن به واسطهٔ ارتباط مستقیم با زندگی کاملاً خصوصی و خانوادگی مردمان، در معماری اسلامی مورد اهمیت قرار می‌گیرد. خانهٔ یک فرد مسلمان باید حافظ حریم خانوادهٔ او باشد و مطابق با شئون دین اسلام بنا شود. در این راستا عمده‌ترین تأثیر اسلام در ساختار یک خانهٔ سنتی درون‌گرا بودن آن است. خانه‌های سنتی که در راستای عقاید مسلمانان ایرانی ساخته می‌شد اغلب از بیرون غیرقابل دید هستند و آنچه دارد در درون نهفته است. دیوارهای بلند و درهای یک‌پارچه پوشیده و نمای سادهٔ بیرونی تنها چیزی است که از بیرون یک خانه قابل رؤیت است.

در چنین خانه‌ای فضاها به گونه‌ای طراحی می‌شوند که حتی با ورود افراد غریبه به منزل زندگی خصوصی داخل خانه مختل نشود.

و در هنگام کوبیدن صدای زیرتری نیز ایجاد می‌کند. این حلقه به زنان اختصاص داشت و کوبه دیگر که بزرگ‌تر و سنگین‌تر بود و صدای بم‌تری داشت مخصوص مردان بود. با به صدا درآمدن آن‌ها افراد خانه مطلع می‌شدند که میهمان از چه جنسی است تا خود را برای ورود او آماده سازند. به این ترتیب بار دیگر مشاهده می‌کنیم که معمار با ذکاوت ایرانی در تک‌تک عناصر، شئون دین اسلام و آسایش و حفظ حریم خانواده را مدنظر داشته است.

خانه یک فرد مسلمان باید حافظ حریم خانواده او باشد و مطابق با شئون دین اسلام بنا شود. در این راستا عمده‌ترین تأثیر اسلام در ساختار یک خانه سنتی درون‌گرا بودن آن است

حیاط اندرونی

همان‌طور که گفته شد خانه‌های سنتی معمولاً شامل دو بخش عمده بیرونی و اندرونی می‌شوند. بخش اندرونی به گونه‌ای ساخته می‌شود که به راحتی توسط دیگران قابل دسترسی نباشد. اندرونی در فضایی به دور از ورودی‌ها ساخته می‌شود و گویی خانه مجزایی است. این بخش معمولاً دارای یک حیاط مرکزی به نام حیاط اندرونی است که توسط اتاق‌های بخش اندرونی محصور می‌شود و غالباً دارای حوض آب و باغچه‌هایی در طرفین آن است. در این صورت محارم منزل، حتی در استفاده از طبیعت و هوای آزاد نیز محیط امن و محفوظ خویش را داشتند.

پشت‌بام

معمولاً در فصول گرم سال، برای خواب و استراحت شبانه خانواده از پشت‌بام استفاده می‌شد. پشت‌بام‌ها، به جهت محفوظ داشتن فضای آن و راحتی خانواده، دارای دیوارهای بلندی بودند و معمولاً آن‌ها تزیین می‌شدند. این کار حسن دیگری هم داشت و آن این بود که دیوارهای بلند اطراف بام، در طول روز نیز سایه بهتری را برای حیاط ایجاد می‌نمود و موجبات خنکای بیشتری را فراهم می‌کردند.

جهت‌گیری به سوی قبله در بسیاری از موارد ساختمان خانه را به صورتی می‌ساختند که رو به قبله باشد، به این منظور که شخص هنگام نماز خواندن در راستای محور ساختمان می‌ایستد

واقع در اقلیم گرم و مرطوب نیز خانه‌ها به علت مقابله با مشکلات اقلیمی به صورت نیمه درون‌گرا ساخته می‌شوند و حفظ حریم در آن‌ها نیز رعایت می‌شود؛ به این صورت که خانه‌ها با طرح حیاط مرکزی و به صورت چند طبقه ساخته می‌شوند. در این خانه‌ها برای ایجاد جریان هوا در اتاق‌ها ناگزیر پنجره‌هایی در دو سمت تعبیه می‌شوند و برخی از این پنجره‌ها رو به خیابان قرار می‌گیرند، اما در این میان تنها اتاق‌های طبقات بالا دارای پنجره‌هایی به این صورت‌اند و اتاق‌های طبقات اول به منظور جلوگیری از دید بیگانگان فاقد پنجره‌های رو به بیرون است، لذا معمولاً به علت جریان هوا از دمای مناسبی نیز برخوردار نیستند و به صورت انبار و فضاهای کم‌مصرف به کار می‌روند.

اما بخش عمده خانه‌های سنتی ایران به صورت درون‌گرا ساخته می‌شوند و این درون‌گرایی - که با حفظ حرمت و اصول دین اسلام منطبق است - خود عناصر و ویژگی‌هایی را به خانه‌ها می‌افزاید. حیاط و ایوان، که عناصر اصلی یک خانه درون‌گرا هستند، در دوران پیش از ورود اسلام نیز در ایران وجود داشته و پس از آن به واسطه تطابق بسیار با ارزش‌های معنوی اسلام به حیات خود ادامه داده و به صورت گسترده‌ای مورد استفاده قرار گرفته است.

عناصر ورودی؛ هشتی

در طراحی فضاهای ورودی خانه‌ها، به منظور دسترسی راحت و دید مستقیم نداشتن به حریم خصوصی خانواده، آن‌ها را پیچ در پیچ و غیرمستقیم می‌ساختند تا شخص مراجعه‌کننده به‌طور مستقیم وارد فضاهای خصوصی خانه نشود. مهم‌ترین عنصر بازدارنده در طرح فضاهای ورودی، فضایی اتاق مانند به نام هشتی یا کریاس است. هشتی را معمولاً در پشت در ورودی می‌ساختند که مراجعین ابتدا به آن وارد شوند و پس از آن مسیر ورودی را بیابند. گاه در میان هشتی حوض آبی نیز قرار می‌دادند و سکوهایی نیز جهت نشستن در اطراف آن تعبیه می‌شد. پس از عبور از هشتی در جلوی راه شخص تازه‌وارد، راهرو یا راهروهایی قرار داشت که پس از عبور از آن‌ها، بسته به طرح بنا، شخص وارد حیاط بیرونی و دیگر فضاهای عمومی‌تر خانه می‌شد.

علاوه بر آن بر روی در خانه‌های سنتی دو کوبه فلزی دیده می‌شود که یکی از آن‌ها ظریف‌تر و غالباً به شکل حلقه بوده است

تصویر ۱. حلقه و کوبه بر روی در یک خانه سنتی

ورودی‌های جداگانه

برخی از خانه‌های قدیمی حتی ورودی‌های جداگانه‌ای برای مردان و زنان داشته‌اند و در نتیجه زنان در خانه در فضایی کاملاً جدا و متفاوت از مردان و بیگانگان زندگی می‌کردند و فعالیت داشتند. هر یک از ورودی‌ها در دو قسمت جداگانه خانه قرار می‌گرفتند و خانه را به بخش‌های مجزایی از محل متصل می‌ساختند. احتمالاً طرح ورودی‌های جداگانه در خانه‌های ایرانی برگرفته از معماری مساجد بوده است.

جهت‌گیری به سوی قبله

در بسیاری از موارد ساختمان خانه را به صورتی می‌ساختند که رو به قبله باشد، به این منظور که شخص هنگام نماز خواندن در راستای محور ساختمان می‌ایستد.

اتاق‌های بالا

در طراحی خانه‌های سنتی اغلب اتاق‌هایی در طبقات بالای خانه ساخته می‌شدند که کاملاً مستقل و بدون اشراف بودند و این خود نمونه قابل توجه دیگری از فضاهای خصوصی است.

تأثیر از شکل مساجد و مدارس اسلامی

«در پی گرویدن ایرانیان به اسلام، مسجد الگوی خانه‌ها و کاخ‌های ابتدایی ایرانی شد و بالاترین تأثیر را بر انواع ساختمان گذاشت، یا بالعکس، طرح آن پیرامون یک حیاط مرکزی با ورودی غیرمستقیم و مسیرهای جداگانه برای مردان و زنان بود که بازتابی از ارزش‌های جدید جامعه را در خود داشت» (کاتب، ۱۳۸۴: ص ۲۴۶). همچنین علاوه بر عناصری که تحت تأثیر اعتقادات مذهبی در مساجد و خانه به‌وجود می‌آیند، خانه‌ها در بسیاری از عناصر خود همانند قوس‌ها و شکل کلی از معماری مساجد و مدارس اسلامی

تبعیت می‌کنند. ایوان‌ها، قوس‌های سردر، قاب‌های پنجره - که انواع قوس‌ها را دارند - و بسیاری از عناصر دیگر، گاه در یک نگاه کلی انسان را به یاد مساجد و مدارس اسلامی می‌اندازند.

تزیینات

پس از رواج اسلام در ایران، به علت منع تصویرسازی از جانوران و انسان‌ها در این دین، شاهد شکوفایی تزیینات گیاهی، انتزاعی و هندسی هستیم که هر یک منعکس‌کننده ریشه‌های فلسفی عمیق

تصویر ۲. قوس ایوان در حیاط یکی از خانه‌های سنتی

تصویر ۳. تزیینات روی دیوارها، ستون‌ها و دیگر عناصر کاربردی در قالب اسلیمی‌ها و نقوش هندسی - خانه طباطبایی‌ها - کاشان

تصویر ۴. عبارت «یا قاضی الحاجات» و شیرهای اطراف آن بر روی سردر یک خانه

و کاخ‌ها متجلی می‌شود، همتای روستایی خود را نیز دارد... نقش و نگارهای رنگی و بهجت‌انگیز روی صندوق جهیزیه عروس زادبومی و یا بر سطح بادبزن‌های حصیر بافت، یا درون قوطی‌های چوبین و کاسه‌های سفالین که در بازارهای روستایی یا ایلیاتی به فروش می‌رسند، نمایانگر جنبه‌های دیگری از همان نگاره دوستی است که در کاشیکاری یا قالی‌بافی هنرمندان به کار می‌رفته است» (فریه، ۱۳۷۴: ص ۱۰۹).

در خانه‌های سنتی ایرانی انواع تزیینات در قالب آجرکاری، کاشیکاری، حجاری، آئینه‌کاری و گچبری - که همگی از انواع تزیینات معماری اسلامی هستند - مورد استفاده قرار گرفته و هر

نهفته در معنویات دین اسلام‌اند. انواع اسلیمی‌ها و شاخ و برگ‌های درهم تنیده با گل‌های برداشت شده از طبیعت و نقوش هندسی که هزاران طرح و نقش را ایجاد کرده‌اند، در انواع هنرهای ایرانی برای تزیین به کار رفته‌اند و تزیینات معماری نیز از این قاعده مستثنا نیستند. اما در معماری بومی تزیینات بناها ویژگی‌های ممتاز خود را دارند.

«در پی گرویدن ایرانیان به اسلام، مسجد الگوی خانه‌ها و کاخ‌های ابتدایی ایرانی شد و بالاترین تأثیر را بر انواع ساختمان گذاشت، یا بالعکس، طرح آن پیرامون یک حیاط مرکزی با ورودی غیرمستقیم و مسیره‌های جداگانه برای مردان و زنان بود که بازتابی از ارزش‌های جدید جامعه را در خود داشت»

هنر سنتی ایرانی همواره تابع کاربرد است. تزیینات معماری بومی نیز از این امر مستثنا نبوده و عناصر تزیینی همواره جزئی از ساختار بنا بوده است. پس از آن باید خاطر نشان کنیم که تزیینات معماری بومی در ارتباط با هنر اصلی شکل گرفته و شکل ساده‌تری از انواع تزیینات در هنر و معماری اصلی است. چنان که فریه در این مورد می‌گوید: «اشتقاق ایرانی به انواع زینتگری که در مساجد

تصویر ۵. پنجره‌های اروسی با نقوش هندسی - خانه طباطبایی‌ها - کاشان

در توسل به بزرگان دین و حتی دعاهایی به تفصیل یا بسیار ساده بر سردر و دیگر قسمت‌های بسیاری از خانه‌ها نقش بسته است. درهای اروسی در خانه‌های سنتی ایرانی یکی از زیباترین تزیینات است که در آن‌ها شیشه‌های رنگی در اشکالی از اسلیمی‌ها یا نقوش هندسی در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند. این درها علاوه بر این که مانع تابش مستقیم آفتاب به داخل اتاق می‌شوند، حس بسیار عارفانه‌ای را نیز در درون اتاق‌ها ایجاد می‌کنند.

دیگر تزیینات قابل توجه خانه‌های سنتی الگوبرداری از تزیینات مساجد و کاخ‌هاست. برای مثال، در نمونه‌های متعدد در خانه‌ها جایی در دیوار اتاق برای نصب بخاری تعبیه شده و هنرمند خوش ذوق ایرانی به تزیین آن پرداخته است؛ به طوری که در اطراف آن بر روی دیوار گچ‌کاری و نقاشی‌های پرکاری ایجاد شده است و تزیینات آن‌ها یادآور محراب مساجد است، با این تفاوت که محراب عنصری فرو رفته در دیوار است و جای بخاری در یک خانه شکلی بیرون آمده از دیوار است، حالت کلی طرح و تزیینات آن احتمالاً برداشتی از محراب بوده است.

بدین‌سان مردمان بومی ایرانی، عناصری را در مسکن و دیگر فضاهای دست ساخته خویشتن وارد کرده‌اند که برآمده از اعتقاد آنان به دیانت مقدس اسلام بوده است. معمار سنتی ایرانی با پایبندی بسیار خالصانه به اصول دین، محیط زندگی مردمان را به گونه‌ای طراحی می‌کند تا فراخور و متناسب با اجرای دستورات دینشان باشد و در شکل دادن به ساختار و همچنین به تزیینات یک خانه سنتی عمدتاً از دین اسلام تأثیر پذیرفته است.

منابع

۱. پوپ، آرتور آپهام، معماری ایرانی، پیروزی شکل و رنگ، کرامت‌الله افسر، تهران، انتشارات یساولی، «فرهنگسرا»، ۱۳۶۵
۲. رایتر، رولاند، ابنیه عامیانه ایران. ترجمه به فارسی دکتر وفائی کیش، شرکت ملی ذوب آهن ایران، چاپ در شرکت Akademi Druck-u، اتریش، ۱۹۹۷
۳. زرگر، اکبر. درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۸
۴. سنت و فرهنگ (گزیده مقالات مجله فرهنگ و زندگی)، ترجمه فریدون بدرای، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۱
۵. فریه، دلیو، هنرهای ایران، پرویز مرزبان، تهران، فرزانه، ۱۳۷۴
۶. قبادیان، وحید، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، تهران، دانشگاه تهران، چاپ پنجم ۱۳۸۵
۷. قزلباش، محمدرضا و ابوالضیاء، فرهاد، الفبای کالبد خانه سنتی یزد، تهران، وزارت برنامه و بودجه، ۱۳۶۴
۸. کاتب، فاطمه، معماری خانه‌های ایرانی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۴
۹. معماری سنتی ایران، نمایشگاهی در موزه رضا عباسی، وابسته به بنیاد فرهنگ ایران، تهران، انتشارات موزه رضا عباسی، ۱۳۵۹
۱۰. مجله آبادی، سال پنجم، شماره ۱۹، زمستان ۷۴
۱۱. معماری بومی (مجموعه مقالات)، تهران، نشر فضا وابسته به مؤسسه علمی و فرهنگی فضا، ۱۳۸۴
۱۲. نایی، فرشته، حیات در حیاط خانه‌های سنتی ایران، تهران، انتشارات نزهت، ۱۳۸۱
۱۳. تصاویر این مقاله برگرفته از کتاب معماری خانه‌های سنتی، نوشته خانم فاطمه کاتب (موجود در منابع) است.

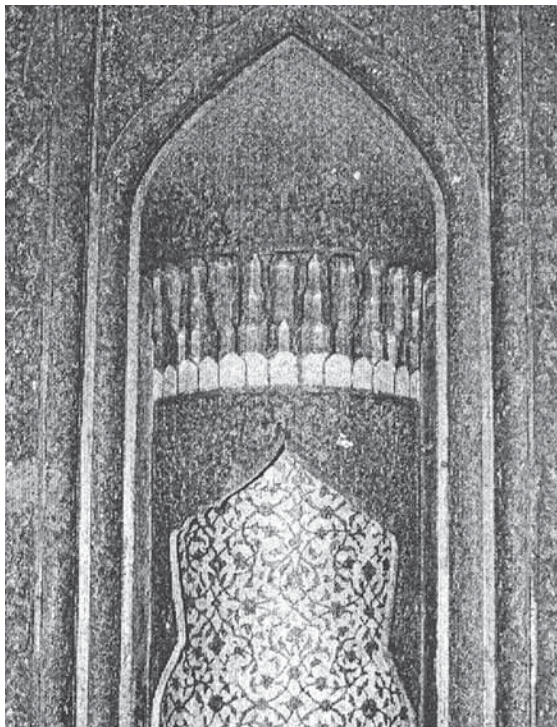

تصویر ۶. نقاشی بر روی دیوارهای داخلی خانه. آیه «و ان یکاد» در داخل نقش هندسی بر روی پیش طاق

کدام در ارتباط با جنسیت ماده خود محمل نقوش اسلیمی، هندسی و انواع خطوط بنایی شده‌اند. در خانه‌های ایرانی نقوش مذکور تزیین‌کننده درهای چوبی، کاشیکاری‌های حیاط‌ها، گچ‌کاری و نقاشی‌های دیوارها، تزیینات روی ستون‌ها و... هستند.

در مورد تأثیر اسلام در تزیینات، در وهله اول باید به همان مسئله منع تصویرسازی اشاره کرد که در تزیینات خانه‌ها نیز بازتاب داشته است. البته گاه مشاهده شده است که در تزیینات خانه‌ها تصویرسازی از چهره انسان‌ها انجام شده است، اما همواره قسمتی از تصویر تماماً ناقص گذاشته می‌شد تا عمل شبیه‌سازی به صورت کامل صورت نگیرد.

در خانه‌های سنتی ایرانی علاوه بر استفاده از نقوش اسلیمی و هندسی برای انواع تزیینات، آیاتی از قرآن، عباراتی به زبان عربی

تصویر ۷. تزیینات یک بخاری دیواری با نقوش اسلیمی

اخلاق کاربردی

چکیده

اگر شما کنار رودخانه‌ای ایستاده باشی و جلوی چشم شما ۲ نفر غرق شوند و شما توانایی نجات یکی از آن ۲ نفر را در شرایط مساوی داشته باشید، کدامیک را نجات می‌دهید؟

منظور از اخلاق کاربردی، صرف به کار بردن اخلاق در عمل نیست، بلکه منظور انتخاب بهترین شیوه عملکردی بر پایه جهان‌بینی مربوطه در مواردی است که انسان در قبال انجام افعال اخلاقی بلا تکلیف و سردرگم است، چرا که نتیجه انجام یک فعل اخلاقی، عملاً در تضاد، تناقض، تعارض و یا به قول غربی پارادوکس دیگری قرار دارد.

این مباحث از صدر اسلام در گفتار و کردار بزرگان دین مطرح

بوده...

این مباحث از صدر اسلام در گفتار و کردار بزرگان دین مطرح بوده و در منابع معتبر اسلامی موجود است، اما از سوی علمای اخلاق اسلامی عصر حاضر، کمتر مورد توجه ویژه قرار گرفته است؛ در حالی که می‌تواند مشکل‌گشای بسیاری از معضلات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، تربیتی و فرهنگی جوامع انسانی باشد.

از آغاز قرن بیستم و به دنبال حوادث بزرگی همچون بحران‌های اقتصادی، مهاجرت‌ها، جنگ‌های اول و دوم جهانی، قحطی و گرسنگی، مصارف سوء مواد مخدر، نسل‌کشی‌ها و سرزمین‌های سوخته و... مصلحان اجتماعی را بر آن داشت تا از امکان انسانی خارق‌العاده‌ای چون اخلاق و وجدان اخلاقی به صورت کاربردی و به مثابه ابزاری بی‌نظیر در جهت تأمین صلح، آرامش، عدالت و حتی پیشرفت بهره مناسب‌ترید بگیرند. بر همین اساس توجه به اخلاق کاربردی اخیراً شدت یافته و بسیاری از مراکز علمی دنیا به این موضوع پرداخته و کارهای اساسی و مناسبی را انجام داده‌اند یا در حال انجام هستند.

به نظر می‌رسد مراکز علمی، فلسفی، فرهنگی و اجتماعی مسلمانان نیز باید با حساسیت بیشتری به این امر بپردازند. مقاله حاضر به دنبال معرفی کلیات اخلاق کاربردی است.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، اخلاق کاربردی، اخلاق عملی

مقدمه

اخلاق مفهومی شایع در زبان همه مردم دنیا است و به هر زبانی لغتی معادل آن هست. لذا همگان اخلاق و ضد اخلاق را اجمالاً می‌شناسند و این‌گونه به نظر می‌رسد که این لغت احتیاجی به تعریف ندارد، ولی واقعیت این است که مفهوم اخلاق یکی از مشکل‌ترین مفاهیمی است که در تعریف و کاربرد آن هنوز توافق نظری بین علمای آن حاصل نشده است. از دلایل عمده این اختلاف نظرها، جهان‌بینی‌های مختلف، حساسیت و پیچیدگی‌های وجودی انسان در ابعاد جسمانی و روحانی و جایگاه انسان در عالم هستی است. اخلاق دارای تقسیمات مختلفی است که متناسب با مقتضیات اجتماعی کاربرد دارد، از جمله آن‌ها اخلاق کاربردی است که در ادامه معرفی خواهد شد.

تعریف، ویژگی‌ها، ابعاد و چالش‌ها

محمد کفاشان

کتدوگاو

تقسیمات اخلاق

طبقه‌بندی‌های مفهومی و مسئله‌ای در اخلاق، متناسب با جهان‌بینی به عناوین و دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شود، نظیر اخلاق نظری و اخلاق عملی، اخلاق توصیفی و اخلاق تحلیلی، اخلاق هنجاری و اخلاق غیر هنجاری، اخلاق حرفه‌ای و اخلاق کاربردی و...

تعریف اخلاق کاربردی

تعاریف فراوانی برای اخلاق کاربردی ارائه شده است که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود هر چند که ظاهراً این تعاریف تفاوت‌های ماهوی با یکدیگر ندارند.

۱. اخلاق کاربردی فن مهارت افزایی در تطبیق معیارهای کلان و مطلق اخلاقی بر موارد و مصادیق ویژه با بافت‌ها و پس زمینه‌های متفاوت است.^۱

۲. اخلاق کاربردی عبارت است از کاربرد نظریه‌های اخلاقی کلی در مسائل اخلاقی با بی‌طرفی در حل این مسائل.^۲

۳. هر گونه کاربست انتقادی روش‌های فلسفی برای سنجش تصمیمات عملی اخلاقی و مواجهه با مسائل، رفتارها و سیاست‌های اخلاقی در حرفه‌ها، فناوری، حکومت و سایر موارد مرتبط.^۳

۴. انتخاب بهترین عمل بر پایه جهان‌بینی مربوطه در مواردی که انسان بین چند عمل اخلاقی که نتایج آن‌ها در تضاد یا تعارض با هم قرار دارد، واقع می‌شود.

رابطه اخلاق کاربردی با فلسفه اخلاق

در نگاه حد اکثری به قلمرو اخلاق، فلسفه اخلاق شامل دو بخش اخلاق هنجاری و فرا اخلاق است و از یک نظر اخلاق کاربردی شاخه‌ای از اخلاق هنجاری است. اخلاق هنجاری اساسی‌ترین احکام اخلاقی و عام‌ترین معیار خوب و بد و درست و نادرست را به دست می‌دهد، ولی اخلاق کاربردی به بحث از هنجارهای اخلاقی در موارد خاص و کاربرد آن‌ها می‌پردازد.

تفاوت اخلاق کاربردی با اخلاق عملی و فلسفه کاربردی و اخلاق حرفه‌ای

اخلاق عملی در برابر اخلاق نظری است و به خوب و بد اعمال یا به وجوب و حرمت آن‌ها می‌پردازد، در حالی که در اخلاق کاربردی به تطبیق و کاربرد اصول در عمل و رفع تعارض‌ها پرداخته می‌شود. اصطلاح فلسفه کاربردی وسیع‌تر از اخلاق کاربردی است و شامل حوزه‌هایی است نظیر قانون، تربیت، هنر و موضوعات نظری راجع به هوش مصنوعی، در صورتی که اخلاق کاربردی عمدتاً در مسائل اخلاقی تمرکز دارد.

اخلاق حرفه‌ای با حرف و مشاغل سر و کار دارد و از محدوده فلسفه اخلاق عبور کرده، به خود حرفه‌ها پرداخته است. مثلاً اخلاق وکلا، حسابداران، مدیران و مجریان، پزشکان، مشاوران، مددکاران

اجتماعی، کسبه، پلیس، افسران و سایر مشاغل. در حالی که اخلاق کاربردی در محدوده کاری فیلسوفان قرار دارد و فراتر از رفتار حرفه‌ای است، اموری نظیر سقط جنین، تضاد علاقه در تصمیم‌گیری نیابتی، جنگ‌های عادلانه، افشاگری، فریب‌دادن مقامات دولتی، تحقیق بر روی حیوانات، محرمانه بودن اطلاعات مالیات و سایر مسائل از این دست، دامنه وسیع‌تری نسبت به مشاغل دارند. البته کسانی هم هستند که می‌گویند اخلاق کاربردی، اخلاق حرفه‌ای را هم در بر می‌گیرد.^۴

موضوع و مأموریت اخلاق کاربردی

موضوع اخلاق کاربردی عمدتاً خود را به شکل مسائلی واقعی نشان می‌دهند. یکی از ویژگی‌های مهم این مسائل، آن است که در نتیجه پیشرفت فناوری پدید می‌آیند. این روند همواره گزینه‌های جدیدی را برای عمل و تصمیم‌سازی پیش روی می‌نهد که هنجارها و ارزش‌های اخلاقی موجود در نظام‌های شناخته شده برای ارزیابی آن‌ها فاقد ملاک کار آمدند. نظیر تلقیح مصنوعی، تلقیح آزمایشگاهی، انتقال جنین، مادری نیابتی، شبیه‌سازی و دیگر مسائل این چنینی.

اخلاق کاربردی دو مأموریت مهم دارد، یکی پاسخ‌گویی به مجموعه مسائل اخلاقی نو پدید و ویژه در هر یک از عرصه‌های اختصاصی زندگی و دیگری حل مؤثر معماها یا همان تعارضات اخلاقی که بعضی از آن‌ها از دیر زمان دامن‌گیر بشر بوده است.

بسیاری از دانشگاه‌ها صاحب کرسی اخلاق کاربردی شده‌اند و دائماً از فیلسوفان خواسته می‌شود در کمیته‌های اخلاق حرفه‌ای مشارکت فعالی داشته باشند

ویژگی‌های اخلاق کاربردی

۱. بررسی مسائل جدید اخلاقی که در نتیجه پیشرفت تکنولوژی و علم ایجاد می‌شود و ارزیابی لوازم اجتماعی تحولات تکنولوژیک؛
۲. تکیه بر معضلات کاربردی مسائل و کانون بحران‌های اخلاقی جامعه؛
۳. توجه دقیق به زمینه‌ها و جزئیات موارد مرتبط و توجه مستقیم به موضوعات عملی و کاربردی در اخلاق؛
۴. برخورداری از روشی نه کاملاً قیاسی و نه استقرایی و ترجیح روش موازنه متفکرانه؛
۵. بررسی راه‌حل‌های عملی در تعارضات اخلاقی و تلاش برای ارائه پاسخ‌های جدید به چالش‌های اخلاقی کاربردی؛ و
۶. تلاش برای نهادینه کردن اخلاق میان گروه‌ها و جوامع.

سابقه مباحث اخلاق کاربردی

مباحث، موضوعات و قلمرو اخلاق کاربردی از بحث‌های قدیمی است که در حوزه دین به‌ویژه در دین اسلام و در گفتار و کردار رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) در موارد گوناگونی آمده است، که در کتب تاریخی موجودند. اصولاً یکی از شاخه‌های اصلی بحث تراحم در اصول فقه مصادیق و موضوعات اخلاق کاربردی است. برای مثال، در جایی که دو قاعده متفاوت در یک مصداق واقع می‌شوند چه باید کرد؟ مثلاً نجات جان هر انسانی واجب است، اگر دو نفر در آب غرق شوند و فردی که ناظر این صحنه است توانایی نجات یک نفر را داشته باشد تکلیفش چیست؟ کدام یک را باید نجات دهد؟ هر کدام را که نجات دهد، دیگری غرق می‌شود، آیا او در نجات ندادن فرد دوم مسئول است؟ یا وظیفه‌اش را انجام داده است؟

در اینجا بحث جامعی مطرح می‌شود و به جزئیات مسئله پرداخته می‌شود و جمع‌بندی کاملی به عمل می‌آید که مبنای ترجیح و انتخاب کارآیی و اثربخشی هر چه بیشتر است. مثلاً اینکه آن دو نفر از حیث شخصیت حقوقی چه کسانی هستند؟ فرضاً اگر یکی از آن‌ها دیوانه است و دیگری عاقل، فرد ناجی باید عاقل را نجات دهد (البته در صورت اطلاع داشتن) یا اگر یکی پزشک و دیگری یک فرد عادی باشد، باید پزشک را نجات داد. از این قبیل مسائل که عموماً نوعی بلا تکلیفی اخلاقی ایجاد می‌کند از طریق این قاعده رفع شبهه می‌شود و فرایند عملی برای رفع مشکلات جدید این چنینی ارائه می‌نماید و می‌توان ادعا نمود که هدف بخشی از قلمرو مباحث و علوم دینی اصل مأموریت اخلاق کاربردی است. علاوه بر آن، کتب متعددی که بعضی از آن‌ها موجود است در موضوعات و زمینه‌های مختلف اخلاق کاربردی نوشته شده است. حتی در موارد فراوانی پیرامون مشکلات و معضلات تعامل اخلاقی بین انسان و سایر موجودات دیگر نظیر حیوانات نیز بررسی و ارائه طریق شده است^۵، که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود:

در اخلاق دانشوری کتاب «الأدب الوجیز» نوشته عبدالله ابن مقفع به سال ۱۴۵ قمری و کتاب تربیت المتعلمین نوشته سید ابوالحسن لکنهوی مباحثی در زمینه‌های معضلات اخلاقی تعلیم و تربیت بیان شده است. یا در عرصه پزشکی کتاب «کامل الصناعه الطیبه» (پند نامه اهوازی) نوشته علی ابن عتاس به سال ۳۸۴ قمری، آیین پزشکی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همین‌طور راجع به مشکلات دیگر از جمله جانوران، در کتاب‌های گذشتگان عموماً بحثی تحت عنوان حقوق حیوان یا حقوق البهائم علی الانسان آمده است.^۶

البته باید یادآوری کنم که مباحث اخلاقی در پیش از اسلام نیز یک دوره پر اشتغال به نام «رواقیون» داشته و آثار ارزشمندی در این خصوص به‌جای گذاشته شده است.

در سه چهار دهه اخیر، بحث اخلاق کاربردی به‌طور جدی در بین اندیشمندان و در دانشگاه‌های دنیا مطرح شده است. مقالات، مجلات و رشته‌های خاصی هم در این حوزه در دانشگاه‌ها شکل

گرفته و بسیار هم پرجاذبه و پرتعداد است. بنابراین با توجه به این جایگاه والا که الآن اخلاق کاربردی در دنیا پیدا کرده، لازم است از سوی ملت مسلمان ما که از بنیان‌گذاران آن است، توجه ویژه‌ای نسبت به آن به عمل آید.

بسیاری از دانشگاه‌ها صاحب کرسی اخلاق کاربردی شده‌اند و دائماً از فیلسوفان خواسته می‌شود در کمیته‌های اخلاق حرفه‌ای مشارکت فعالی داشته باشند.

ابعاد اخلاق کاربردی

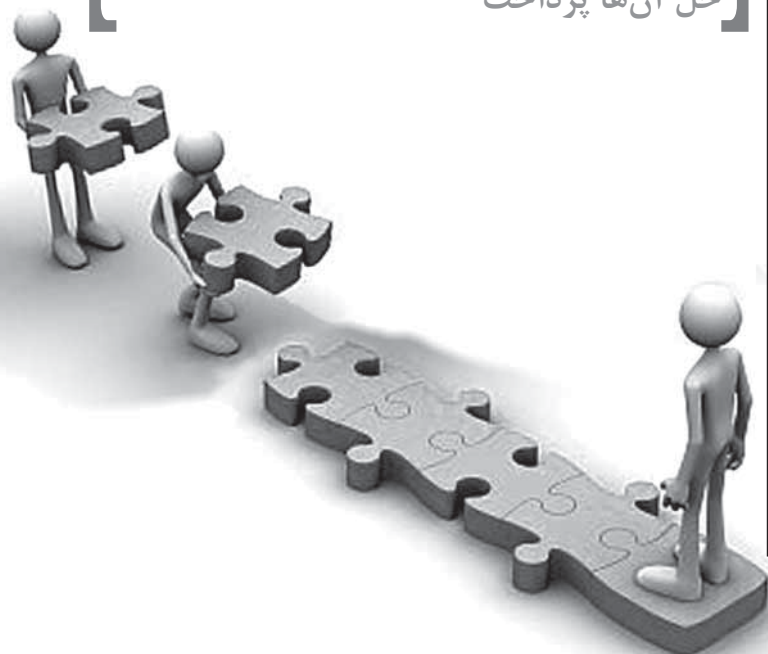
۱. موضوعات فرهنگی که شامل اخلاقیات آموزش و پرورش، اخلاق معاشرت، اخلاق دین‌داری، اخلاق جنسی، اخلاقیات هدایت و بازدارندگی مردمی، فمینیسم اخلاقی، اخلاق اطلاعات کامپیوتر، اخلاق علمی، اخلاق دانشجویی، روحانیت و اخلاق، اخلاقیات و هنر، اخلاق هنروری، اخلاق رسانه‌ای، اخلاق سرگرمی، اخلاق ورزش، اخلاق گردشگری و...

۲. موضوعات سیاسی، امنیتی و قضایی که شامل اخلاق قدرت، اخلاق نمایندگی، اخلاق تحزب، اخلاق امنیت و سازمان‌های اطلاعات، اخلاق شهروندی، اخلاق پلیس، اخلاق جنگ و نظامی‌گری، اخلاق روابط بین‌الملل، و اخلاق قضاوت و...

۳. موضوعات اقتصادی که شامل اخلاق معیشت، اخلاق تجارت، اخلاق بازرگانی، اخلاق بازار، اخلاق مهندسی، اخلاق مدیریت و...

۴. موضوعات بهداشت و سلامت انسان و محیط که شامل اخلاق زیستی و زیست‌شناسی و محیط زیست، اخلاق پزشکی و...

اخلاق کاربردی به کند و کاو پیرامون آن دسته از معضلات اخلاقی می‌پردازد که راه حل شفافی در جهت اجرا برای آن‌ها پیش‌بینی یا پیشنهاد نشده است و لازم است به صورت موردی به حل آن‌ها پرداخت

اخلاق کاربردی به مثابه حوزه میان رشته‌ای است

ویژگی‌های اخلاق کاربردی و مقتضیات عملیاتی آن و تعاملی که با سایر رشته‌ها برای حل موردی مشکلات اخلاقی دارد باعث شده است که این رشته اخلاقی به مثابه علمی میان رشته‌ای از سوی پژوهشگران و علمای اخلاقی به حساب آید. اخلاق کاربردی با اکثر رشته‌ها و به‌ویژه با رشته‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی، تاریخ، ادبیات، هنر، مطالعات اجتماعی و دینی، حقوق و مدیریت بسیار ارتباط و تعامل دارد.

روش تحقیق در اخلاق کاربردی

۱. روش اصول‌گرایی: این روش سنتی، معتقد است که توجیه هر فعل اخلاقی باید با نشان دادن مطابقت آن با یکی از اصول هنجاری عام و انتزاعی صورت پذیرد.
۲. روش قرینه‌گرایی یا استدلال مبتنی بر مورد که عبارت است از تصمیم‌سازی عملی در موارد خاص، به معنی موردپژوهی (استقرا) و برای یافتن معقول‌ترین راه حل مسئله، بررسی و توجه به مصداق را پیشنهاد می‌کند.
۳. روش موازنه متفکرانه، جان راولز است که ارتباط میان هنجارهای کلی و تجربیات جزئی دو جانبه را مورد نظر دارد، یک تلفیق منسجم و متوازن میان اصول عام و احکام خاص. البته این نظریه تأملاتی هم دارد.^۷

چالش‌ها و مشکلات عملی اخلاق کاربردی

۱. چالش در مبانی نظری اخلاق
بحث‌های نظری و اساسی اخلاق از نگاه مکتب‌های مختلف، متفاوت است و هر مکتبی متناسب با مبانی فلسفی خود پیرامون آن‌ها به بحث پرداخته است، مثلاً:
اینکه اخلاق به چه معنی است؟ و فعل اخلاقی چیست؟ اینکه هدف اخلاق چیست؟ اینکه اخلاق، نسبی یا مطلق است؟

۲. چالش در مصادیق عملی اخلاق کاربردی

به کارگرفتن و به کار بردن مصادیق اخلاق کاربردی، علاوه بر مبانی نظری، جدید بودن مسائل، تأثیر برداشت‌های شخصی ناشی از توانایی‌های افراد و مقتضیات فرهنگی و منطقه‌ای امری بسیار مشکل و حتی می‌توان گفت طاقت‌فرساست، مسائلی نظیر: تأثیر دیدگاه‌های مختلف، تربیت غلط اجتماعی، ناآگاهی جامعه و پارادوکس‌های اجتماعی و سردرگمی افراد.

جمع‌بندی

از جمله شاخه‌های اخلاقی که از طرف بزرگان دین اسلام بویژه رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار علیهم السلام و نیز فقها و مجتهدین توجه خاصی به آن شده است به کار گرفتن بهترین شیوه عملکرد

در مواردی است که بین دو امر اخلاقی، انسان ناچار به انجام یکی است که در تقسیمات فعلی به آن اخلاق کاربردی گفته می‌شود.

اخلاق کاربردی به کند و کاو پیرامون آن دسته از معضلات اخلاقی می‌پردازد که راه‌حل شفافی در جهت اجرا برای آن‌ها پیش‌بینی یا پیشنهاد نشده است و لازم است به صورت موردی به حل آن‌ها پرداخت.

اخلاق کاربردی با اخلاق عملی یکی نیست و با آن تفاوت دارد. اخلاق عملی به کار گرفتن کلیه دستورات اخلاقی در عمل است، اما اخلاق کاربردی ارائه راهکار برای موارد اخلاقی خاص و انجام دادن آن راهکار اخلاقی است. هم‌چنین اخلاق کاربردی با فلسفه اخلاق، اخلاق حرفه‌ای و سایر تقسیمات دیگر اخلاقی وجوه اشتراک و افتراق دارد.

اصولاً اخلاق کاربردی به مثابه یک علم اخلاقی بین رشته‌ای محسوب می‌شود که با اکثریت علوم ارتباطات تنگاتنگ دارد. اخلاق کاربردی شامل مسائل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، بهداشتی و... است. توجه ویژه و در شأن به این بعد اخلاق می‌تواند زمینه‌ساز حل بسیاری از مشکلات مربوط به تعاملات جوامع انسانی باشد و بستری مناسب را، در راستای سعادت، کمال و رفاه روبه تکامل، برای بشریت فراهم نماید. در اکثر مراکز علمی جهان در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای به اخلاق کاربردی شده است. اخلاق کاربردی در ابعاد نظری و عملی با مشکلاتی مواجه است.

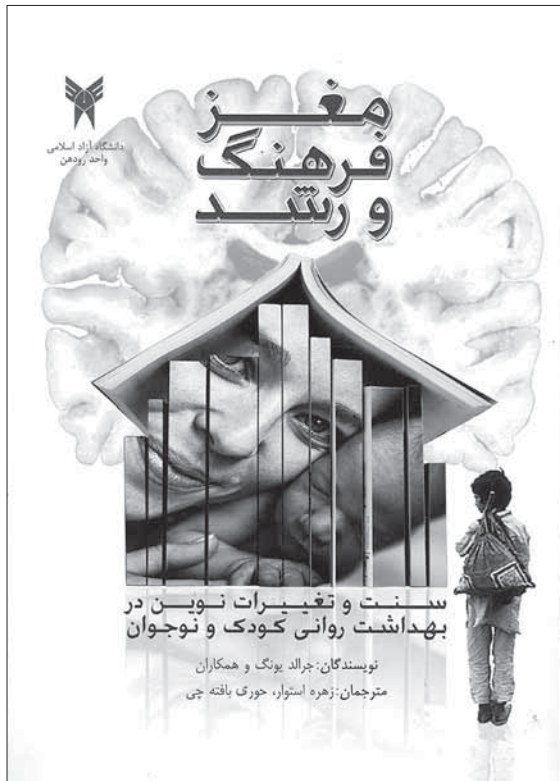
پی‌نوشت

۱. جمعی از نویسندگان (محمدتقی اسلامی، احمد دبیری، مهدی علی‌زاده)، اخلاق کاربردی، چالش‌ها و کاوش‌های نوین در اخلاق عملی صفحه ۱۴، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم
۲. بیوچامپ، تام، اخلاق کاربردی، ایالات متحده آمریکا، ۱۹۹۹، صفحه ۳۸
۳. همان
۴. برگرفته از کتاب مبانی فلسفه اخلاق، نوشته هولمز رابرت آل، ترجمه مسعود علیا
۵. احمدپور، مهدی و دیگران، کتاب‌شناسی اخلاق اسلامی، صفحه ۴۱۱، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ۱۳۸۵
۶. برگرفته از کتاب وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، حر عاملی، محمدابن‌الحسن و کتاب مستدرک‌الوسائل و مستنبط‌المسائل، نوری طبرسی، حسین
۷. بیوچامپ، تام، اخلاق کاربردی، صفحه ۳۹ - ۴۱

منابع

۱. قرآن کریم
۲. احمدپور، مهدی و دیگران، کتاب‌شناسی اخلاق اسلامی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵
۳. هولمز، رابرت آل، مبانی فلسفه اخلاق، ترجمه مسعود علیا، تهران، نشر ققنوس
۴. حر عاملی، محمدابن‌الحسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، بیروت، داراحیاء التراث العربی
۵. فرانکنا، ویلیام کی، فلسفه اخلاق، ترجمه هادی صادقی، نشر سپهر، ۱۳۷۶
۶. نوری طبری، حسین، مستدرک‌الوسائل و مستنبط‌المسائل، قم، مؤسسه آل‌بیت لاحیاء التراث

Y. Beauchamp tom 1 applied ethics usa ۱۹۹۹

معرفی کتاب

علی محمد بخشوده

کتابی برای مراکز پیش دبستانی
مغز، فرهنگ، رشد، سنت و تغییرات نوین
در بهداشت روانی کودک و نوجوان
نویسنده: جلال یونگ (و دیگران)
مترجم: زهره استوار و حوری بافته چی
ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن، ۱۳۸۷
۴۰۰ص، ۷۰۰۰ تومان

نمی‌توان از تعامل ویژگی‌های ذهنی- روانی افراد و تأثیر آن‌ها بر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در جوامع نیز غافل بود.

با توجه به این عوامل، کتاب حاضر به بررسی مفاهیم بنیادین، نظیر مغز، فرهنگ و رشد می‌پردازد. خواننده این کتاب بدون داشتن نگاه کل‌نگر نمی‌تواند ارتباط منطقی و علمی بین مفاهیم را دریابد. شاید در آغاز مطالعه در برخی از بخش‌ها، حساس ناهماهنگی شناخته شود، زیرا جهت‌گیری سیستم آموزشی کشور ما به‌سوی نگرش سیستمی و کل‌نگر بسیار بطئی و کند است. به‌ویژه که ما هنوز در حوزه کاربردی روان‌شناسی و بهداشت روانی با مسائل عدیده‌ای روبه‌رو هستیم. اصولاً حرکت از جزء به کل و بالعکس فرایندی پویاست. با توجه به این که فرهنگ محصول ذهن آدمی است، با تکیه بر آن می‌توان به پیش‌بینی و تبیین رفتار انسان پرداخت. تکوین نمادها در دوره کودکی به این صورت است که کودک از میان حرکات گوناگون محرکی را براساس دوری، نزدیکی و میزان جذابیت انتخاب می‌کند در مراحل بعدی براساس گزینش‌های والدین و سپس با رشد کودک ماهیت نمادهای او بسط می‌یابد. نمادها ثابت نیستند و انسان مختار است به کمک تجربه و آزمون و خطا آن‌ها را بپذیرد یا رد کند.

سپس آن‌چه باقی می‌ماند، مجموعه‌ای از ارزش‌ها، آئین‌ها، قواعد... که به نمادهای فرد استحکام می‌بخشد. ظهور نمادها آرام و تدریجی است و بین ابعاد رشد احساسی و شناختی کودک تعادل ایجاد می‌کند.

در این کتاب تأثیر فرهنگ را در فرایند رشد مغز و ذهن

هدف این کتاب روشن ساختن اهمیت زمینه‌های زیستی، اجتماعی و فرهنگی در رشد کودک است. اصول روان‌پزشکی کودک و نوجوان در علوم اجتماعی و نظریه‌های روان‌پویایی و رفتاری- شناختی ریشه‌ای عمیق دارد و در سال‌های اخیر مفاهیم نظری و عملی آن دستخوش تغییرات وسیعی شده است. پیشرفت در زمینه علوم زیستی و عصب‌شناسی در بستر اجتماعی و به‌خصوص رشد انسان ابعاد کاملاً نوینی یافته است. تحول در اصول و روش‌های تحقیق، گسترش قلمروهای نوی در این زمینه انجامیده است. با اتکای به پیشرفت روزافزون فناوری شاهد تغییرات شایانی در درک مفاهیمی مانند همدلی، زیبایی، شرم و... هستیم. این تحولات و تغییرات اجتماعی با پیشرفت‌های علمی، تکنولوژی، اقتصادی و اجتماعی جهان برابری می‌کند.

رشد و عمل کرد ذهن کودک سهم‌اند، این عوامل به معنی پیشرفت اصول و قواعد در این زمینه‌اند در عصر حاضر، که دوره تحول سریع جوامع خوانده می‌شود، تعیین‌کننده‌ای است که در خدمت کارکردهای حمایتی، جبرانی و ارتقای بهداشت روانی کودکان قرار گیرند، بسیار اهمیت دارد. اصول ذکر شده را می‌توان چارچوبی برای راهنمایی نوین اصول تجربی سنن ناب و خردمندان جوامع دانست.

سخنی با خوانندگان

تبیین رفتار انسان در رشد بُعد زیستی، روانی و اجتماعی گستره وسیع و متفاوتی از علوم را دربر می‌گیرد، مغز، که خاستگاه بیولوژیکی و زیستی رفتار انسان است، در تعامل با فرهنگ بر ابعاد مختلف رشد ذهنی و روانی تأثیر چندجانبه دارد. از سوی دیگر

و کاربرد اصول آن در درمان و ارائه خدمات حمایتی در حیطه بهداشت روانی کودک و نوجوان می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:

۱. معنا و مفهوم رفتار (بهنجار و نابهنجار) در فرهنگ‌های گوناگون متفاوت است.

۲. فرهنگ‌ها متنوع‌اند و مفاهیم و نمادهای فرهنگی با انتظارات، هماهنگ و منطبق نیستند (به دلیل تفاوت‌های مربوط در فرهنگ).

۳. ریشه فرهنگ (مادی و معنوی) در باورها، ارزش‌ها، عقاید، آداب و رسوم، سنن و غیر آن‌هاست و می‌تواند هدایت‌گرو پیش‌بینی‌کننده رفتار باشد.

۴. ارزش‌های فرهنگی و سیستم نمادها تحت تأثیر عوامل مخرب و نابه‌سامانی‌های اجتماعی قرار می‌گیرند (فقر، بیماری‌های جسمانی و روانی و عواملی نظیر آن‌ها) و می‌توانند فرایند رشد کودک را تحت تأثیر قرار دهند.

۵. تغییرات شدید، نظیر مهاجرت در فرایند رشد کودک اختلال ایجاد کند.

۶. تغییرات فرهنگی بسیار فشارزاست. تطابق با این فشارهای روانی (نظیر مهاجرت) تا سه نسل به طول می‌انجامد.

۷. تحقیقات فراوانی بیانگر آن است که تأثیر محیط‌های خاصی برای رشد و پرورش کودک بسیار تعیین‌کننده است (نظیر کودکانی که در خیابان رشد می‌یابند) ارزش‌هایی که در این مکان‌ها شکل می‌گیرند بسیار با دوام و پایاست و به سختی قابلیت تغییر و اصلاح دارند.

۸. بزرگ‌سالان در واقع منابع قدرت کودکان‌اند. هم‌چنین آنان الگوهای مؤثری هستند که می‌توانند به شیوه‌های گوناگون ارزش‌ها و نمادهای کودک را تغییر دهند.

۹. با وجود تغییرات فرهنگی از زمان گذشته تاکنون مراحل رشد انسان در سراسر جهان یک‌سان است. هر چند این تفاوت‌ها می‌توانند تشابهات موجود میان کودکان را در زیر لقای بیپوشاند، به‌نحوی که ما را در شیوه ارائه خدمات بهداشت روانی متناسب با فرهنگ منحصر به فرد هر یک از آنان دچار غفلت کنند.

۱۰. فرهنگ از طریق تجارب گروهی به کودکان انتقال می‌یابد. این‌ها (نظیر خواهران، برادران، دوستان، هم‌سالان، معلمان و غیر آن‌ها) گروه‌هایی هستند که بعد از پدر و مادر در شکل‌گیری رفتارهای بهنجار و نابهنجار کودکان تأثیر فراوان می‌گذارند.

۱۱. تأثیرات فرهنگ در سال‌های ابتدایی رشد (از دوره نوزادی تا سنین مدرسه) بسیار چشمگیر از سایر مراحل است. لذا اقدامات پیش‌گیرانه در این سنین می‌تواند نقش سپر محافظ را برای کودک ایفا کند. پدر و مادر می‌توانند با ایجاد دل‌بستگی ایمن و سالم سیستم نمادها و ارزش‌های مفید را برای هدایت و حرکت بالنده کودک فراهم کنند.

۱۲. والدین در سراسر جهان و در فرهنگ‌های گوناگون مسئول برآورده ساختن نیازهای کودکان و رعایت حقوق آنان هستند. این امر مستلزم یادگیری و آگاهی از ارزش‌ها و نمادهای منتخبی است که بیشترین میزان سازگاری و هماهنگی با بستر فرهنگی خاص آن

کودکان را داشته باشد.

۱۰. شناخت الگوهای ارائه شده ذهنی و انتقال فرهنگ (از طریق والدین) برای شناسایی شیوه‌های ارائه مراقبت‌های بهداشتی و حمایت از کودک راهنمای مناسبی است. باید به‌خاطر داشت که کودک، اولین پیام‌های فرهنگی را از طریق پدر و مادر در ذهن خود ثبت می‌کند. نمادها و ارزش‌ها در موقعیت دل‌بستگی کودک به پدر و مادر گسترش می‌یابد که شامل رشد انگیزه و رشد زبان هیجانی خانواده و فرهنگ است.

فهرست

اصول ادراک کودکان و فرهنگ

تفاوت اجتماعی، فرهنگی و قوم‌مداری در بهداشت روانی کودک

جهان اجتماعی، تجاربی که به مغز و ذهن شکل می‌بخشد مفهوم فرهنگ.

تأثیرات فرهنگ در رشد کودکان

مراقبت از کودکان در هنر قدیم
فرایندهای فرهنگی اجتماعی جامعه اسرائیل و تأثیرشان بر آسیب روانی کودکان و نوجوانان
کودکان و تصویر متحرک

مقایسه بین فرهنگی، سبب‌شناسی، آسیب‌پذیری و

فشار روانی

- سبب‌شناسی اختلالات کودکی و نوجوانی، دیدگاه بین فرهنگی

- فقر و کودکان

- کودکان و بزهکاری

- توان‌بخشی کودکان خیابانی

آفریقا، نایروبی، کنیا و...

تکامل دیدگاه‌های فرهنگی

در طرح سیاست‌های اجتماعی

و بالینی

- مکانیسم مؤثر مغز در ایجاد

و انتقال فرهنگ در دوره کودکی

- از چه هنگامی می‌توان

کمک کرد؟ مداخله‌های اولیه برای

نوزادان

- حقوق کودکان

تأثیر فرهنگ بر رشد مغز و

ذهن

واژه‌ها و اصطلاحات علمی

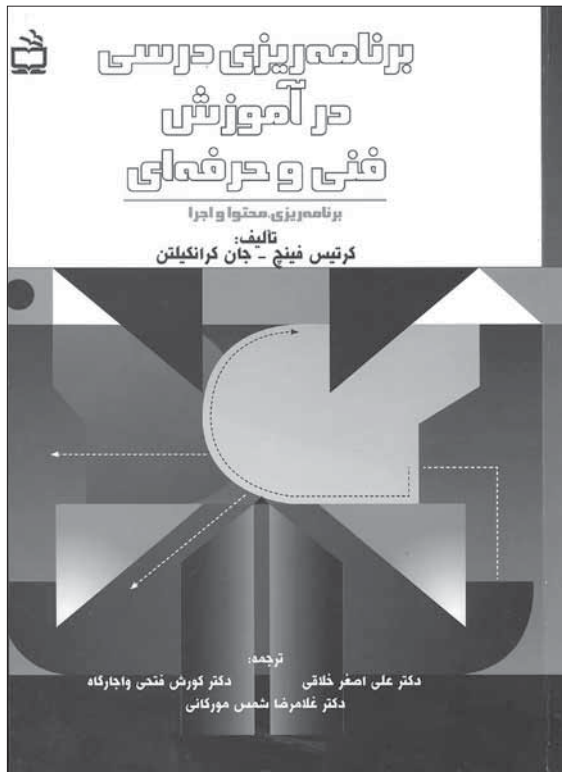
مطالعه کتاب را به کارگزاران

مراکز پیش‌دبستانی، مربیان

و والدین کودکان دبستانی و

پیش‌دبستانی توصیه می‌کنیم.

کتاب برنامه‌ریزی درسی در آموزش فنی و حرفه‌ای یکی از معتبرترین منابع موجود در دنیاست که توسط کرتیس فینج و جان کرانکیلتن تدوین و چندین بار ویرایش و منتشر شده است. اکنون ویرایش پنجم این کتاب ترجمه و در دسترس عموم به‌ویژه استادان برنامه‌ریزی درسی، کارشناسان، مربیان، دانشجویان و علاقه‌مندان به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای قرار گرفته است. این کتاب توسط آقایان دکتر علی اصغر خلّاقی، دکتر کورش فتحی و اجارگاه و دکتر غلامرضا شمس مورگانی ترجمه و انتشارات مدرسه آن را منتشر کرده است.

این کتاب از چهار بخش و دوازده فصل تشکیل شده است. بخش اول شامل دو فصل است و بر اصول کلی برنامه‌ریزی درسی تأکید دارد. فصل اول به مفهوم‌پردازی برنامه‌ریزی درسی و فصل دوم به کاربرد نظام‌ها و الگوهای آموزش‌های فنی و حرفه‌ای پرداخته است. بخش دوم مشتمل بر سه فصل و ضرورت برنامه‌ریزی در برنامه درسی را مورد توجه قرار داده است. فصل سوم اساس برنامه‌ریزی را مورد بررسی قرار داده و در آن بر اهمیت تصمیم‌گیری سیستماتیک تأکید شده است. دو فصل دیگر این بخش چگونگی گردآوری اطلاعات را در خصوص مدرسه، جامعه محلی و تحلیل آن‌ها برای تصمیم‌گیری توضیح داده است.

منبعی برای برنامه‌ریزان، کارشناسان و کارگزاران مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای برنامه‌ریزی درسی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برنامه‌ریزی محتوا و اجرا

تألیف کرتیس فینج - جان کرانکیلتن
ترجمه دکتر علی اصغر خلّاقی، دکتر کورش فتحی و اجارگاه
و دکتر غلامرضا شمس مورگانی
تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۹۰
۳۶۰ ص، قیمت ۹۰۰۰ تومان

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی کتب درسی
دفتر انتشارات کمک آموزشی

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های رشد توسط دفتر انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وابسته به وزارت آموزش و پرورش تهیه و منتشر می‌شوند:

مجله‌های دانش آموزی

(به صورت ماه‌نامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

- لشاد **کودک** (برای دانش آموزان آمادگی و پایه اول دوره دبستان)
- لشاد **نواآموز** (برای دانش آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره دبستان)
- لشاد **دانش‌آموز** (برای دانش آموزان پایه‌های چهارم و پنجم دوره دبستان)
- لشاد **نوجوان** (برای دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی)
- لشاد **دانش** (برای دانش آموزان دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی)

مجله‌های بزرگسال عمومی

(به صورت ماه‌نامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

- ♦ رشد آموزش ابتدایی ♦ رشد آموزش راهنمایی تحصیلی ♦ رشد تکنولوژی آموزشی
- ♦ رشد مدرسه فردا ♦ رشد مدیریت مدرسه ♦ رشد معلم

مجله‌های بزرگسال و دانش‌آموزی تخصصی

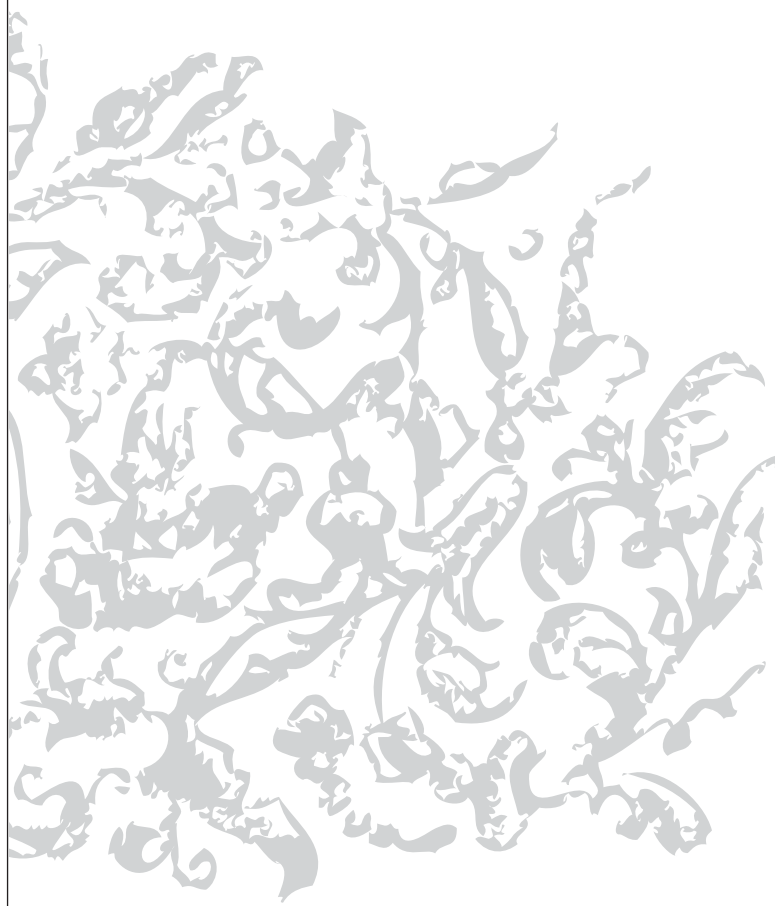
(به صورت فصل‌نامه و چهار شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

- ♦ رشد برهان راهنمایی (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی) ♦ رشد برهان متوسطه (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره متوسطه) ♦ رشد آموزش قرآن ♦ رشد آموزش معارف اسلامی ♦ رشد آموزش زبان و ادب فارسی ♦ رشد آموزش هنر ♦ رشد مشاور مدرسه ♦ رشد آموزش تربیت بدنی ♦ رشد آموزش علوم اجتماعی ♦ رشد آموزش تاریخ ♦ رشد آموزش جغرافیا ♦ رشد آموزش زبان ♦ رشد آموزش ریاضی ♦ رشد آموزش فیزیک ♦ رشد آموزش شیمی ♦ رشد آموزش زیست‌شناسی ♦ رشد آموزش زمین‌شناسی ♦ رشد آموزش فنی و حرفه‌ای ♦ رشد آموزش پیش‌دبستانی

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی برای معلمان، مدیران، مربیان، مشاوران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جویان مراکز تربیت معلم و رشته‌های دبیری دانشگاه‌ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می‌شوند.

• نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶، دفتر انتشارات کمک آموزشی.

• تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۳۰۱۴۷۸

بخش سوم مشتمل بر سه فصل مرحله منطقی دیگر برنامه‌ریزی درسی یعنی تعیین محتوای برنامه درسی را ارائه کرده است. فصل ششم انواع راهبردهایی را که یک برنامه‌ریز باید برای تدوین محتوا به کار برد توصیف کرده است. در فصل هفتم فرایند انتخاب محتوا بیان شده است. فصل هشتم هدف‌های کلی و جزئی برنامه درسی را ارائه نموده است.

در بخش چهارم اجرای برنامه درسی مورد توجه قرار گرفته است. در فصل نهم نحوه انتخاب و ارائه مواد آموزشی مرتبط با محتوا معرفی شده است و فصل دهم تحت عنوان راهنمای به کارگیری مواد آموزشی تدوین شده است. فصل یازدهم راه‌های توسعه برنامه درسی را با تأکید بر انتقال از مدرسه به محیط کار نشان داده است. فصل آخر یا دوازدهم حوزه‌ای را که ممکن است در برنامه درسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای مورد غفلت قرار گیرد با ارائه روش‌های ارزش‌یابی از برنامه مورد توجه قرار داده است.

جمع‌بندی این فصول راهنمای دقیقی را برای برنامه‌ریزان حرفه‌ای آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در جهت برنامه‌ریزی نظام یافته در تدوین برنامه درسی با کیفیت عالی فراهم می‌آورد. علاوه بر آن منابع ارائه شده در این کتاب خود مجموعه‌ای از منابع سودمند در آموزش فنی و حرفه‌ای را به برنامه‌ریزان درسی معرفی می‌کند.

سخنی با مخاطبان

رعایت اجزا و عناصر ساختاری مقالات علمی، حرفه‌ای و پژوهشی شرایطی دارد که یک پژوهشگر و نویسنده آگاه آن‌ها را به کار می‌بندد. به عبارت دیگر موفقیت مؤلف در ارائه مقاله به بهره‌مندی او از این قواعد و تسلط بر مبنای نگارش و آگاهی از اصول مقاله‌نویسی و مهارت در امر نوشتن وابسته است.

مجله رشد آموزش فنی و حرفه‌ای، نشریه‌ای آموزشی، تحلیلی و اطلاع‌رسانی در زمینه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است که با توجه به اهداف آن، به صورت فصل‌نامه منتشر می‌شود. بر این اساس از پژوهشگران، متخصصان تعلیم و تربیت، به‌ویژه هنرآموزان، دبیران و مدرسان دعوت می‌شود تا با توجه به موارد ذیل:

۱. اصالت موضوع/عنوان/۳. چکیده/۴. کلیدواژه/۵. مقدمه/۶. بیان مسئله/۷. تبیین هدف/۸. پرسش/۹. پیشینه پژوهش/۱۰. معرفی پروژه تحقیقاتی/۱۱. تشریح روش‌شناسی مورد استفاده و تبیین رویکرد مقاله/۱۲. ابزار گردآوری و تحلیل داده‌ها/۱۳. توصیف ویژگی‌های جامعه پژوهش/۱۴. تبیین محدوده و محدودیت‌های پژوهش/۱۵. ارائه یافته‌های توصیفی و تحلیلی/۱۶. بحث و نتیجه‌گیری/۱۷. پیشنهاد/۱۸. منابع مورد استفاده
- حاصل پژوهش‌ها و مطالعات خود را در زمینه‌های زیر، جهت درج در مجله ارسال فرمایند.

* مبانی نظری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

* آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در سایر کشورها (تجارب)

* روش‌های آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

* کارآفرینی، خوداشتغالی، ارزش‌آفرینی (تجارب)

رویکردها و دیدگاه‌ها در برنامه‌ریزی درسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای*
برنامه‌ریزی درسی منطقه‌ای* پروژه‌محوری در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای*
معرفی مؤسسات آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در ایران و سایر کشورها، معرفی پدیده‌های نو در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و معرفی کتاب‌ها و مجلات جدید در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای.* مقالات ارسالی مرتبط با موضوع مجله باشد و تاکنون در مجلات دیگری درج نشده باشد.* مطالب باید تایپ شده باشد.* شکل قرار گرفتن جدول‌ها نمودارها و تصاویر باید در مقاله مشخص باشد.* نثر مقاله باید روان و از نظر دستور زبان فارسی درست باشد و در انتخاب واژه‌های علمی و فنی دقت لازم مبذول شود.* مقاله‌های ترجمه‌شده باید با متن اصلی هم‌خوانی داشته باشد و متن اصلی نیز ضمیمه مقاله ارسال شود.* در متن‌های ارسالی باید تا حد امکان از معادل‌های فارسی واژه‌ها و اصطلاحات استفاده شود.* بی‌نوشت‌ها و منابع باید کامل و شامل نام نویسنده، سال انتشار، نام اثر، نام مترجم، محل نشر، ناشر و شماره صفحه مورد استفاده باشد.* مجله در رد، قبول، ویرایش و تلخیص مقالات رسیده مختار است.* آراء و نظریات ارائه‌شده در مقالات، گزارش‌ها و مصاحبه‌ها لزوماً بیانگر دیدگاه‌های دفتر انتشارات کمک آموزشی نیست و مسئولیت پاسخ‌گویی به پرسش‌های خوانندگان با خود نویسنده یا مترجم است.

نشانی ارسال مقالات: تهران صندوق پستی ۶۵۸۵-۱۵۸۷۵

وبگاه: faniherfeie@roshdmag.ir

برگ اشتراک مجله‌های رشد

نحوه اشتراک:

شما می‌توانید پس از واریز مبلغ اشتراک به شماره حساب ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت، شعبه سه‌راه آزمایش کد ۳۹۵، در وجه شرکت افست از دو روش زیر، مشترک مجله شوید:

۱. مراجعه به وبگاه مجلات رشد؛ نشانی: www.roshdmag.ir و تکمیل برگه اشتراک به همراه ثبت مشخصات فیش واریزی.
۲. ارسال اصل فیش بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک با پست سفارشی (کپی فیش را نزد خود نگه‌دارید).

نام مجله‌های درخواستی:

.....

نام و نام خانوادگی:

.....

تاریخ تولد:

.....

میزان تحصیلات:

.....

تلفن:

.....

نشانی کامل پستی:

استان: شهرستان: خیابان:

شماره فیش: مبلغ پرداختی:

پلاک: شماره پستی:

* در صورتی که قبلاً مشترک مجله بوده‌اید، شماره اشتراک خود را ذکر کنید:

.....

امضا:

نشانی: تهران، صندوق پستی امور مشترکین: ۱۶۵۹۵/۱۱۱

وبگاه مجلات رشد: www.roshdmag.ir

اشتراک مجله: ۰۲۱-۷۷۳۳۶۶۵۶ / ۷۷۳۳۵۱۱۰ / ۷۷۳۳۹۷۱۳-۱۴

* هزینه اشتراک یک‌ساله مجلات عمومی (هشت شماره): ۹۶۰۰۰ ریال

* هزینه اشتراک یک‌ساله مجلات تخصصی (چهار شماره): ۶۰۰۰۰ ریال